

KOTI, MENETYS, PALUU

Koti kannakselaisten lapsievakkojen evakkomatkakertomuksissa

Pro gradu -tutkielma

Helsingin yliopisto

Kulttuurien tutkimuksen laitos/

Folkloristiikka

Ulla Savolainen

Elokuu 2007

SISÄLLYSLUETTELO

1. KERTOMUS JA TUTKIMUS KODISTA JA MATKASTA.....	4
2. KARJALA JA EVAKKOMATKAT	7
2.1. Karjala ja siviiliväestön evakuoinnit talvi- ja jatkosodissa	8
2.2. Tutkimuskohteena karjalainen siirtoväki	11
2.3. Karjalatutkimuksen terminologinen problematiikka ja käsitevalinnat	13
2.4. Neuvostoliitolle luovutettu Karjala sodan jälkeen.....	17
3. TEOREETTINEN VIITEKEHYS.....	19
3.1. Muistitietotutkimus ja muistoista rakentuva kerronta.....	19
3.2. Muistelun motiivit ja strategiat.....	27
3.3. Menneisyys, nykyisyys ja muisti.....	30
3.4. Intertekstuaalisuus ja lajien välisyys.....	33
3.5. Paikka ja koti teoreettisina käsitteinä.....	37
4. TUTKIMUSAINEISTO JA TUTKIMUSMENETELMÄ.....	40
4.1. Tutkimusaineistona kertomukset lapsena koetusta evakkomatkastasta	40
4.1.1. Karjalan Liitto kertomusten tuottamis- ja keruukontekstina	42
4.2. Lukutapa ja aineiston käsittely	43
5. KARJALASSA SIJAITSEVA KOTIPAikka.....	47
5.1. Kodin maantieteellisen sijainnin kuvaus.....	47
5.2. Kodin maiseman kuvaus	55
5.3. Koti fyysisesti rajattuna tilana ja rakennuksena	59
5.4. Oikeudellinen koti.....	65
5.5. Ajallinen ja tilallinen jatkumo	69
5.6. Yhteenveto.....	80
6. LUOPUMINEN KODISTA.....	83
6.1. Sodan yhtäkkinen alkaminen.....	83
6.2. Perheen merkitys kodin menetyksessä.....	86
6.3. Juurettomuus ja uudelleen juurtuminen	90
6.5. Karjalaisuus vai suomalaisuus?	96
6.5. Karjala uhrina	100
6.6. Menetetty myyttinen paratiisi.....	106
6.7. Yhteenveto.....	121
7. PYHIINVAELLUKSET KOTISEUDULLE	126

7.1. Katkeruus ja pettymys.....	126
7.2. Epätodellinen pysähtynyt maailma	128
7.3. Aikamatkailua koti-Karjalassa.....	132
7.4. Yhteenveto.....	138
8. KERTOMUSTEN JA TUTKIMUKSEN VUOROVAIKUTUKSELLISUUS.....	141
LÄHDELUETTELO.....	147
Arkistoaineisto.....	147
Kirjallisuus	149
LIITE I: Keruuilmoitus	161
LIITE II: Luovutetun Karjalan kartta	162

1. KERTOMUS JA TUTKIMUS KODISTA JA MATKASTA

Tämä pro gradu -tutkimus rakentuu kolmen näkökulman tai teeman ympärille, jotka ovat koti, menetys ja paluu. Teemat muodostavat tulkinnan ympyrästä tai matkasta, jonka eri vaiheissa siirtokarjalaisiksi kutsutun väestöryhmän jäsenet ovat olleet viimeisen yli 60 vuoden aikana tai ovat edelleen. Toinen maailmansota aiheutti muutoksia koko Euroopan karttaan ja väestön elinalueisiin. Valtioiden rajat siirtyivät ja usein myös ihmiset niiden mukana. Myös Suomen rajat siirtyivät, jonka johdosta syntyi noin 400. 000 hengen suuruinen kodittomien evakkojen joukko. Suurin yksittäinen alue, jonka Suomi menetti toisessa maailmansodassa, oli osa Karjalaa ja myös evakoiksi mielletään nykyään ensisijaisesti menetetystä Karjalasta nykyisen Suomen puolelle muuttaneet ihmiset. Tämän tutkimuksen tarkoituksena on tutkia evakuintien yhteydessä syntyneen väestöryhmän, eli siirtokarjalaisten kertomuksia heidän evakkomatkastaan.

Tutkimukseni pääasiallisen aineiston muodostavat vuonna 2004 järjestetyn Lasten evakkomatkat -keruun kirjoitukset. Keruun järjestäjänä oli Karjalan Liitto ry. Tutustuin aineistoon työskennellessäni Karjalan Liitossa marras- ja joulukuussa 2005, jolloin työtehtäväni oli järjestää keruuaineisto arkistoitavaan kuntoon. Aineiston järjestelyn myötä tutustuin monella tapaa ensimmäisen kerran siirtokarjalaisuuteen. Olin toki tietoinen siirtokarjalaisuudesta ja jossain määrin myös heidän perinteistään, mutta johtuen siitä, että en ole siirtokarjalaista sukujuurta minulla ei ollut henkilökohtaista suhdetta karjalaisuuteen, evakkouteen ja siirtokarjalaisuuteen. Lukiessani lasten evakkomatkakertomuksia havaitsin ja yllätyin siitä kerronnan rikkaudesta ja koskettavuudesta, joilla evakot kertoivat evakkomatkoistaan ja menetetystä kodistaan. Ne eivät olleet pelkästään katkeria selostuksia kotiseutujen menetyksestä tai todisteita koetusta vääryydestä, vaan niiden maailma oli monitasoinen ja mielestäni myös ainutlaatuinen, niin ainutlaatuinen, että sitä tulisi tarkastella karjalaisten yhteisön ulkopuolellakin. Karjalaisten kokemusten pohjalla on kuitenkin nykyisten sotien kautta niin yleiseksi tullut kokemus kodin menetyksestä.

Tutkimukseni pääasiallisena teemana on koti, sillä ovathan evakkomatkakertomukset ensisijaisesti kertomuksia kodista ja kodin menetyksestä. Evakkouden kokemus perustuu siihen, että kodista joudutaan pois, evakkoon. Lähden liikkeelle ajatuksesta,

että koti on kiintopiste, josta ollaan suhteessa maailmaan¹. Tämän suhteen merkityksiä pyrin selvittämään tarkastelemalla fyysistä, sosiaalista, henkilökohtaista ja emotionaalista näkökulmaa kotiin². Tarkastelen evakkolasten käsityksiä ja kuvauksia kodista, siitä missä se sijaitsee ja millä tavalla se on olemassa. Tarkastelen myös arvioita kodittomuudesta, sopeutumisesta sekä ryhmään kuulumisesta. Oletan, että Karjalassa sijaitsevan kodin menetys ja kodin aihe ovat eräänlaisia siirtokarjalaisuuden ydinkokemuksia, joiden analyysin avulla on mahdollista saavuttaa myös yleisempää tietoa siirtokarjalaisten kerronnasta sekä sen merkityksestä yhteisölle ja yksilöille. Kerronta on yksi keino, jonka kautta ihminen määrittää ja jäsentää olemassaoloaan, kokemuksiaan ja asemaansa maailmassa ja kulttuurissa. Vaikkakin aineistoni koostuu kertomuksista lapsena koetusta evakkomatkasta, ovat ne kuitenkin aikuisena tuotettuja kertomuksia. Tästä syystä tutkimukseni ensisijaisena tavoitteena ei ole analysoida kertomuksia lapsuuden näkökulmasta, vaan suhtaudun niihin lapsuusmuistojen sijaan yleisemmin kertomuksina kodista, kodin menetyksestä ja evakkomatkasta.

Puhuttaessa paikallisuuksista kuten Karjalasta ja karjalaisuudesta on erittäin tärkeää tehdä selväksi, minkälaisesta Karjalasta ja karjalaisista kulloinkin puhutaan. Yleisessä diskurssissa on usein unohdettu Karjalan alueellinen ja väestöllinen heterogeenisyys. Luvussa 2 tarkastelen Karjalan aluetta ennen sotia, sotien aikana sekä sotien jälkeen. Pyrin tuomaan esille Karjalaksi määritellyn alueen monimuotoisuutta sekä alueella asuneen ja asuvan väestön heterogeenisyyttä. Pyrin myös määrittelemään ja perustelemaan tutkimuskohteesta käyttämäni käsitteet. Luvussa 2 hahmottelen myös yleiskuvauksen evakuoinneista. Käyn läpi myös sodan jälkeen tehtyä siirtokarjalaisuutta käsittelevää tutkimusta ja sen suuntauksia.

Luvussa 3 käsittelen tutkimukseni teoreettista viitekehystä. Tutkimukseni pääasiallisena teoreettisena viitekehyksenä on muistitietotutkimus sekä käsitys diskurssin ja tekstien intertekstuaalisuudesta ja vuorovaikutuksesta. Muistitietotutkimus ja sen periaatteet toimivat tutkimukseni laajempänä metodologisena linssinä, jonka kautta tarkastelen aineistoa, sen tarjoamaa tietoa ja asetan sille kysymyksiä. Luen aineistoani intertekstuaalisesti pyrkien kontekstualisoimaan sen suhteessa muihin teksteihin ja kulttuuriin. Muistitietotutkimus yhdistettynä intertekstuaaliseen lukutapaan

¹ Huttunen 2002: 328

² Ks. Vilkkio 2000: 214; Kenyon 1999

mahdollistaa kertomusten tarkastelun yksilöille henkilökohtaisesti merkittävänä kerrontana, joka on kuitenkin kiinteässä suhteessa ympäröivään kulttuuriin ja sille ominaisiin kertomisen tapoihin. Luvussa 3 määrittelen myös tutkimusaiheen kannalta olennaiset kodin ja paikan käsitteet.

Luvussa 4 pureudun aineiston esittelyyn ja rajaamiseen sekä luon tutkimusmenetelmän, jonka puitteissa teen analyysiä. Aineistoni valikoituminen tapahtuu vuorovaikutteisesti tutkimusmenetelmän muodostuksen kanssa. En yritä tehdä toisen pohjalta toista, vaan pyrin aineiston ja menetelmän keskusteluun. Tällä tavalla muodostettu tutkimusmenetelmä räätälöityy yksilöllisesti juuri lasten evakkomatkakertomuksille ja määrittelemilleni tutkimuslähtökohdille. Pyrin myös suorittamaan analyysiprosessin mahdollisimman systemaattisesti sekä osoittamaan tekemieni päätelmien ja tulkintojen perusteet aineistolähtöisiksi.

Tutkimukseni varsinainen analyysi jakautuu kolmeen seuraavaan päälukuun. Luvut jakautuvat teemojen koti, menetys ja paluu pohjalta. Luvussa 5 käsittelen kertomuksissa esitettyjä Karjalassa sijaitsevan kotipaikan kuvauksia, luvussa 6 keskityn kodin menetykseen liittyviin kuvauksiin ja aiheelmiin ja luvussa 7 tarkastelen kotiin paluuta kotiseutumattojen kuvausten kautta. Pyrin jakamaan jokaisen luvun temaattisesti määriteltyihin alalukuihin, joissa keskityn tiettyjen yksittäisten kertomuksissa esiintyvien aiheilmien tai näkökulmien pohdintaan. Jokaisen pääluvun loppupuolella tarkastelen myös muutamaa kertomusta kokonaisuudessaan kyseisen luvun teeman näkökulmasta. Laadin jokaisen kolmen analyysiluvun loppuun myös yhteenvedot keskeisistä käsitellyistä asioista. Viimeinen luku 8 sisältää kokonaisvaltaisen yhteenvedon tutkimukseni teemoista sekä tekemistäni havainnoista ja päätelmistä.

2. KARJALA JA EVAKKOMATKAT

Karjalan alue on ollut vuosisatojen ajan valtakuntien ja kulttuurien välistä raja-aluetta ja sotatannerta. Karjalan Kannasta ja Laatokan Karjalan alueita asuttanut väestö on todennäköisesti asunut alueella jääkauden jälkeisistä ajoista aina uuden ajan alkuun asti³. Karjalan herruudesta ovat kilpailleet ensin heimot ja myöhemmin sekä valtiot että uskonnot. Se on erottanut toisistaan Ruotsin ja Venäjän valtiot sekä läntisen ja itäisen uskonnon. Lännessä Ruotsin puolella vallitsi roomalaiskatolinen uskonto ja myöhemmin protestanttinen luterilaisuus, kun taas Venäjän valtauskontona on ollut kreikkalaiskatolilaisuus. Karjalan rajat ja isännöisyys sekä niiden mukana myös virallinen uskonto ovat vaihdelleet useasti Ruotsin ja Venäjän välillä käydyissä sodissa.⁴ Asutus pysyi alueella vakaana jääkaudesta asti, mutta 1600-luvun alussa Käkisalmen lääni siirtyi Ruotsille ja suuri osa Karjalan väestöstä siirtyi muun muassa Tverin alueelle luterilaisuuteen pakkokäännynnäytämisen vuoksi. Tämä muuttoliike johti ensin alueen autioitumiseen ja sitten lännestä tulevan väestön alueelle muuttamiseen. Näistä Karjalan alueelle muuttajista on periytynyt huomattava osa suomalaista karjalaisväestöä.⁵

Valtioiden välisiä rajoja on vedetty karjalan alueella vuosina 1323, 1595, 1617, 1721, 1809, 1920, 1940, 1944 ja 1947.⁶ Karjalan asema rajamaana, kiistakenttänä, sotatanttereena ja kulttuurien välisenä siltana ei ole ainutlaatuinen ilmiö Euroopassa, vaan samankaltaisia ilmiöitä löytyy koko sen rajan alueelta, joka kulkee Balkanilta Puolan ja Baltian kautta Suomeen.⁷ Ruotsin ja Venäjän taistelua Suomesta ja Karjalasta käytiin vuoteen 1809 saakka, jolloin Fredrikshamnin tai Haminan rauhansopimuksessa Suomesta tuli Venäjän suurruhtinaskunta ja se sai ensi kertaa valtiollisen statuksen. Rauhansopimuksessa Ruotsin ja Venäjän välinen raja määriteltiin samaksi kuin mikä on nykyinen Suomen ja Ruotsin välinen raja. Suomen aika Venäjän suurruhtinaskuntana päättyi Suomen itsenäistymiseen vuonna 1917, jolloin Venäjän sisäisestä rajasta tuli valtioiden välinen raja. Vuosina 1918-1920 Suomi pyrki valloittamaan Aunuksen läänin ja Kemin Ujestin alueita aktiivisilla sotatoimilla. Kyseisillä alueilla asui alle yhden

³ Uino 2007: 51

⁴ Katso esim. Polin 1993; Kirkinen 1993: 273-279; Waris et al. 1952: 44-45.

⁵ Uino 2007: 51.

⁶ Polin 1993.

⁷ Sihvo 1994: 53.

prosentin suomalaisvähemmistö. Suomi perääntyi kuitenkin valtaamiltaan alueilta kesällä 1920.⁸

Tässä tutkimuksessa käsitellään ns. luovutettua Karjalaa, eli Suomen talvi- ja jatkosodissa Neuvostoliitolle luovuttamia alueita Karjalassa. Luovutettu Karjala on lähestulkoon sama alue, kuin minkä Ruotsi-Suomi luovutti vuonna 1721 Uudenkaupungin rauhassa Venäjälle.⁹ Luovutettuun alueeseen kuului 51 pitäjää ja silloisen Suomen toiseksi suurin kaupunki Viipuri.¹⁰ Karjala itsessään ulottuu kuitenkin luovutettua Karjalaa laajemmalle alueelle ja se on osa Suomea ja Venäjää. Siihen lasketaan kuuluvaksi Suomen puolella myös Länsi-Karjala, jonka alueella sijaitsee mm. Kotka, Hamina ja Lappeenranta sekä Pohjois-Karjala, jonka keskuksena on Joensuun kaupunki ja joka ulottuu Värtsilän seudulta Kainuun rajoille asti. Venäjän puolella rajaa sijaitsevat Vienan ja Aunuksen Karjalat.¹¹ Karjalaista siirtoväkeä oli vuoden 1940 tilanteella mitattuna 407.000 ja kaikilta luovutetuilta alueilta evakuoitujen kokonaismäärä oli 430.000.¹² Luovutetun Karjalan alue oli noin 25.000 neliökilometrin suuruinen ja noin 7% Suomen vuoden 1939 pinta-alasta.¹³ Karjalan lisäksi Suomi luovutti Neuvostoliitolle Petsamon sekä alueita Sallan ja Kuusamon kunnista. Lisäksi Suomi vuokrasi Neuvostoliitolle Hangon ja Porkkalan alueet. Petsamon, Sallan ja Kuusamon alueilta siirrettiin Suomen puolelle n. 10. 800 henkeä ja Porkkalan alueelta n. 5. 800 henkeä.¹⁴ Porkkalan väestö pääsi palaamaan koteihinsa vuonna 1956, kun Neuvostoliitto luopui alueesta.¹⁵

2.1. Karjala ja siviiliväestön evakuoinnit talvi- ja jatkosodissa

Läheskään aina sodat eivät ole aiheuttanut siviiliväestön evakuoiteja ja väestönsiirtoja, mutta 1900-luvulla sodankäynnin luonteen ja siviiliväestön asemaa ja oikeuksia koskeneiden käsitysten muutoksen myötä alettiin siviiliväestöä evakuoida pois sodan

⁸ Polin 1993: 268.

⁹ Waris et al. 1952: 34; Sallinen-Gimpl 1994: 17.

¹⁰ Ks. myös kartta (Liite II).

¹¹ Waris et al. 1952: 34-37.

¹² Paukkunen 1989: 322.

¹³ Hämynen 1994: 24; Sallinen-Gimpl 1994: 17.

¹⁴ Waris et al. 1952: 17; Sallinen-Gimpl 1994: 12.

¹⁵ Sallinen-Gimpl 1994: 12.

jaloista. Aluksi evakuoinnit olivat sotilaallisia toimenpiteitä, joissa väestö siirrettiin pois sotatoimialueelta häiritsemästä sotatoimia. Mutta pian evakuoinnit alettiin käsittää toimenpiteiksi, joiden avulla voitiin turvata rajaseutujen siviiliväestön turvallisuus.¹⁶

Ylimääräiset kertausharjoitukset alkoivat Suomessa 7.10.1939 ja ne aiheuttivat rajaseudun väestössä levottomuutta. Sisäministeriö alkoikin myöntää ilmaisia matkalippuja niille, jotka halusivat siirtyä pois rajaseudulta. Lyhyessä ajassa Viipurista poistui noin 25. 000 henkeä ja muualta Kannakselta noin 15. 000 henkeä. Siirtoväen huoltoa ei ollut kuitenkaan järjestetty kunnolla ja siirtoväki saikin tulla toimeen lähinnä omin avuin ja varoin. Tästä aiheutui se, että siirtoväki alkoi palailla takaisin kotiseuduilleen. 25.11. paluulupa annettiin kaikille, paitsi aivan rajan läheltä evakuoituille. Myös koulut avattiin ja ne aloittivat toimintansa uudestaan 28.11.¹⁷

Vuonna 1939 alkoi talvisota Suomen ja Neuvostoliiton välillä. 30.11.1939 aamulla neuvostojoukot ylittivät Suomen rajan ja tykistö alkoi tulittaa rajaseudun kyliä. Viipurin lääninhallitus antoikin välittömästi käskyn evakuoida osan Karjalan Kannasta ja koko Raja-Karjalan. Väestöä alettiin koota aikaisemmin ilmoitetuille kokoamispaikoille ja kuljettaa kauemmaksi rajan läheisyydestä. Lopullinen kuljetus tapahtui junilla. Evakuointi hiljeni jonkin verran Kannaksen asemasodan aikana. Evakuoidut pyrittiin kuljettamaan ennalta sovituille sijoitusalueille, mutta osa evakuoiduista asettui sukulaistensa ja tuttaviansa luokse. Evakuoinnit nähtiin talvisodan aikana väliaikaisina ja väestön ajateltiin voivan palata koteihinsa sodan päätyttyä. Rajan pinnasta evakuoidut saivat ottaa vain vähän tavaraa mukaansa, sillä alueluovutuksia ei otettu lainkaan huomioon evakuoinneissa. Evakuointeja ei toteutettu poliittisista tai kansantaloudellisista lähtökohdista vaan sotilaallisista lähtökohdista käsin. Talvisodan jälkeen 12.3.1940 kirjoitetun rauhansopimuksen mukaan Suomi joutui luovuttamaan alueitaan Neuvostoliitolle. Yksi luovutetuista alueista oli osa Karjalaa.¹⁸

Sodan päätyttyä 13.3.1940 Karjalan alueella oli vielä arviolta 100.000- 200.000 suomalaista siviiliä.¹⁹ Rauhansopimuksen mukaan suomalaisjoukkojen oli nopeasti

¹⁶ Waris et al. 1952: 45.

¹⁷ Waris et al. 1952: 46-47.

¹⁸ Waris et al. 1952: 47-49.

¹⁹ Paukkunen 1989: 18.

vetäydyttävä pois Neuvostoliitolle luovutettavalta alueelta ja luovutettava alue oli muutenkin tyhjennettävä 26.3.1940 kello 20 mennessä. Evakuoinnit aloitettiin välittömästi. Myös omaisuutta pyrittiin evakuoimaan mahdollisimman paljon, vaikka esimerkiksi tehtaiden tuotantovälineiden kuljettaminen pois luovutetulta alueelta oli kielletty rauhansopimuksessa. Luovutettujen alueiden väestöä kuljetettiin sisämaahan lähinnä junakuljetuksilla ja etenkin risteysasemilla ruuhka oli suurta. Karjaa ei ollut mahdollista kuljettaa sisämaahan junakuljetuksella, joten se kuljetettiin kävellen kohti rajaa. Rajaseuduilla teurastettiin muutaman viikon sisällä suuria määriä karjaa, sillä Länsi-Suomen rehuvarastot olivat liian vähäiset evakkokarjan ruokintaa varten.²⁰ Pian sodan päättymisen jälkeen annettiin niin kutsuttu siirtoväen pika-asutuslaki, jonka avulla siirtoväkeä yritettiin sijoittaa tasaisesti ympäri Suomea. Kaiken kaikkiaan siirtoväen asutussuunnitelmat muuttuivat moneen otteeseen ja siirtoväkeä siirrettiin moneen kertaan paikasta toiseen. Etelä-Suomeen ja Viipurin läänin jäljelle jääneisiin osiin asettui suhteellisesti suurin osa siirtoväestä. Asutusta sääteli myös toive Karjalan takaisin saamisesta. Haluttiin asua mahdollisimman lähellä Karjalaa, jotta takaisin päästäisiin mahdollisimman nopeasti.²¹

Jatkosodan alettua 10.7.1941 Suomi valloitti suhteellisen nopeasti takaisin alueet Karjalassa, jotka se oli talvisodassa menettänyt Neuvostoliitolle. Välittömästi Suomen vallattua takaisin alueet Karjalassa alkoi keskustelu siirtoväen kotiinpaluusta. Myös viralliset tahot tukivat muuttoajatuksia, sillä vallatun alueen sato oli korjattava eikä armeijan työvoima riittänyt tähän. Nopeasti päätettiin, että karjalainen siirtoväki saisi kokonaisuudessaan palata takaisin kotiseuduilleen. Sota oli vielä käynnissä, mutta muuttoa perusteltiin muun muassa sillä, että suuri osa Kannaksen ja Keski-Karjalan taloista oli säilynyt ehjinä sodan yli ja siirtoväen asumisolot Länsi-Suomessa olivat verrattain kehoja. Syksyllä 1941 karjalainen väestö alkoi palata takaisin kotiseuduilleen.²² Karjalaan palasi 270. 500 henkeä, mikä oli noin 67 % talvisodassa Suomen puolelle siirretyistä karjalaisista. Palanneiden määrää on pidetty suurena, kun otetaan huomioon sodassa olleiden määrä sekä sotatoimialueelle pääsyn rajoitukset.²³ Lähes puolessa takaisinvaltatun alueen kunnista paluumuuttajia oli enemmän kuin 80 %

²⁰ Waris et al. 1952: 49-50.

²¹ Waris et al. 1952: 51-52.

²² Waris et al. 1952: 52-54.

²³ Paukkunen 1989: 18.

väestöstä. Kannaksen rajakunnissa palanneita oli kaikkein vähiten. Teollisten ammattien harjoittajilla oli kaikkein huonoimmat mahdollisuudet palata takaisin Karjalaan johtuen ensinnäkin siitä, että Karjalan tehtaiden jälleenrakennus oli hidasta ja toiseksi siitä, että tehdastyöläiset olivat usein jo saaneet työpaikan jostain muualta Suomesta. Karjalaan ei halunnut palata vuonna 1943 tehdyn kyselyn mukaan 23. 000, joista suurin osa työskenteli muualla Suomessa.²⁴

Sodan pitkittyessä ja Suomen aseman huonontuessa yleispoliittisesta tilanteesta johtuen alettiin laatia perusteellisia evakuointisuunnitelmia karjalaisen väestön varalle. Nyt pyrittiin luomaan pitävä evakuointisuunnitelma, jotta evakuointien hetkellä kunkin kunnan väestö saataisiin kuljetettua juuri sille varatulle sijoitusalueelle.²⁵ Kesäkuussa 1944 alkoi Neuvostoliiton suurhyökkäys Karjalan Kannaksella ja Karjalan väestöä alettiin taas evakuoida Suomen puolelle. Neuvostoliiton suurhyökkäys tuli Suomelle yllätyksenä, jonka vuoksi osassa Kannasta evakuoinneille tuli kiire. Myös kuljetussuunnitelmat pettivät sodan nopean kulun vuoksi ja osa siviilievakoista joutuikin matkaamaan kohti Länsi-Suomea vetäytyvän armeijan mukana.²⁶ Aselepo Suomen ja Neuvostoliiton välillä tuli voimaan 4.9.1944 ja viimeiset osat luovutetusta alueesta luovutettiin 3.10.1944. Aselevon ja alueen luovutuksen välinen aika käytettiin sadon korjaamiseen ja alueen tyhjentämiseen kaikesta mahdollisesta tavarasta.²⁷ Väli­rauhassa vuonna 1944 ja Pariisin rauhassa vuonna 1947 Suomen ja Venäjän välinen raja Karjalassa palasi vuoden 1940 linjoille.²⁸

2.2. Tutkimuskohteena karjalainen siirtoväki

Alueluovutukset Neuvostoliitolle ja lähes puolen miljoonan siirtokarjalaisen asuttaminen vaikutti voimakkaasti suomalaisten elämään ja suomalaiseen yhteiskuntaan. Oikeutettuja saamaan maata Suomen puolelta olivat esimerkiksi maataloudesta toimeentulonsa saanut siirtoväki, omalla tontilla asunnon omistanut siirtoväki, muut sodan vuoksi toimeentulonsa tai kotinsa menettäneet sekä osa

²⁴ Waris et al. 1952: 55.

²⁵ Waris et al. 1952: 56-57.

²⁶ Waris et al. 1952: 58-59.

²⁷ Waris et al. 1952: 62-63.

²⁸ Paukkunen 1989: 316.

sotainvalideista, rintamasotilaista ja sotaleskistä.²⁹ Suurin yksittäinen maanluovuttaja oli Suomen valtio³⁰. Kaiken kaikkiaan 55 % karjalaisesta siirtoväestä oli oikeutettu saamaan maata vuonna 1945 säädetyn maanhankintalain perusteella³¹.

Karjalaista siirtoväkeä ja talvisotaa edeltävää Karjalaa koskeva kiinnostus on ollut jatkuvassa kasvussa tieteellisten opinnäytetöiden valossa. Opinnäytteissä tutkimusaiheet ovat liittyneet Karjalan alueelliseen historiaan, kulttuurihistoriaan sekä karjalaisuuteen yleensä. 1940- ja 50 luvuilla tutkimuksen kohteena olivat monet ajankohtaiset karjalaista siirtoväkeä koskevat aiheet, kuten esimerkiksi siirtoväen huolto, sopeutuminen, asutus, nuorisotoiminnan järjestyminen, korvaukset, ortodoksisuus, kielenmuutokset ja siirtoväen vaikutus uusissa asuinyhteisöissä. Etenkin siirtoväen sopeutumisen tutkiminen nähtiin tärkeänä. Siirtoväen sopeuttaminen osaksi suomalaista yhteiskuntaa oli aikakaudelle tyypillinen ratkaisu koskien siirtoväkikysymystä. Se kuvastaa myös ajalle tyypillistä ilmapiiriä ja siirtoväen asemasta käytyä keskustelua. Heikki Wariksen, Vieno Jyrkilän, Kyllikki Raitasuon ja Jouko Siiven teosta³² on pidetty karjalaisen siirtoväen tutkimuksen klassikkona sekä sopeutumistutkimuksen pioneerityönä. Myöhemmin tutkimuksellinen mielenkiinto suuntautui siirtoväen asutuksen ja sopeutumisen lisäksi kulttuuriin muutoksiin. Tutkimuksen kohteina ovat olleet esimerkiksi siirtoväen sanomalehdet, evakkokirjallisuus, jälleenrakennuskauden asuntotuotanto sekä muutokset sotien jälkeisessä uskonnollisessa kentässä.³³

Perinnetieteissä kiinnostuttiin karjalaisesta siirtoväestä suhteellisen myöhään. Ensimmäinen karjalaista siirtoväkeä koskeva perinnetieteellinen väitöskirja oli Kaija Heikkisen tutkimus (1989), joka käsitteli Salmin siirtokarjalaisten etnistä itsetajuntaa ja sen muutoksia esimerkiksi haastateltavien historianäkemyksen sekä arkielämän mielikuvien kautta³⁴. Pirkko Sallinen-Gimpl tarkastelee kansatieteellisessä väitöskirjassaan (1994) lähinnä paikallisväestön ja siirtokarjalaisten kohtaamistilannetta ja karjalaisen siirtoväen kulttuuri-identiteetin tekijöitä³⁵. Tarja Raninen-Siiskosen väitöskirja (1999) käsittelee karjalaisen siirtoväen muistelukerrontaa. Tutkimuksessa

²⁹ Anttila & Väisänen 1984: 72.

³⁰ Waris et al. 1952: 120 (kuvio 13)

³¹ Raninen-Siiskonen 1999: 15

³² Waris et al. 1952

³³ Raninen-Siiskonen 1999: 18-21.

³⁴ Heikkinen 1989

³⁵ Sallinen-Gimpl 1994

käsitellään haastatteluaineiston pohjalta sitä, minkälaisena Karjala näyttäytyy muistoissa ja sitä miten karjalaiset ovat sopeutuneet elämään siirtolaisina. Tutkimus käsittelee myös sitä, minkälaisia tunteita kotiseutumatkat ja Karjalan näkeminen 50 vuoden jälkeen on siirtokarjalaisissa herättänyt ja miten he suhtautuvat Karjalan palauttamiseen.³⁶ Karen Armstrongin antropologinen tutkimus (2004) käsittelee Karjalaa ja evakkomatkaa perheen muistoista käsin. Tutkimuksen aineistona on esimerkiksi perheen toisilleen lähettämät kirjeet ja muistelmat. Armstrong hahmottaa tutkimuksessaan perheen narratiivien kautta sitä, minkälaisena koti-Karjala niissä hahmottuu ja miten Karjalan menetys on koettu.³⁷ Kaikki edellä mainitut tutkimukset käsittelevät siirtokarjalaisten omaa kulttuuria, muistelua ja kerrontaa, mutta ne eroavat omasta tutkimuksestani sekä näkökulmien että aineiston laadun vuoksi. Niiden aineistoina ovat pääasiassa suulliset haastatteluaineistot, kun taas oma aineistoni on kirjoittamalla tuotettuja kertomuksia. Karen Armstrongin aineisto taas eroaa omastani sen ajallisen laajuuden vuoksi, sillä se sisältää sekä kyseessä olevaa ajanhetkeä käsitteleviä kirjeitä että jälkikäteen suoritettuja muistelmia, kun taas oma aineistoni aikuisena laadittuja kertomuksia lapsuuden muistoista. Armstrongin aineisto on myös suunnattu lähinnä perhepiirille, kun taas oman aineistoni kirjoitukset ovat keruuvastauksia.³⁸

2.3. Karjalatutkimuksen terminologinen problematiikka ja käsitevalinnat

Karjalasta Suomen puolelle siirrettyä väestöä on kutsuttu *siirtokarjalaisiksi* ja *evakoiksi*. *Siirtoväki*-käsite syntyi Suomen kieleen 1940-luvulla tarkoittamaan väestöä, joka joutui lähtemään sodan seurauksena pysyvästi pois kotiseudultaan ja asettumaan asumaan muualle oman maan rajojen sisäpuolelle. Karjala oli vain yksi Neuvostoliitolle luovutetuista alueista. Myös Petsamon, Sallan ja Kuusamon luovutettujen alueiden asukkaat (ja kenties myös hankolaiset ja porkkalalaiset) kuuluivat siirtoväkeen.³⁹ Karjalaiset olivat kuitenkin siirtoväen enemmistönä. Puhekielessä käytettiin yksittäisestä siirtoväkeen kuuluvasta henkilöstä myös nimitystä *siirtolainen*. Siirtolainen tarkoittaa yleisesti kuitenkin henkilöä, joka on siirtynyt (usein vapaaehtoisesti) asumaan

³⁶ Raninen-Siiskonen 1999.

³⁷ Armstrong 2004.

³⁸ Kertomusten oletetusta yleisöstä ja suuntautumisesta enemmän luvussa 4.1.1.

³⁹ Paukkunen 1989: 14-15.

toiseen paikkaan. Siirtolaisuudeksi kutsutaan esimerkiksi teollistumisen myötä Amerikkaan suuntautunutta muuttoliikettä sekä sotien jälkeistä suomalaisten muuttoa Ruotsiin töiden vuoksi. Tämän takia siirtolainen-nimitys ei sovellu koskemaan karjalaista siirtoväkeä eikä muutakaan talvi- jatkosodan seurauksena syntynyttä siirtoväkeä.⁴⁰

Pakolainen-termi ei myöskään sovellu koskemaan karjalaista siirtoväkeä, sillä YK:n yleissopimuksen (1948) määritelmän mukaan pakolainen tarkoittaa henkilöä, joka tarvitsee suojelua kotimaassaan tapahtuvan poliittisen, uskonnollisen tai rodullisen vainon takia. Karjalaisen ja muunkin suomalaisen siirtoväen tilanne oli erilainen. Vaikka asuinpaikan vaihtamisen syynä oli sota, asuinpaikkaa vaihdettiin oman valtion sisällä.⁴¹ Asuinalueiltaan poissiirrettyä väestöä alettiin talvisodan aikana kutsua evakuoituiksi, josta muodostui pian puhekielessä versio *evakko*.⁴² Evakko-nimitys johtaa ruotsin *evakuerade*, englannin *evacuees* ja saksan kielen *evakuierte* sanoihin.⁴³ Evakko-nimitykseen on sotien aikana ja niiden jälkeen liitetty kansanomaisessa käytössä joskus negatiivisia konnotaatioita⁴⁴. Aion kuitenkin tutkimuksessani käyttää tarvittaessa evakko-nimitystä, sillä aineistoni kirjoittajat käyttävät itse itsestään erittäin usein nimitystä evakko, jolloin termin käyttäminen on mielestäni perusteltua.

Siirtoväestä käytetyt nimitykset *karjalainen* ja *siirtokarjalainen* ovat myös ongelmallisia johtuen ensinnäkin Karjalan alueellisen rajauksen kirjavuudesta. Karjalaa ja alueita yleisestikin rajataan sekä niiden fyysisten ominaisuuksien, kuten luonnon, maantieteen tai kulttuurin ilmentymien kautta sekä sosiaalisen ja yksilöllisen identifikaation kautta.⁴⁵ Anssi Paasi on laatinut alueiden institutionalisoitumisteorian⁴⁶, joka auttaa ymmärtämään ja hahmottamaan rajojen merkitystä ja muotoutumista. Paasin mukaan alueellisia yksiköitä tuotetaan sosiaalisesti kolmen samanaikaisen prosessin avulla. Nämä prosessit ovat territoriaalinen rajautuminen, symbolinen hahmottuminen ja instituutioiden muotoutuminen. Territoriaalinen rajautumisen kautta muodostuvat kylän, kunnan tai valtion kaltaisia alueita. Symbolinen hahmottuminen tarkoittaa

⁴⁰ Waris et al. 1952: 42; Sallinen-Gimpl 1994: 12.

⁴¹ Raninen-Siiskonen 1999: 24.

⁴² Waris et al. 1952: 41.

⁴³ Raninen-Siiskonen 1999: 24.

⁴⁴ Sallinen-Gimpl 1994: 12; Raninen-Siiskonen 1999: 23-24

⁴⁵ Hämynen 1994: 17.

⁴⁶ ks. Paasi 1986, 1991, 1993

esimerkiksi alueen nimien tai muiden tunnussymbolien muotoutumista. Instituutioiden muodostuminen puolestaan tarkoittaa esimerkiksi politiikan, hallinnon, talouden sekä kulttuuristen käytänteiden muotoutumista.⁴⁷

Karjalan alueellinen määrittely on hankalaa ensinnäkin siksi, että pitkistä asutushistoriastaan huolimatta sen territoriaalinen muotoutuminen ei ole koskaan edennyt valtion muodostumisen tasolle. Karjala onkin usein nähty kahden valtion, kielen ja uskonnon välissä tai niiden rajalla sijaitsevana alueena. Karjalan jakautuminen ennen Ruotsin ja Venäjän valtioiden alueille ja sittemmin Suomen ja Neuvostoliiton alueille on myös aiheuttanut alueen instituutioiden moninaisuuden.⁴⁸ Karjalaa on pidetty myös yhtenä Suomen muinaisista maakunnista.⁴⁹ Karjalan alueellista hahmottumista vaikeuttaa myös se, että sen symbolinen hahmottaminen on vaikeaa alueen nimitysten monimuotoisuuden vuoksi. Karjalasta puhuttaessa usein etnis-alueellisia ja eri aikoina käytettyjä hallinnollis-valtiollisia nimityksiä käytetään rinnakkain⁵⁰. Nimityksiin ja terminologiaan on myös vaikuttanut ohjelmallinen karelianismi sekä ideologis-poliittinen kehitys. Karjalasta käytetyt nimitykset poikkeavat toisistaan myös Suomessa ja Venäjällä ja niillä tarkoitetaan usein vielä nykyäänkin eri asioita. Kun suomalaiset puhuvat Karjalasta, he tarkoittavat usein sotien seurauksena Venäjälle luovutettua Karjalaa. Venäläisille Karjala on taas usein vallankumouksen jälkeen perustettu Karjalan Autonominen Sosialistinen Neuvostotasavalta.⁵¹ Karjalan nimitykset näyttävätkin liittyvän määrittelijän omaan maailmankuvaan ja käsitykseen Karjalasta.⁵²

Puhuttaessa Suomen Karjalasta tarkoitetaan usein ns. luovutettua Karjalaa, jolla tarkoitetaan Suomen Neuvostoliitolle toisen maailmansodan jälkeen luovuttamaa Viipurin läänin aluetta. Luovutettu Karjala-käsite on syntynyt vasta toisen maailmansodan lopputuloksen seurauksena eikä käsitteellä ole historiallista taustaa. Luovutettu Karjala ei ole myöskään kulttuurisesti tai luonnonmaantieteellisesti

⁴⁷ Paasi 1993: 255.

⁴⁸ Hämynen 1994: 17

⁴⁹ Raninen-Siiskonen 1999: 25.

⁵⁰ 1800-luvun alkupuolella matkakuvauksissa Karjalaista käytettiin nimityksiä Suomen tai Venäjän Karjala mutta 1870-luvulta lähtien nimitykset olivat osittain vaihtuneet Vienaksi ja Aunukseksi. (Heikkinen 1984: 156-157.)

⁵¹ Heikkinen 1984: 156-157; Hämynen 1994: 20-22.

⁵² Raninen-Siiskonen 1999: 26.

yhtenäinen alue.⁵³ Luovutetun Karjalan kulttuuriset erot johtuvat esimerkiksi uskonnosta. Pohjoisen ns. Raja-Karjalan alueen väestö oli ortodoksienemmistöinen, kun taas eteläinen Karjalan Kannas oli voimakkaan luterilainen. Onkin sanottu, että Etelä-Karjala ja Kannas muodostavat yhtenäisen kulttuurialueen, joka eroaa voimakkaasti Laatokan Karjalasta ja Raja-Karjalasta⁵⁴. Eri tieteenalatkin ovat jakaneet Luovutetun Karjalan alueen eri tavoilla. Yhteiskuntatieteellisissä siirtoväkitutkimuksissa alue on jaettu Karjalan Kannakseen, Keski-Karjalaan ja Raja-Karjalaan⁵⁵, kun taas kulttuuritutkimuksessa on usein käytetty alueen kulttuurieroja noudattelevaa kahtia jakoa Raja-Karjalan sisältämään Laatokan Karjalaan sekä Karjalan Kannaksen sisältämään Etelä-Karjalaan⁵⁶.

Myös luovutetun Karjalan alueen väestöllinen heterogeenisyys luo omat hankaluutensa siirtoväen nimittämiseksi *karjalaisiksi* ja *siirtokarjalaisiksi*. Luovutetun Karjalan alueella asui myös henkilöitä, jotka eivät kokeneet itseään karjalaisiksi. Esimerkiksi Viipurissa asui sotien alkaessa paljon Neuvostoliiton kansalaisuuden omaavia venäläisemigrantteja, joiden äidinkielenä oli Venäjä. Heidän kansalaisuutensa vaihtaminen suomalaiseksi ei välttämättä ollut ongelmatonta, sillä Suomen viranomaiset luokittelivat heidät venäläisiksi. Karjalainen-termi on ongelmallinen siirtoväen nimityksenä myös siksi, että myös Suomen puolella asuu nykyisten Etelä- ja Pohjois-Karjalan maakunnissa henkilöitä, jotka identifioituvat karjalaisiksi. Karjalaiseksi itseään kokevia henkilöitä asuu myös Karjalan tasavallassa, Kuolan niemimaalla ja Kalinin ja Tverin alueilla.⁵⁷

Karjalaisista puhuttaessa on siis tehtävä selvää keistä puhutaan, kun puhutaan karjalaisista, sekä millä perusteella valinta tehdään. Itse käytän tämän tutkimuksen puitteissa termejä *karjalainen siirtoväki* sekä *evakko*. Valitsen käytettävät käsitteet sen perusteella, että ensinnäkin karjalainen siirtoväki-käsitettä on pidetty aiemmassa tutkimuksessa neutraalina⁵⁸ ja evakko-nimitys näyttäisi olevan aineistoni kirjoittajien usein itsestään käyttämä nimitys. Tutkimuksessani käsittelemälläni Karjalalla tarkoitan

⁵³ Hämynen 1994: 24-25.

⁵⁴ Sallinen-Gimpl 1994: 17

⁵⁵ Esim. Waris et al. 1952; Paukkunen 1989

⁵⁶ Esim. Fingerroos 2004; Sallinen-Gimpl 1994

⁵⁷ Raninen-Siiskonen 1999: 24-25.

⁵⁸ Esim. Raninen-Siiskonen 1999: 25

Viipurin läänin alueita, jotka Suomi luovutti Neuvostoliitolle talvi- ja jatkosodissa. Alueiden nimitykseksi on vakiintunut Suomessa *luovutettu Karjala*. Luovutettu Karjala-nimitystä on pidetty emotionaalisesti värittyneenä, mutta sitä on siitä huolimatta käytetty tutkimuksessa⁵⁹. Itse käytän myös luovutettu Karjala nimitystä, sillä se on vakiintunut ja ymmärrettävä sekä yleiskielessä että tutkimuksen yhteydessä. Olen rajannut tutkimusaineistoni koskemaan Etelä-Karjalaan kuuluvan Karjalan Kannaksen asukkaiden evakkomatkakertomuksia.

2.4. Neuvostoliitolle luovutettu Karjala sodan jälkeen

Sodan jälkeinen Suomen Neuvostoliitolle luovuttama Karjala oli rakennuskannaltaan ja kulttuurimaisemaltaan sodan vaikutuksista huolimatta suhteellisen ehjää aluetta. Ne alueet, joilla taisteluita ei käyty, säilyivät ehjinä. Karjalaan muuttikin heti sodan jälkeen venäläistä väestöä. Osalle Karjalan uusista asukkaista muutto oli vapaaehtoista ja jopa mieluista, sillä sota oli tuhonnut laajoja alueita myös muualla Neuvostoliitossa, mutta osa väestöstä myös pakkosiirrettiin paikalle. Karjalan sodasta säilynyt kylämaisema koki kuitenkin pian suuren muutoksen johtuen yhteiskuntajärjestelmän ja maankäytön muutoksesta. Myös ideologiset syyt vaikuttivat suomalaisten historiasta kertovien muistin paikkojen, uskonnollisten muistomerkkien ja kirkkojen hävittämiseen.⁶⁰

Pariisin rauhansopimuksen (1947) sekä Ystävyys-, yhteistyö- ja avunantosopimuksen (1948) solmimisen jälkeen alkoi luovutetun Karjalan alueen suomalaisten kulttuuripiirteiden ja etenkin hautausmaiden sekä suomalaisten muistomerkkien systemaattinen hävittäminen. Tavoitteena oli tuoda tilalle kokonaan uudet tarinat paikannimiseen ja muistomerkkeineen, joka tukisivat luovutetun alueen historian venäläistämistä neuvosto-sosialismin ihanteita vastaavaksi.⁶¹ Suomenkielisten paikannimien korvaaminen venäläisillä kosketti etenkin Kannasta johtuen siitä, että Kannas oli Leningradin hallinto- ja sotilaspiiriin kuuluvaa aluetta ja suomenkieliset paikannimet muistuttivat ikävästi alueen suomalaisesta menneisyydestä. Laatokan Karjalassa ja Raja-Karjalassa paikannimet säilyivät suomenkielisinä, sillä alue kuului

⁵⁹ Esim. Raninen-Siiskonen 1999: 26

⁶⁰ Raivo 2007: 58-59.

⁶¹ Raivo 2007: 59.

Karjalan tasavaltaan, jonne myös suomenkielinen nimistö sopi luontevammin. Paikannimet muutettiin usein venäjänkielisiksi paikan luonnonpiirteitä kuvaaviksi nimityksiksi tai sitten paikat nimettiin sosialismin sankareita tai puna-armeijaa kunnioittavilla nimityksillä.⁶²

Luovutetulle alueelle oli myös tärkeää luoda muistomerkkejä, jotka kertoisivat alueen venäläisestä historiasta, sosialismista sekä puna-armeijan voitoista. Erityisen tärkeänä Neuvostoliiton kansalliselle identiteetille on ollut näkemys toisesta maailmansodasta suurena isänmaallisena sotana, jossa Neuvostoliitto kukisti fasismin. Suuren isänmaallisen sodan muistomerkit saapuivat myös Neuvosto-Karjalaan. Taistelupaikoille ja sotilashaudoille pystytettiin vanhojen suomalaisten hautausmaiden hautakivistä ja muistopatsaista rakennettuja muistomerkkejä, jotka muistuttivat vuosista 1941-1945, eli suuresta isänmaallisesta sodasta, jossa Suomi oli natsi-Saksan liittolainen. Se, että Neuvostoliitto hyökkäsi Suomeen talvisodassa 1939-1940 oli vaiettua historiaa.⁶³

Sodan aiheuttamien rajamuutosten vuoksi karjalaisten pääsy entisille kotiseuduilleen katkesi melkein puolen vuosisadan ajaksi. Aina 1980-luvun loppuun saakka suomalaisten ja muiden ulkopuolisten vierailijoiden pääsy suurimmalle osalle Leningradin ja Venäjän Karjalan alueista oli kielletty. Vasta 1990-luvun vaihteessa glasnostin vaikutuksesta alueelle alkoi päästä myös matkailijoita. Samalla myös siirtokarjalaiset pääsivät matkustamaan kannakselle. Nykyään kotiseutumatkailijat ovat suurin kävijäryhmä Venäjän Karjalassa.⁶⁴

⁶² Raivo 2007: 60; Tikka & Balasov & Stepakov 2002: 9-10.

⁶³ Raivo 2007: 61-63; Tikka & Balasov & Stepakov 2002: 10-13.

⁶⁴ Raivo 2007: 65-66.

3. TEOREETTINEN VIITEKEHYS

3.1. Muistitietotutkimus ja muistoista rakentuva kerronta

Kun tutkitaan muisteltuja kertomuksia, kuten lasten evakkomatkakertomuksia, on tärkeää kiinnittää huomio peruskäsitteisiin *muisti*, *muisto*, *muistaminen* ja *muisteleminen*. Käsitteet kuulostavat hyvinkin samankaltaisilta, mutta niillä on toisistaan poikkeavat merkitykset. Muistia ja muistamista on tarkasteltu voimakkaasti tiedon tallentajana, oppimiseen liittyvänä toimintana sekä mieleen palauttajana. Psykologian kokeellisissa muistin tutkimuksissa muisti esiintyy rajattuna ja määrittäneenä kohteena, eräänlaisena tietämisen objektina.⁶⁵ Muistelu on taas toimintaa, jossa kertoja palauttaa mieleensä elämäkokemuksiaan, arvioi elämänsä uudelleen ja myös eräällä tavalla muuttaa menneisyyttään. Muistelussa kertoja tulkitsee ja jäsentää menneisyyttään uudelleen⁶⁶. Muistelijan näkökulmasta muistelussa voi jakaa kokemuksia sekä arvioida niitä muiden kokemusten perusteella, pohtia elämänkulkua ja oman elämän suhdetta historiaan. Muistelussa muisteli ja kertoja voi myös luoda omia, julkista historiaa myötäileviä, kritisoivia tai täydentäviä tulkintoja menneestä. Muistelu voi olla myös ihmisten jokapäiväistä kanssakäymistä ja ajanvietettä, joka voi lujittaa ihmissuhteita.⁶⁷ Muistelussa aktivoidaan muistin tuotteita eli muistoja. Muistot perustuvat yksilölliselle elämykselle, joka voi liittyä yhteisöllisestikin koettuun tapahtumaan.⁶⁸ Muistot voivat olla myös esineitä, kertomuksia, runoja tai valokuvia⁶⁹.

Folkloristit ja historian tutkijat ovat olleet viime aikoina enenevässä määrin kiinnostuneita ns. ”uusista historioista”. Historian käsite on muuttunut viimeisten parinkymmenen vuoden aikana merkittävästi ns. uusien historioiden, kuten naishistorian, mentaliteettien historian, mikrohistorian, perhehistorian ja arjen historian myötä. Ennen tätä historian tutkimuksen ja historian kirjoituksen uutta aaltoa historia on ollut 1800-luvulta lähtien lähinnä kansakuntien historiaa ja muistia, jonka tutkimuskohteina ovat olleet valtiot, poliittiset kuviot sekä yhteiskunnalliset rakenteet. Tämänkaltaista historiaa on usein kirjoitettu nationalismen hengessä ja se on ollut

⁶⁵ Määttänen 1996:14.

⁶⁶ Saarenheimo 1997: 23, 90

⁶⁷ Ukkonen 2000: 11-12.

⁶⁸ Korkiakangas 1996: 17.

⁶⁹ Raninen-Siiskonen 1999: 32

mukana tukemassa kansallisia projekteja. Historian määrittelemisen kansakunnan muistiksi on kuitenkin hyvin rajoittunut ja historiantutkijat ovatkin alkaneet pohtia mitä muuta historia voisi mahdollisesti olla. Uudet historiat ovat osa historiantutkimuksen kehitystä ja siirtymistä kansakuntien historiasta kohti tavallisia ihmisiä, arkea ja tavallista elämää. Tutkimuksen huomio on myös kääntynyt uudenaikaisiin toimijoihin, kuten naisiin, työläisiin, rahvaaseen, etnisiin vähemmistöihin ja muihin marginaaliryhmiin, joihin ei perinteisessä historiantutkimuksessa kiinnitetty huomiota.⁷⁰ *Oral history* kuuluu näihin ”uusiin historioihin” ja sen tavoitteena on tuoda muistitiedon kautta uusia subjekteja, näkökulmia ja arkikokemusta historiantutkimuksen piiriin ja todellisuuden käsittämiseen. Suuntaus on ollut osa historiantutkimuksen demokratisoitumista, historian moniäänisyyden korostamista, uusien näkökulmien esille ottamista sekä kirjallisten lähteiden ylivallan kyseenalaistusta.⁷¹

Terminä *oral history* viittaa voimakkaasti suullisessa muodossa olevaan muistitietoon. Suullisen tiedon on katsottu kuvastavan parhaalla mahdollisella tavalla muistelijan omaa tulkintaa elämästään. Muistitiedon rajaaminen koskemaan ainoastaan suullisesti tuotettua muisteluaineistoa on kuitenkin usein koettu rajoittavaksi. Onkin ehdotettu, että parempi olisi puhua muistitiedosta, joka pitäisi sisällään suullisesti tuotettujen aineistojen ohella myös erilaisia aineistoja.⁷² Jorma Kalela on todennut, että *oral historyn* sananmukainen käänös, suullinen historia, on ongelmallinen, sillä *oral history* -tutkimuksissa yhdistävänä tekijänä ei useinkaan ole aineistojen suullisuus vaan kiinnittyminen muistitietoon. Kalela onkin ehdottanut *oral historyn* suomenkieliseksi vastineeksi *muistitietotutkimusta*.⁷³ Ulla-Maija Peltonen on suomentanut *oral historyn* *muistitietohistoriaksi*.⁷⁴ Muita yleisesti käytettyjä käsitteitä ovat *kollektiivinen muisti* ja *kansanomainen historia*.⁷⁵ *Oral history* -termin kääntäminen yksiselitteisesti muistitiedoksi tai muistitietotutkimukseksi on kuitenkin jo lähtökohtaisesti ongelmallista johtuen termin rakentumisesta kompleksisista käsitteistä *muisti* ja *tieto*.

⁷⁰ Ollila 1999: 7-8; Kalela 2006: 67.

⁷¹ Teräs 2000: 360; Passerini 1998: 53-55.

⁷² Teräs 2000: 360.

⁷³ Kalela 1984: 4.

⁷⁴ Peltonen 1996: 32

⁷⁵ Ukkonen 2000: 21

On myös muistettava, että muistiin ja muistamiseen kiinnittyvää tutkimusta tehdään myös *oral history* -suuntauksen ulkopuolella.⁷⁶

Alessandro Portelli käsittelee muistitietohistoriaa (*oral history*) ja muistitietolähteitä (*oral sources*) jo klassikoksi muodostuneessa artikkelissaan⁷⁷ uudenlaisena tutkimuksena ja aineistolähteinä. Portellin mukaan muistitieto tarjoaa historian tutkimukselle aivan uudenlaisia mahdollisuuksia. Muistitieto kertoo vähemmän itse tapahtumista ja enemmän niiden merkityksistä kertojalleen. Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, että muistitietoaineistot eivät olisi historiallisesti valideja, vaan sitä, että niiden tarjoama tieto on laajempaa kuin perinteinen historian faktojen tutkimiseen käytettävän aineiston tarjoama tieto. Muistitietoaineistot eivät kerro pelkästään sitä mitä ihmiset tekivät, vaan myös sitä mitä he halusivat tehdä, mitä he uskoivat tekevänsä ja mitä he ajattelivat tehneensä. Portellin mukaan muistitietoaineistot eivät välttämättä tarjoa meille paljoakaan uutta tietoa itse tapahtumista mutta ne kertovat meille paljon esimerkiksi tapahtumien vaikutuksista yksilöihin.⁷⁸

Ulla-Maija Peltonen on puhunut samasta asiasta tutkimuksissaan. Hän on tutkinut vuoden 1918 Suomen sisällissodan tapahtumiin liittyvää muistelukerrontaa ja muistitietoaineistoa. Hän mainitsee, että vaikka kerronta kiinnittyy voimakkaasti vuoden 1918 liittyviin tapahtumiin, ovat muistelijoiden näkemykset ja tulkinnat tapahtumista kuitenkin kerronnan tärkein piirre. Muistelukerronnalla ja muistitietoaineistoilla on ollut tärkeä rooli virallisen kulttuurin kiistämän kokemuksen välittämisessä.⁷⁹ Portelli kyseenalaistaa artikkelissaan myös kirjoitettujen dokumenttien hegemonia-asemaa historian tutkimuksessa. Hän sanoo, että monet kirjalliset dokumentit ovat ylös kirjattuja suullisia lausuntoja, jolloin niiden arvo kirjallisina dokumentteina ja kirjallisten dokumenttien hegemonia-asema ainoana mahdollisena uskottavan tiedon lähteenä kyseenalaistuu.⁸⁰

Muistitietotutkimuksen lähdekritiikin yhteydessä tulee pohtia myös sitä, miten kirjallinen ja suullinen aineisto eroavat toisistaan ja minkälaisia muistitiedon lähteitä ne

⁷⁶ Fingerroos & Peltonen 2006: 9.

⁷⁷ Fingerroos & Peltonen 2006: 20

⁷⁸ Portelli 2001: 67.

⁷⁹ Peltonen 1996: 280.

⁸⁰ Portelli 2001: 68.

ovat. Suullisen muistitiedon merkitystä korostetaan usein muistitietohistoriassa. Suullista muistitietoa kuitenkin harvoin käytetään tutkimuksen aineistona esimerkiksi äänitemuodossa. Erilaiset litteraatiot vaikuttavat suulliseen muistitietoon ja vievät väistämättä suullisuudesta osan pois⁸¹. Suullisen muistitietohistorian ihanteessa on myös muita ristiriitaisuuksia. Toisaalta muistelijan omaa menneisyyden tulkintaa ja jäsennystä pyritään tavoittamaan, mutta toisaalta myös haastattelutilaisuuden vuorovaikutuksellisuus on usein nähty juuri suullisen muistitiedon vahvuutena.⁸²

Suullisen muistitietohistorian traditiossa kulkevat rinnakkain kaksi päällekkäistä muistitietoihannetta: muistitiedon syntyminen ilman ohjailua muistelijan kokemusten pohjalta ja toisaalta taas muistitiedon syntyminen osana muistelijan ja haastattelijan dialogia ja vuorovaikutustapahtumaa.⁸³ Vuorovaikutustilanteessa syntyneen muistitiedon voisikin ajatella olevan tutkijan kannalta tehokkain tapa tuottaa muistitietoaineistoa. Tutkija pystyy vuorovaikutustilanteessa itse vaikuttamaan siihen, mistä muisteliija kertoo. Haastatteliija pystyy myös ohjailemaan haastattelua omaa tutkimusintressiään hyödyttävään suuntaan. Toisaalta haastattelutilanteessa ei ehkä saavuteta kertojan omaa tapaa jäsentää ja tulkita muistojaan parhaalla mahdollisella tavalla. Kirjoittamalla tuotettujen, usein omaelämäkerrallisten muistelutekstien voidaan eräällä tavalla ajatella olevan lähinnä muistelijan omaa jäsennystä elämästään ja muistoistaan⁸⁴.

Jorma Kalela toteaa, että historian­tutkijoiden asenne muistitietoaineistoja ja muistitietotutkimusta kohtaan on perinteisesti ollut väheksyvä, mutta se on viime aikoina muuttunut. Ennen huomio kiinnittyi lähinnä muistelun epäluotettavuuteen ja siihen, että ihmiset yksinkertaisesti usein muistavat väärin⁸⁵. Sitten­min historioitsijat ovat havainneet, että muistelu tarjoaa aivan uudenlaisen näkökulman historian tutkimukseen. Perinteinen ”varmojen” dokumentaaristen lähteiden historian­ tutkimus on merkittävästi kaventanut historian­ tutkimuksen näkökulmia ja muistitietoaineistojen myötä historian­ tutkimuksen piiriin on tullut runsaasti uusia aiheita ja näkökulmia vanhoihin aiheisiin. Perinteisten historian­ tutkimuksen ajattelutapojen avulla tutkittavista

⁸¹ Teräs 2000: 361; Fingerroos & Peltonen 2006: 9

⁸² Teräs 2000: 361.

⁸³ Teräs 2000: 361.

⁸⁴ Teräs 2000: 363.

⁸⁵ Ks. esim. Fingerroos & Haanpää 2006: 32

asioista on usein saavutettavissa vain pintataso, kun uusien näkökulmien kuten muistitietotutkimuksen avulla on mahdollista päästä käsiksi asioiden syvemmällä oleviin merkityksiin. Kalelan mukaan 1800-luvulta peräisin olevat ajattelumallit ovat jossain määrin väistyneet historian­tutkimuksen lähteitä arvioitaessa, mutta vanhat luotettavuutta koskevat ajattelumallit pysyvät syvällä. Esimerkkinä vanhojen pintatason ajattelumallien olemassaolosta Kalela pitää sitä, että vielä nykyäänkin historian­utkijoiden huomio kiinnittyy usein ”väärin muistamiseen” eikä siihen minkälainen merkitys on muistaa tietyllä tavalla.⁸⁶

Kalela toteaa vielä, että ajatus ihmisten väärin muistamisesta on myös vaarallinen. Vanhanaikainen lähdekritiikki, joka suuntautuu pintapuolisesti tarkastelemaan muisteltujen asioiden paikkaansa pitävyyttä, luo tutkijoille harhan asioiden yksioikoisesta oikeellisuudesta. Harha asioiden yhdestä oikeasta laidasta voi mahdollisesti johtaa omien todellisuuskäsitysten asettamiseen valta-asemaan. Samaan ilmiöön liittyy myös historian­utkimuksessa esiintyvä näkemys siitä, että tutkijan oma persoona ja subjektiivinen käsitys maailmasta olisivat erotettavissa tutkijan työstä. Tutkijan tapaa tarkastella maailmaa on usein pidetty neutraalina, vaikkakin jo pitkään humanististen tieteiden piirissä ollaan oltu tietoisia siitä, että neutraalia kieltä ei ole olemassakaan. Käsitykset todellisuudesta liittyvät aina johonkin viitekehykseen ja diskurssiin. Ajatus tutkijan henkilön ja työn erillisyydestä johtaa myös siihen, että tutkijan todellisuuskäsitykset ja diskurssi muuttuvat itsestäänselvyyksiksi.⁸⁷

1980-luvun alussa suomalaisessa folkloristiikassa käytiin keskusteluja muistitiedon ongelmasta sekä henkilökohtaisten kertomusten ja perinteisen folkloren suhteista⁸⁸. Henkilökohtaista kerrontaa ja muisteluprosessin avulla tuotettua aineistoa pidettiin pitkään folkloren vastakohtana, eli vapaamuotoisena, yksilöllisenä sekä jatkuvuutta vailla olevana tosiasioihin pidättävänä muisteluna. Sittemmin tutkimus on kuitenkin osoittanut, että muistelulla ja henkilökohtaisella kerronnalla on monia samoja ominaisuuksia kuin perinteisellä folklorella. Sen on havaittu hyödyntävän folklorella tavanomaisia kerrontamuotoja ja kerronnallisia ilmaisukeinoja vapaamuotoisten ja

⁸⁶ Kalela 1999: 139-141.

⁸⁷ Kalela 1999: 146-147.

⁸⁸ Ukkonen 2000: 16

yksilöllisten kuvauksen lisäksi.⁸⁹ Esimerkiksi Ulla-Maija Peltonen on tutkimuksessaan vuoden 1918 sodan muistoista havainnut, että vuoden 1918 sotaa käsittelevistä kauhutarinoista valtaosa kuuluu vuotta 1918 vanhempaan kertomustraditioon⁹⁰. Folkloristiikkaa ja muistitietotutkimusta on lähentänyt myös se, että esityskeskeinen folkloristiikka toi mukanaan oivalluksen folkloren dynaamisuudesta ja sen esitysyhteyksien merkityksestä. Folklorea ei nähty enää jähmettyneinä aihelmina vaan käyttäjilleen merkittävinä ja elävinä kulttuurin ilmiöinä.⁹¹

Kun historian ja elämänvaiheiden kertaaminen alettiin nähdä folkloristiikan piirissä kerrontana ja folklorena rakenteettoman ja yksilöllisen muistelun sijaan, sille löydettiin monenlaisia tehtäviä ja ominaisuuksia, joita on nimitetty vaihtelevilla käsitteillä. Elämäkerralliselle ja historian tapahtumia käsittelevälle kerronnalle on annettu monenlaisia nimityksiä. Esimerkiksi *henkilökohtainen kerronta*, *kokemuskerronta* ja *muistelukerronta* ovat olleet yleisiä elämäkerrallisen ja menneisyyden tapahtumiin perustuvan kerronnan nimityksiä. Sitä on kuvattu myös perinnelajitermein, joita ovat esimerkiksi *memoraatti*, *kronikaatti*, *juttu* ja *muistelmä*.⁹² Muisteluaineistojen suhteuttaminen ja sijoittaminen muuhun kertomusperinteeseen ja olemassa oleviin perinnelajijärjestelmiin saattaa olla myös vaikeaa.⁹³

Muisteluun liittyy usein voimakkaasti myös omaelämäkerrallisuus. Anni Vilkkonen on tutkinut tavallisten ihmisten, joilla hän tarkoittaa ei suoranaisesti kirjallisuusinstituutioon kuuluvia ihmisiä, elämäntarinoita ja omaelämäkertoja. Hän on puhunut perinteisten lajikategorioiden ja perinnelajiluokitusten ulkopuolelle sijoittuvista lajeista. Vilkkonen näkee omaelämäkerran ja elämäntarinan lajeina, jotka eivät ongelmitta sijoitu folkloristiikan perinnelajiluokituksiin eivätkä kirjallisuusinstituution hyväksymiin lajeihin mutta kuitenkin muistuttavat molempia. Elämäntarinoiksi Vilkkonen määrittelee kirjoittamalla kerrotut, elämänsä suurimmalta osalta sisältävät ja tavallisten ihmisten tuottamat kertomukset elämästään, joita ei ole ensisijaisesti tuotettu kirjallisuusinstituution piirissä tai sitä varten. Vilkkonen erottaa myös tavallisten ihmisten

⁸⁹ Ukkonen 2000: 12-13, 237-238.

⁹⁰ Peltonen 1996: 198-202

⁹¹ Siikala 1984: 11.

⁹² Ukkonen 2000: 20-21.

⁹³ Ukkonen 2000: 237-238.

kirjoittamalla kerrotun omaelämäkerran kaunokirjallisen elämäkertatradition mukaisesta omaelämäkerrasta.

Vilkon mukaan kertomistapahtuman konteksti määrittää tavallisten ihmisten omaelämäkertoja ja elämäntarinoita lajeina. Toisaalta ne lähenevät folklore -lajeja siinä, että ne ovat luonteeltaan lähempänä kirjoitettua puhetta kuin kirjallisuusinstituution piirissä tuotettua tekstiä, mutta toisaalta ne tuotetaan kirjoittamalla. Kirjoittamalla kertomisen myötä yleiskielisyydestä, kirjakielisyydestä sekä kirjallisen kerronnan malleista tulee olennaisia elämänekertomuksia ja omaelämäkertoja määrittäviä elementtejä. Omaelämäkertojen taustalta ei kuitenkaan löydy ”kompetenttiä perinteenkertojaa” folkloristiikan käsittämässä mielessä, vaan niitä määrittelee enemmän ihmisen sosiaalisissa suhteissa elämänhistoriansa aikana saavuttama *kulttuurinen kompetenssi*. Tiivistetysti sanottuna kirjoitettu elämäntarina on Vilkon mukaan ilmaisen, rakenteelliset kokonaisuudet sekä elämälle annetut merkitykset erityiseksi elämäkerran lajiksi tiivistävä kerronnallinen konstruktio.⁹⁴

Suomalaisen muistitietotutkimuksen ominaispiirteinä on pidetty monipuolisten, sekä suullisten haastatteluaineistojen että kirjallisten arkistoaineistojen käyttöä sekä sen metodologista suuntautuneisuutta. Keskustelu muistitietotutkimuksen metodologiasta on ollut viimeisen kymmenen vuoden aikana erityisen runsasta, kun taas erilaisten muisteluaineistojen käyttö tutkimuksessa on ollut yleistä koko tieteenalojen olemassaolon ajan.⁹⁵ Laajasti määritelty suomalainen muistitietotutkimus on myös poikki- ja monitieteellistä ja -metodista.⁹⁶ Muistitietoa ja muisteluaineistoja käsittelevässä suomalaisessa folkloristisessa ja etnologisessa 1990- ja 2000-luvun tutkimuksessa on kuitenkin havaittavissa ikään kuin kaksi suuntausta: arkielämän ja elämänkulun tarkastelu muistelun näkökulmasta sekä merkittävien historiallisten tapahtumien käsittely muistelun näkökulmasta.

Arjen, elämänhistorian ja elämänkulun muistelututkimukseen liittyviä tutkimuksia ovat esimerkiksi Pirjo Korkiakankaan väitöskirja (1996), joka käsittelee eri sukupolvien lapsuusmuistoja ja käsityksiä lapsuudesta etnologisesta ja historiallis-antropologisesta

⁹⁴ Vilko 1997: 73-76.

⁹⁵ Fingerroos & Haanpää 2006: 26-27; Peltonen 2006: 107.

⁹⁶ Fingerroos & Peltonen 2006: 17.

näkökulmasta⁹⁷ ja Hilkka Helstin väitöskirja (2000) käsittelee erityyppisten aineistojen pohjalta kotisynnytyksiä ja synnytyskulttuurin murrosta⁹⁸. Taina Ukkosen väitöskirja (2000) tarkastelee oman historian ja kokemuskerronnan tuottamisprosessia muistelukerronnassa⁹⁹ ja Pauliina Latvalan väitöskirja (2005) tarkastelee sitä, kuinka suvun muistitiedon kautta ymmärretään ja jäsennetään sekä henkilökohtaista historiaa että yhteiskunnallisia historiallisia tapahtumia¹⁰⁰. Toisaalta perinnetieteellinen muistin ja muistelun tutkimus on keskittynyt arjen tutkimuksen lisäksi voimakkaasti myös historiallisesti merkittävien tapahtumien tutkimukseen. Esimerkkinä merkittävien historiallisten tapahtumien tutkimuksesta ovat esimerkiksi Ulla- Maija Peltosen vuoden 1918 sisällissodan muistoja ja muistelukerrontaa käsittelevät tutkimukset¹⁰¹. Myös siirtokarjalaisten elämää ja muistoja käsittelevät tutkimukset voidaan nähdä traumaattisia historiallisia tapahtumia käsittelevinä tutkimuksina. Siirtokarjalaisten muistot ovat aiheena esimerkiksi Tarja Raninen-Siiskosen perinnetieteellisessä väitöskirjassa (1999)¹⁰² sekä Outi Fingerroosin uskontotieteellisessä väitöskirjassa (2004)¹⁰³. Muisteluaineistoihin perustuvista tutkimuslinjoista etenkin merkittävien historiallisten tapahtumien muistojen tarkastelun on nähty sitoutuvan *oral history* - tutkimusperinteeseen.¹⁰⁴

Oma tutkimusaineistoni, eli lasten evakkomatkakertomukset, ovat kirjoittamalla tuotettua *muistelukerrontaa*, jotka käsittelevät merkittävää historian tapahtumaa henkilökohtaisen kokemuksen ja elämänhistorian näkökulmasta. Ne ovat myös muistitietotutkimuksen aineistoksi soveltuvaa *muistitietoaineistoa*. Lasten evakkomatkakertomukset voidaan määritellä myös *elämäntarinoiksi* Anni Vilkon termiä käyttäen. Lasten evakkomatkakertomusten tuottamiskontekstina on ollut Karjalan Liiton ja Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran järjestämä perinnekeruu, joten lasten evakkomatkakertomukset ovat myös kirjallista arkistoaineistoa.

⁹⁷ Korkiakangas 1996

⁹⁸ Helsti 2000

⁹⁹ Ukkonen 2000

¹⁰⁰ Latvala 2005

¹⁰¹ Peltonen 1996 ja Peltonen 2003

¹⁰² Raninen-Siiskonen 1999

¹⁰³ Fingerroos 2004

¹⁰⁴ Korkiakangas 2005: 130-131.

3.2. Muistelun motiivit ja strategiat

Muistelukerrontaa analysoitaessa on tärkeää pohtia sitä, miksi ihmiset muistelevat ja miksi he rakentavat kokemuksestaan kertomuksen. Mitkä ovat motiivit muistelun takana? Tärkeä kysymys on myös se, miten muistellaan. Minkälaisia ovat muistelun strategiat? Muistelu ei ole vain menneiden muistojen toistamista vaan muistelun ja muistelukerronnan yhteydessä tapahtuu myös muistojen tulkintaa ja uudelleenarviointia sekä tietyistä näkökulmista vaikenemista ja toisten korostamista.

Muistelukerronnassa yksilö jäsentää myös omaa suhdettaan ja suhtautumistaan ympäröivään yhteiskuntaan.¹⁰⁵ Henkilökohtaiset ja kollektiiviset kokemukset kietoutuvat muistoissa yhteen. Juri Lotmanin ja Tarton semioottisen koulukunnan käsitteet *kulttuurimuisti* ja *traditiomuisti* tarkoittavat sitä, että uusi ilmiö ei koskaan täysin korvaa vanhaa, vaan vanha ilmiö jää aina osaksi uutta ilmiötä sekä dialogiin sen kanssa¹⁰⁶. Kollektiivisesti jaetut kokemukset myös ikään kuin jäsentävät yksilön elämää, kokemuksia sekä muistoja. Kollektiivisten kokemusten voidaan ajatella olevan eräänlaisia tulkintakehyksiä, joiden puitteissa yksilö järjestää, tulkitsee ja tuottaa uudelleen kokemuksia ja muistelua kokemuksista. Kollektiiviset kokemukset ja muistot myös luovat yksittäisille muistelijaille tunteen siitä, että he kuuluvat yhteiset muistot, historian ja kokemukset jakavaan sukupolveen.¹⁰⁷ Usein onkin todettu, että muistelu ja kerronta edustavat ja tukevat voimakkaasti yhteisöllisyyttä ja kollektiivista kulttuuria, eikä vain kertojan henkilökohtaisia tuntemuksia ja yksilöllisiä käsityksiä¹⁰⁸. Muistelu ja muistelukerronta eivät pelkästään kuitenkaan vahvista yksilön ja yhden sukupolven yhteenkuuluvuutta, vaan on usein myös ajallisesti useita sukupolvia ja heidän perinteitään yhdistävää.

Muistelukerronnan motiivina voi olla myös esimerkiksi viralliselle historiankirjoitukselle vaihtoehtoisen historian luominen ja ylläpitäminen, halu opettaa muita tai omasta menneisyydestä ja historiasta tietoiseksi tuleminen¹⁰⁹. Kaikki nämä motiivit saavat epäilemättä voimansa kollektiivisuuden ja yhteisöllisyyden tukemisen

¹⁰⁵ Peltonen 1996: 31.

¹⁰⁶ Pesonen 1991: 41-44, 52

¹⁰⁷ Saarenheimo 1997: 176.

¹⁰⁸ Esim. Peltonen 1996; Ukkonen 2000: 150-158.

¹⁰⁹ Peltonen 1996: 282

pyrkimyksestä. Muistitieto ja muistelu tukevat yhteisöllisyyttä läpi sukupolvien, mutta jokainen sukupolvi luo historian myös uudelleen. Kulttuurit ja sukupolvet korjaavat ja todentavat historiaansa omista kokemuksistaan käsin. Uusi ja karttunut tieto maailmasta sekä yhteiskunnalliset muutokset luovat tarpeen kirjoittaa historiaa uudelleen. Ulla-Maija Peltonen on todennut, että punaisten kertomukset sisällissodan jälkeisestä koulunkäynnistä ilmentävät ristiriitoja perheen ja koulun välillä. Muistelmissa kerrotaan silloiselle viralliselle opetukselle ja historiankäsitykselle vastakkaisia näkemyksiä ja näin ollen myös luodaan oman sukupolven vaihtoehtoista historiakäsitystä. Punaisten kollektiiviset käsitykset historiasta poikkeavat koulun, kirkon sekä oikeuslaitoksen ja viranomaisten käsityksistä. Uutta historiaa luodaan nykyisyydestä sekä oman sukupolven ja yhteisön näkemyksistä käsin. Muistelu ei edusta vain yksilön muistoja, henkilöhistoriaa ja identiteetin luomista, vaan siinä on kyse yleisemmästä moraalifilosofiasta, joka käsittelee ihmisyyden ja oikeudenmukaisuuden teemoja ja ilmenemismuotoja työläisten ja suomalaisen yhteiskunnan suhteissa.¹¹⁰

Unohtaminen ja vaikeneminen liittyvät myös voimakkaasti muistitiedon, muistelun ja muistojen kollektiiviseen luonteeseen. Yksilö kokee harvoin edustavansa muistoinen vain itseään, vaan oikeanlainen muistaminen ja oikeanlaiset muistot sekä vääränlaisista muistoista vaikeneminen ovat myös muistamiseen ja muistitietoon liittyviä kollektiivisia piirteitä. Traumaattisista kokemuksista vaikeneminen voi liittyä esimerkiksi arkielämän helpottumiseen, muistelijan henkilökohtaisten mielipiteiden tai arvojen muuttumiseen tai vastuun välttelyyn. Vaikeneminen voi johtua myös häpeästä, jonka muuttunut yhteiskunnallinen, poliittinen ja aatteellinen ympäristö aiheuttaa. Vaikenemisen lisäksi muistitietoaineistoissa esiintyy muunneltua totuutta. Epämieluisia asioita saatetaan muuttaa itselle mielisempaan muotoon. Yksilöllinen kokemus sekä kollektiivinen tietoisuus kietoutuvat yhteen muistitiedossa vaikenemisen sekä muunnellun totuuden kautta.¹¹¹ Antoon Van den Braembussche on käsitellyt menneisyydestä vaikenemista. Hän on erottanut historiallisen tabun ja historiallisen trauman käsitteet. Hänen mukaansa historialliset tabut syntyvät historiallisesta tietoisuudesta ja näin ollen liittyvät nykyisiin ja tuleviin kiinnostuksiin, kun taas

¹¹⁰ Peltonen 1996: 284-285.

¹¹¹ Peltonen 2003: 10-13.

historialliset traumat liittyvät historialliseen kokemukseen ja varsinaiseen muistoon siitä.¹¹²

Myös nostalgia liittyy sekä muistamiseen että unohtamiseen. Nostalgia voidaan nähdä muistelun strategiana, jolla on sekä yhteisöllisiä että yksilöllisiä tavoitteita. Nostalgia-käsitteenä kehitettiin alun perin 1600-luvulla lääketieteen tarkoituksiin ja sillä tarkoitettiin vakavaa sairautta ja kiputilaa, joka vaivasi erityisesti nuoria miehiä heidän oleskellessaan ulkomailla. Nostalgia-sana koostuu kahdesta kreikankielisestä sanasta, joista ”*nostos*” tarkoittaa kotiinpaluuta ja ”*algos*” kipua ja tuskaa. Nostalgia-sanan alkuperäiset merkitykset on nähtävissä edelleen Suomen kielen ilmaisussa koti-ikävä.¹¹³ Nostalgia ja myös on sittemmin erotettu sen alkuperäisestä lääketieteellisestä kontekstista ja nykyään sillä tarkoitetaan usein kaipauksen ja menneisyyden surumielisen nautinnollisen muistamisen tunteita. Nostalgian avulla aikoinaan tavanomaisiksi tai jopa negatiivisiksi koetut kokemukset saavat miellyttävän ja positiivisen kaihoavan muiston. Nostalgia unohduttaa muistosta negatiiviset ja epämiellyttävät piirteet, jotka saattaisivat rikkoa muistellun menneisyyden harmonisen tunnelman. Nostalgia liittyy läheisesti niiden tapahtumien muisteluun, jotka jostain syystä eivät täyttäneet muistelijan ja yhteisön odotuksia ja toiveita. Nostalgian avulla muistelija voi myös kokea saavansa jotain takaisin menneestä ja menneen muistosta.¹¹⁴

Muistelu, unohtaminen, nostalgia sekä totuuden muunteleminen liittyvät voimakkaasti muistin poliittisuuteen. Historia voidaan nähdä kokonaisuudessaan poliittisena. Historia ei ole vain menneisiin tapahtumiin liittyviä tietoja tai muistoja, vaan historia sisältää tuotteita, dokumentteja ja kulttuurisia representaatioita, joihin liittyy käsityksiä nykyisyyden ja menneisyyden välisistä suhteista. Historian poliittisuus ei liity siihen käsitteelekö se poliittisia toimijoita tai poliittisia organisaatioita, vaan menneisyyden ja nykyisyyden välinen suhde on aina poliittinen, sillä siihen liittyy aina tulkintaa, manipulaatioita, argumentaatiota ja retoriikkaa.¹¹⁵ Nykyisyyden ja menneisyyden välinen suhde liittyy kiinteästi myös muistitietoon ja muisteluun, sillä niissä operoidaan nimenomaan nykyisyyden ja menneisyyden kohtaamispaikassa. Se, mikä katsotaan

¹¹² Braembussche 1999: 171-172.

¹¹³ Sallinen 2004: 81-82.

¹¹⁴ Korkiakangas 2005: 140; 2006: 135.

¹¹⁵ Anttonen 2000: 11.

missäkin tilanteessa muistelun arvoiseksi, on poliittisesti ja näin ollen myös kollektiivisesti arvioitua. Voidaan myös ajatella, että monet yksilön kokemukset ja muistellut kertomukset saavat merkityksensä vasta yhteisöllisessä kontekstissa.

3.3. Menneisyys, nykyisyys ja muisti

Muistitietotutkimuksen alkuaikoina 1970- ja 1980- luvuilla tutkijat keskustelivat runsaasti siitä, mitä muistitiedolla on mahdollista kertoa menneestä. Keskustelussa muistitieto nähtiin vahvasti menneisyyden rekonstruktiona. Muistitiedon ominaisuus tarkastella menneisyyden tapahtumia nykyisyydestä käsin tiedostettiin, mutta muistitiedon subjektiivisuus ja nykyisyyden vaikutus siihen nähtiin lähinnä negatiivisina ja rajoittavina ominaisuuksina. Muistitiedon nykyisyyttä ei osattu nähdä mahdollisuutena, vaan ajateltiin, että muistitietotutkimuksen tulisi pyrkiä tavoittamaan ja konstruoimaan tapahtumaketken alkuperäinen ja muistelijan ensimmäinen kokemus. Myöhemmin 1990-luvulla alettiin ajatella, että juuri muistitiedon tulkinnallisuus ja subjektiivisuus tekevät siitä mielenkiintoisen ja historian tutkimukselle uusia uria avaavan aineiston. Alkuperäisen kokemuksen tavoittelu muuttui epäkiinnostavaksi ja sitä alettiin pitää jopa mahdottomana pyrkimyksenä.¹¹⁶

Näkökulma siirtyi kokemuksen aitouden tavoittelusta siihen, mitä muistitietoaineistot kertovat, miten ne kertovat ja miksi ne kertovat asioista juuri tietyllä tavalla.¹¹⁷ Tämänkaltaisen konstruktiivinen ajattelu pohjaa postmoderniin tiedonkäsitykseen, jonka mukaan ei ole olemassa vain yhtä muistoa alkuperäisestä tapahtumasta vaan alkuperäistä muistoa tulkitaan jatkuvasti sekä yksilöllisessä että kollektiivisessa muistelussa¹¹⁸. Konstruktiivisessa ajattelutavassa, kun sitä sovelletaan muistitietoaineistojen tulkintaan, on mielestäni sekä hyviä että huonoja puolia. Toisaalta sen avulla muistitietoteksti pysyy avoimena ja elävänä tietona, joka on saanut vaikutteita kertojansa elämästä sekä ympäröivästä yhteisöstä, mutta toisaalta taas konstruktiivinen lukutapa saattaa johtaa myös muistojen merkityksien pakenemiseen,

¹¹⁶ Ukkonen 2002; Peltonen 2006: 105. Vrt. myös Portelli 2001: 67.

¹¹⁷ Ukkonen 2002.

¹¹⁸ Korkiakangas 1998: 6

siihen, että kaikenlaisten tulkintojen tekeminen tai niiden oikeellisuuden arviointi tulee mahdolltomaksi.

Miten on siis löydettävissä muistitietoaineistoon tarkastelunäkökulma, joka ottaa huomioon sekä muistitiedon subjektiivisen, tulkinnallisen ja nykyisestä käsin menneisyyttä tarkastelevan luonteen että huomioi myös sen, että muistitiedon pohjalla on kokemus ja sen avulla voidaan saavuttaa tietoa tosiasiallisista ja konkreettisista menneisyyden tapahtumista? Antoon Van den Braembussche on pohtinut muistin ja historian suhteita ja sitä miten käsityksemme muistista vaikuttaa siihen minkälaisia ovat tulkintamme historian tapahtumista ja muistitiedon tarjoamasta totuudesta.

Braembuscche pohtii historiallisen totuuden käsitettä. Hän jakaa muistin kahteen osaan, eli *historialliseen kokemukseen* (historical experience) ja *historialliseen tietoisuuteen* (historical consciousness). Historiallinen kokemus liittyy henkilökohtaisiin muistoihin ja tunteisiin ja on osittain myös tiedostamatonta, kun taas historiallinen tietoisuus liittyy ideologioihin, julkiseen mielipiteeseen ja kollektiivisiin muistoihin. Historiallinen tietoisuus kiinnittyy nykyisyyteen, näkee menneisyyden nykyisyyden näkökulmasta ja pyrkii liittämään menneisyyden nykyisyyden kokemukseen, kun taas historiallinen kokemus pyrkii liittämään nykyisyyden kokemuksen menneisyyteen ja sopeuttamaan nykyisyyden menneisyyteen ja menneisyyden kokemukseen.¹¹⁹ Historiallinen kokemus sisältää jotain materiaalista itse historiallisesta tapahtumasta ja historiallinen tietoisuus on taas luonteeltaan konstruktivistinen. Historiallinen kokemus ja historiallinen tietoisuus liittyvät toisiinsa ja tarvitsevat toisiaan.¹²⁰

Pohditaan vielä historiallista kokemusta ja historiallista tietoisuutta konkreettisemmin muistelun kannalta ja sitä mistä ne kumpuavat muistelussa. Voidaan ajatella, että historiallinen tietoisuus kumpuaa nykypäivästä, siitä sosiaalisesta, yhteiskunnallisesta ja ideologisesta todellisuudesta, jossa muisteli kullakin hetkellä on. Ympäröivä maailma pitää yllä ja ruokkii historiallisen tietoisuuden aspektia muistelussa. Mutta mikä ylläpitää historiallisen kokemuksen komponenttia muistelussa? Vaikka historiallinen kokemus perustuukin henkilökohtaisesti koettuun tapahtumaan, voisi kuitenkin ajatella, että pelkästään kokemus tapahtumasta ei pitäisi sitä yllä kun rinnalla on voimakas ympäröivästä todellisuudesta kumpuava historiallinen tietoisuus. Täytyy siis olla jotain

¹¹⁹ Braembussche 2000: 76-78.

¹²⁰ Braembussche 2000: 83.

joka nykyhetkessä ylläpitää ja ruokkii myös muistoa historiallisesta kokemuksesta. Muistomerkkien, rakennusten, maisemien ja esineiden voisi ajatella historiallisen tietoisuuden ohella pitävän yllä myös muistoja historiallisesta kokemuksesta. Ulla-Maija Peltonen on todennut, että esimerkiksi punaisten hautapaikat, teloituspaiikat, hautamuistomerkit ja pommituksen jäljet pitävät osaltaan yllä vuoden 1918 sosiaalista muistia. Peltonen on myös havainnut, että usein muistelu liittyy konkreettisesti esineisiin. Vuoden 1918 vankileiriesineet tai vankien tekemät esineet ovat muotoutuneet muistoesineiksi, joihin liittyy myös kertomuksia. Muistoesineenä saattoi toimia esimerkiksi leipäpala, jonka vanki oli saanut evääksi vankilasta vapauduttuaan. Myös valokuvilla on selkeä muistoa säilyttävä funktio ja ne voivat toimia kommunikaation välineinä yhteisön sisällä. Myös hajut, maut ja värit saattavat säilyttää muistoja.¹²¹

Braembuscchen mukaan historialliseen totuuteen on suhtauduttu usein mustavalkoisen kaksijakoisesti. Historiallisen totuutta on hänen mukaansa käsitelty joko naiivin realistisesti tai postmodernin relativistisesti. Molemmilla suhtautumistavalla on hänen mukaansa ongelmansa. Naiivi realismi ei hyväksy historiallisen tietoisuuden konstruktivista luonnetta ja postmoderni relativismi ei hyväksy historiallisen kokemuksen materiaalisuutta. Braembusschen mukaan historiallisen kokemuksen materiaalisuus on juuri se seikka, joka asettaa tulkinnalle jonkinlaisia rajoja. Historiallinen kokemus on tosiasiallinen ja sitä on mahdotonta tulkita pois narratiivisena tai kielellisenä konstruktiona.¹²²

Edellä esitetyt näkemykset historian ja muistin suhteista ja muistelun rakentumisesta toisaalta menneisyyden kokemuksen ja toisaalta nykyisyyden ja tulevaisuuden tulkinnan vuorovaikutuksessa on mielestäni merkittävä lasten evakkomatkakertomusten ja yleisemminkin muistelukerronnan tulkintänäkökulma. Muistelu rakentuu ja saa muotonsa menneisyyden ja nykyisyyden leikkauspisteessä ja molemmat vaikuttavat muisteluun ja sen kulloiseenkin tulkintaan. Muisteltu kertomus ei tämän näkemyksen valossa koskaan edusta puhtaasti mennyttä, eli elämää Karjalassa, nykyistä, eli elämää nykyisessä Suomessa tai tulevaa, eli esimerkiksi suunnitelmia, vaan on hetkellinen tulkinta niiden suhteesta. Muistot lapsuuden Karjalasta ja sen menetyksestä, ympäröivä todellisuus sosiaalisine suhteineen ja Karjalaa koskevine ideologioineen ja toisaalta

¹²¹ Peltonen 1996: 24-25.

¹²² Braembussche 2000: 84-86.

konkreettiset esimerkiksi kotiseutumatkoilla havaitut menneisyydestä muistuttavat paikat, maisemat ja esineet luovat sen mielenkiintoisen menneisyyden ja nykyisyyden synteesin, josta lasten evakkomatkakertomus ja muistelukerronta koostuu.

3.4. Intertekstuaalisuus ja lajien välisyys

Intertekstuaalisuuden käsite on perinteisesti liitetty kirjallisuuteen ja kirjallisuustieteen käsitevarastoon. Intertekstuaalisuus ilmiönä (ei käsitteenä) onkin ollut pitkään itsestäänselvyys kirjallisuudessa antiikista aina 1700-luvulle. Kirjalliset teokset toistivat yhteisiä aiheita, teemoja, myyttisiä aineksia sekä ilmaisutapoja. Kirjallisuutta tai kirjallisia teoksia ei nähty niinkään ihmisten yksityisomaisuutena, vaan kirjalliset teokset liittyivät tietyn tradition piirissä vallitseviin aiheisiin ja käsittelytapoihin. 1700-luvun lopulla länsimaaisessa kirjallisuudessa hylättiin klassinen paradigma ja romantiikan myötä kirjallisuuden tuotteet alettiin nähdä enemmän yksilön kuin tradition tuottamina. Käsityksestä yhteisestä teksti- ja merkitysavaruudesta kirjallisuuden tuottajana siirryttiin käsitykseen kirjailijanerosta kirjallisuuden tuottajana. Vasta 1900-luvun puolivälistä lähtien on alettu kyseenalaistaa kirjailijan autonominen subjektiivisuus kirjallisuuden lähteenä. Kirjallinen teksti alettiin uudelleen nähdä osana tekstuaalista avaruutta, tekstien rakentamista toisten tekstien päälle.¹²³

Strukturalismin nousu humanistisessa tutkimuksessa sai aikaan sen, että tekstin kannalta olennaisena alettiin pitää yksittäisen luojan asemasta koodistoa, eli kielen ja genren järjestelmää. Lopulta intertekstuaalisuus kaventui 1960- ja 1970-luvuilla kirjallisuustieteessä tarkoittamaan vain tekstien välisiä suhteita, joihin ei liity lainkaan tekstien ulkopuolista todellisuutta tai dialogisuutta. Tekstien ajateltiin puhuvan ainoastaan toisistaan ja viittaavan ainoastaan toisiinsa. Tekstien avulla ei katsottu voitavan puhua lainkaan niiden ulkopuolisesta maailmasta.¹²⁴ Ajateltiin myös, että heti kun joku osallistuu tekstin tuottamiseen, hän lakkaa olemasta itsenäinen subjekti. Tekstin tuottajaa ohjaavat kielelliset konventiot, asenteet, perinteet sekä yhteisön ja oletetun vastaanottajan odotukset. On myös ajateltu, että varsinaiseen luojasubjektiä ei

¹²³ Saariluoma 1998: 7-10.

¹²⁴ Saariluoma 1998: 7-10.

ole mahdollista edes tavoittaa muuten kuin tekstin kautta. Tekijä on siis aina jollain tavalla tekstin pohjalta tuotettu lukijan tai tutkijan projektio.¹²⁵

Intertekstuaalisuus voidaan myös nähdä laajempänä käsitteenä kuin vain tekstien rakentumisena toisista teksteistä tai toistensa päälle tuottajasta riippumattomina. Itse termi intertekstuaalisuus sai läpimurtonsa Julia Kristevan esseestä ”*Bakhtine, le mot, le dialogue et le roman*” (1967), joka käsitteli venäläisteoreetikko Mihail Bahtinin ajatuksia kielen ja tekstien dialogisuudesta¹²⁶. Bahtinin mukaan kaikella diskurssilla on interaktiivinen pohja. Kieli saa merkityksensä käyttötilanteessa ja on perimmältään dialogista. Bahtinin mukaan jokaisessa lausumassa kuuluu ainakin kaksi ääntä. Puheessa tai kirjoituksessa tuotettujen lausumien merkitykset eivät synny vain puhujassa tai vastaanottajassa vaan heidän välillään, vuorovaikutuksessa. Lausuma tai sen tyyli riippuu siitä, minkälaiseksi lausuman tuottaja arvioi tai kuvittelee lausuman vastaanottajan. Lausuma on myös riippuvainen siitä, minkälaiseksi vastaus siihen on arvioitu. Lausumat, puheessa ja tekstissä, ovat siis Bahtinin mukaan aina dialogisia ja suhteessa toisiinsa.¹²⁷ Bahtinin mukaan kieli on myös aina vain osittain tuottajansa kieltä. Kun tuottaja käyttää kieltä, muuttuu se hänen omakseen, mutta on myös aina samanaikaisesti jonkun toisen, toisen tekstin, toisen diskurssin tai toisen ihmisen kieltä.¹²⁸ Bahtinin käsitys kielestä perustuu pohjimmiltaan vuorovaikutuksen ajatukselle. Kieli välineenä sekä sen käyttö on sosiaalista ja kollektiivista sekä perustuu interaktiolle. Bahtinille kieli ja sanat luovat jatkuvasti uutta ja ovat jatkuvassa prosessissa. Sanat eivät ole ymmärrettävissä lingvistisen, historiallisen ja kulttuurisen käyttötilanteen ulkopuolella. Jokainen sana edustaa sosiaalisten suhteiden verkkoa ja sosiaalista tilannetta.¹²⁹

Anni Vilkkonen on käsitellyt tekstin tuottamisen vuorovaikutuksellista luonnetta omaelämäkertojen ja elämäntarinoiden yhteydessä. Vilkon mukaan kertojan luomaan kirjoittavaan subjektiin liittyy sekä konkreettinen yksilö sosiaalisena ja tämänpäiväisenä olentona että oletetun vastaanottajan kanssa vuorovaikutussuhteeseen asettuneena kertojana. Tämä tuotantotapahtuman ehto yhdistää kirjoittajan ja lukijan. Kirjoittava

¹²⁵ Parry 1998: 82.

¹²⁶ Parry 1998: 82

¹²⁷ Bahtin 1997: 95.

¹²⁸ Bahtin 1981: 293-294.

¹²⁹ Pesonen 1991: 32-33.

subjekti kohtaa lukijan, ottaa tämän huomioon ja asettaa tälle tiettyjä vaatimuksia. Kirjoittava subjekti ehdottaa lukijalle ns. *omaelämäkerrallista sopimusta* ja toivoo lukijan sen kautta ymmärtävän ja hyväksyvän perusteet, jotka ovat hänen tekemiensä kokonaisuuksien ja niiden esittämistapojen valintojen takana. *Omaelämäkerrallisen sopimuksen* myötä vastaanottaja tai lukija otetaan mukaan tarinan kanssatuottajaksi. Lukijatahon voi nähdä myös edustavan kirjoittajaa ympäröivää sosiaalista todellisuutta ja maailmaa.¹³⁰

Mihail Bahtin kirjoitti intertekstuaalisuutta sivuavia tekstejään jo 1920-luvulla, mutta hänet ”löydettiin” laajemmin vasta 1960-luvulla, jolloin hänen teoksensa nousivat suurempaan julkisuuteen. Nuoret moskovalaiset tutkijat kaivoivat esiin Bahtinin tuotantoa ja alkoivat julkaista sitä. Noihin aikoihin Tarttoon syntyi niin sanottu Tarton semioottinen koulukunta, jolle Bahtinin näkemykset olivat keskeisessä asemassa.¹³¹ Tarton koulukunnan merkittävimmät kaunokirjallisuutta käsittelevät teoreettiset näkökulmat käsitelivät alluusion tai sitaatin käyttöä venäläisessä modernistisessa kirjallisuudessa. Z. G. Mints tutki venäläistä symbolismia lähtökohtanaan käsitys symbolistisista teoksista uusmytologisina teksteinä. Hänen mukaansa kaunokirjallisuus ei pelkästään käytä myyttejä materiaalina, vaan myös jäsentää todellisuutta myyttisesti. Olennaiseksi nousee siis se, mistä kaikesta taideteos muotoutuu. Hänen mukaansa teos muotoutuu mytologisesta aineksesta sekä myös puhtaasti kirjallisesta traditiosta. Mytologista on tapa strukturoida tekstiä siten, että assosiaatiolla ja viittauksilla varhaisempaan traditioon korostetaan toistuvuuden ideaa. Tekstiin nivoutuvat kirjallinen, myyttinen sekä ”todellinen”.

Mytologian lähtökohtana on myös se, että myytti ei koskaan ole irrallinen, vaan aika ja kieli muovaavat myyttejä ja rakentavat niiden välistä hierarkiaa. Symbolismissa todellisuuden ilmiöiden vastaavuudet nähtiin myös suhteessa myytin strukturiin, josta johtuu se, että jokaisessa ilmiössä on läsnä sekä mennyt että tuleva. Myytti kertoo siis meille asian todellisen merkityksen, se toimii eräänlaisena koodina. Uusmytologinen teksti on myös intertekstuaalinen eli sisältää erilaisia traditioita. Erilaisissa sitaateissa tai mytologeemoissa näkyy tekstin sisältö ja ne tuottavat lukijassa assosiaatioita laajemmalle. Nykypäivä ja historiallinen todellisuus nähdään elämäntilanteen

¹³⁰ Vilkkio 1997: 78-79.

¹³¹ Pesonen 1991: 31.

kokonaisuuden osina, suuremmassa kontekstissa, joka taas liittyy laajempaan maailman myyttiin. Mytologismi voidaan tulkita sekä tavaksi tarkastella ja kokea maailmaa että tavaksi rakentaa teoksen kokonaisuus.¹³²

Edellä esitellyt näkemykset tekstien intertekstuaalisesta luonteesta, tekstien tuottamisen vuorovaikutuksellisuudesta sekä tekstien mytologisesta luonteesta ovat mielestäni sovellettavissa koskemaan myös muistelukerrontaa. Muistelukerronnan intertekstuaalisella kontekstilla tarkoitan muistelukerronnan, kertomusten ja muistojen rakentumista kulttuurisen aineksen pohjalta ja sen kanssa vuorovaikutuksessa. Käsitän intertekstuaalisuuden tässä yhteydessä bahtinilaisittain tekstin (ja ylipäätänsä kielen) tuottamisen ja olemuksen dialogisuudeksi, vuorovaikutuksellisuudeksi ja moniäänisyydeksi. Tekstien tuottaminen ja sen lopullinen ilmenemismuoto ovat riippuvaisia tekstien ulkopuolisista vaikutteista, kuten tuottajasta osana vuorovaikutteista yhteisöä ja kulttuuria. Tekstit eivät ole näkemykseni mukaan vain käsitteellisiä abstraktioita, joilla ei ole mitään tekemistä niiden ulkopuolisen todellisuuden kanssa. Muisteluteksteistä voidaan myös mielestäni löytää myyttejä ja viittauksia varhaisempaan kaunokirjalliseen traditioon. Nämä viitteet epäilemättä ohjaavat tekstien tulkintaa, eli sitä mitä kaikkea tekstistä voi lukea.¹³³

Oma tutkimusaineistoni on kirjallisesti tuotettua, mutta tekstin käsitteen voisi mielestäni laajentaa koskemaan myös suullisesti tuotettua muisteluaineistoa. Vaikka muistot perustuvatkin henkilökohtaiselle kokemukselle, niistä kerronta rakentuu tekstuaalisten konventioiden, vuorovaikutuksellisuuden sekä kerronnan mallien pohjalle. Muisteltu kertomus tuottajineen on osa tekstiavaruutta: se saa vaikutteita muista teksteistä ja tekstien vuorovaikutuksesta sekä vaikuttaa muihin teksteihin ja tekstien vuorovaikutukseen. Tarkastelen lasten evakkomatkakertomuksia suhteessa kolmeen väljästi määrittelemääni intertekstiin: raamatun kertomuksiin, suvun ja karjalaisten diskurssiin sekä poliittiseen ja yhteiskunnalliseen diskurssiin.

¹³² Pesonen 1991: 44-51.

¹³³ Vrt. esim. Tarkka 2005: 63-65, 72-74.

3.5. Paikka ja koti teoreettisina käsitteinä

Lasten evakkomatkakertomukset kiertelevät paikan käsitteen ympärillä. Ne käsittelevät paikkaa nimeltä Karjala ja paikkaa nimeltä koti sekä etäisyyttä ja suhdetta niihin. Tämän vuoksi paikan ja kodin käsitteet ovat välttämättä myös evakkomatkakertomuksia käsittelevän tutkimuksen keskiössä. Evakkomatkakertomuksia analysoitaessa on tärkeää tarkastella ja määritellä käsitteet *koti* ja *paikka* sekä määritellä tutkimuksellinen asento suhteessa näihin käsitteisiin. Tarkastelutapani pohjaa käsitykseen, jonka mukaan kukin paikka on hetkellisen merkityksenannon ja inhimillisen tulkinnan luoma ilmiö. Tämän näkökulman mukaan paikalla ei ole objektiivista ja universaalia sisältöä, vaan paikan merkitys syntyy kulloisenkin toiminnan kautta. Paikan merkitys määrittyy siis kulloisenkin toiminnan päämäärän kautta.¹³⁴ Maantieteelliset paikat voivat olla sijoitettavissa konkreettisesti, mutta niiden kulttuuriset merkitykset määrittyvät kokemusten, kertomusten ja elämän kautta. Paikat voivat olla konkreettisia tai kuviteltuja ja ne voidaan myös unohtaa tai muistaa väärin.¹³⁵ Paikan käsite kiinnittyy aikaan ja se rakentaa tilaa, joten sitä ei voi pelkästään tarkastella olemassa olevana kohteena, jonka vieressä on toinen kohde. Paikkaa tulee tarkastella myös kontekstuaalisena muodostumana, jossa yhdistyy aika sekä menneisyyttä määrittävät dokumentit, kuten muistitieto ja folklore.¹³⁶

Pauli Tapani Karjalainen on määritellyt neljä tapaa, jolla paikan voi kokea ja nähdä: Implisiittinen, eksplisiittinen, reflektiivinen ja formatiivinen. Implisiittinen viittaa arkipäiväiseen elämään, jossa paikka on huomaamaton ja eräällä tavalla näkymätön elämisen ympäristö. Eksplisiittinen kokemistapa viittaa pakoon ja muuttoon. Eksplisiittisessä kokemistavassa taakse jäänyt paikka näyttäytyy etäisyyden päästä. Reflektiivinen kokemistapa viittaa siihen, että taakse jäänyttä paikkaa muistellaan. Reflektiivisessä kokemustavassa käsitellään esimerkiksi sitä, minkälainen oli koti, kylä tai kaupunki. Formatiiivisessa kokemistavassa uusi ympäristö muuttuu implisiittisesti koetuksi, näkymättömäksi paikaksi¹³⁷.

¹³⁴ Karjalainen 1986: 113-114.

¹³⁵ Knuuttila 2006: 7.

¹³⁶ Knuuttila 1998: 198.

¹³⁷ Karjalainen 1988: 99.

Yi-Fu Tuan on sanonut, että paikan taju ja sen käsittämisen muodostumisessa oleellista on se, että paikka lakkaa muuttumasta¹³⁸. Tuan viittaa pysyviin luonnonmuodostelmiin, kuten vuoriin ja jokiin puhuessaan ihmisen näkökulmasta muuttumattomista paikoista, mutta mielestäni myös eksplisiittisen ja reflektiivisen kokemuksen kautta voi muodostua paikantaju. Eksplisiittisessä ja reflektiivisessä paikan käsittämisessä on kyse siitä, että paikkaa tarkastellaan etäisyyden päästä ja muistojen kautta. Tällä tavalla tarkastellun paikan voidaan ajatella lakanneen muuttumasta, jolloin paikan taju voi muodostua. Tuan on myös todennut, että ihmisen elämänkaaren vaihe vaikuttaa paikan taju kehittymiseen. Lapsena paikan kokemisen tavat muuttuvat ja kehittyvät jatkuvasti, kunnes jossain vaiheessa aikuisuutta suhteellisen pysähtyneessä elämänvaiheessa paikan taju vakiintuu ja muuttuu enää vain vähän.¹³⁹

Asumisen kautta ihminen toimii, on olemassa sekä elää maailmaa. Asuminen tapahtuu paikassa nimeltä koti. Asumisessa paikka otetaan haltuun jatkuvuudella, toistolla ja työskentelyllä vuorovaikutussuhteissa.¹⁴⁰ Käsitteenä *koti* on tunteellisesti latautunut, ja tilan muuttuminen kodiksi vaatii emotionaalista suhtautumista siihen¹⁴¹. Koti käsitetään usein paikkana, johon liittyy vahva paikan taju ja tuntu. Syynä tähän on se, että koti liittyy oleellisesti perustarpeisiimme, kuten ravinnon nauttimiseen, sosiaaliseen ja sukupuoliseen kanssakäyntiin ja ennen myös syntymään ja kuolemaan. Koti voidaan käsittää myös monilla eri tavoilla: se voidaan käsittää esimerkiksi yhdeksi huoneeksi, kaupungiksi tai koko maailmaksi.¹⁴² Kodin käsitykseen vaikuttaa myös ihmisen ikävaihe¹⁴³.

Koti-käsitettä on usein määritelty kaksijakoisesti. Sen on toisaalta ajateltu viittaavaan fyysisiin, tietyssä ajassa ja paikassa sijaitseviin asumuksiin, jotka käsitetään kodiksi¹⁴⁴. Toisaalta taas *koti* voidaan käsittää fyysisen asumuksen lisäksi myös ”mielen kotina”, joka pitää sisällään kokijan henkilökohtaiset kokemukset ja tunteet sekä yhteisöllisen ja kollektiivisen arvomaailman¹⁴⁵. Koti on myös määritelty jollain tavalla haltuun otetuksi

¹³⁸ Tuan 2006: 15.

¹³⁹ Tuan 2006: 15-16.

¹⁴⁰ Silvasti 2000: 34-35; Rajanti 1996

¹⁴¹ Silvasti 2000: 232; Dovey 1985: 34-35; Granfelt 1998: 103-104; Vilkkö 1998

¹⁴² Tuan 2006: 16-17.

¹⁴³ Tuan 2006: 17; Vilkkö 2000: 215; Csikszentmihalyi & Rochberg-Halton 1981: 138

¹⁴⁴ Vilkkö 1998: 28

¹⁴⁵ Vilkkö 1998: 28; Silvasti 2000: 233

ja jossain määrin pysyväksi tilaksi¹⁴⁶. ”Mielen koti” tai sisäinen koti on myös käsitetty eheyden ja psyykkisen itsenäisyyden kokemukseksi, jonka kautta on mahdollista puolustautua minuuden rajojen loukkauksilta. Fyysistä kodin tilaa on myös eritelty elämykselliseksi ja ruumiilliseksi tilan kokemukseksi sekä ihmisen, hänen toimintansa ja sitä edustavan spatiaalisen tilan suhteeksi.¹⁴⁷ Ihmisen ja hänen ympäristönsä välistä suhdetta voidaan tarkastella fyysisen, sosiaalisen, henkilökohtaisen ja emotionaalisen näkökulman kautta¹⁴⁸. Laura Huttunen on maahanmuuttajien omaelämäkertojen perusteella päättänyt määrittämään kodin kiintopisteeksi, josta ollaan suhteessa maailmaan. Se, korostuvatko fyysiset, sosiaaliset, henkilökohtaiset vai emotionaaliset näkökulmat kodin määrittelyssä, riippuu kokijasta.¹⁴⁹

¹⁴⁶ Douglas 1991: 289

¹⁴⁷ Silvasti 2000: 232-233; Granfelt 1998: 105.

¹⁴⁸ Vilkkio 2000: 214; Kenyon 1999

¹⁴⁹ Huttunen 2002: 328-32.

4. TUTKIMUSAINEISTO JA TUTKIMUSMENETELMÄ

4.1. Tutkimusaineistona kertomukset lapsena koetusta evakkomatkastasta

Tutkimukseni primääriaineistona ovat lasten evakkomatkakertomukset. Karjalan liitto järjesti huhti- marraskuussa 2004 perinnekeruun, jonka aihe oli lasten evakkomatkat. Keruussa haluttiin kerätä ja tallentaa lasten ja nuorten kokemuksia noin 60 vuoden takaisesta evakkomatkastasta. Lasten evakkomatkat -keruu oli osa Lasten ja nuorten Karjala-teemavuotta. Keruu tehtiin Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Kansanrunousarkistolta saatujen ohjeiden mukaisesti. Lasten evakkomatkat -keruuseen saapui 182 vastausta, jotka tallennettiin Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Kansanrunousarkistoon. Keruuilmoituksessa pyydettiin kertomaan omasta evakkomatkastasta kokonaisuudessaan tai kokemuksista, muistosta ja tarinoista evakkomatkan varrelta. Keruuilmoituksessa pyydettiin lähettämään sekä lyhyempiä että pidempiä kirjoituksia sekä mahdollisesti jo pöytälaatikossa valmiina olevia kirjoituksia. Kirjoittajia pyydettiin liittämään tekstiin kirjoittajan nimi, syntymäaika ja -paikka, osoitetiedot, ammatti sekä evakkomatkan reitti ja aika. Ilmoituksessa mainittiin myös, että kirjoituksia tullaan mahdollisesti julkaisemaan ja luovuttamaan tutkijoiden käyttöön. Keruuilmoitus¹⁵⁰ julkaistiin ainakin Karjalan liiton lehdissä ja Helsingin sanomissa, mutta STT:n kautta se levisi mahdollisesti myös muihin lehtiin ja tiedotusvälineisiin¹⁵¹.

Keruuseen saapui 182 vastausta. Mukana oli sekä lyhyitä että pitkiä kirjoituksia, omakustanteita, perhekronikka, julkaistuja artikkeleita, runoja, sodanaikaisia kirjeitä, päiväkirjoja, yksi c-kasetti sekä valokuvia. Vastaajista oli naisia 119 ja miehiä 61. Vastauksista yksi oli nimetön ja yksi oli perhekronikka. Vanhin keruuseen osallistunut vastaaja oli syntynyt vuonna 1923 ja nuorin vuonna 1944, eli vastaukset pitävät sisällään sekä lasten että nuorten evakkomatkakertomuksia. Vastaukset sisältävät kertomuksia molempien sotien, eli talvi- ja jatkosodan evakkomatkakoista. Evakuointien alkaessa 102 vastaajaa asui Karjalankannaksella, 61 Keski-Karjalassa, 13 Raja-Karjalassa¹⁵², 1 Suomenlahden saarilla, 4 nykyisen Suomen puolella ja 1 ei mainitse

¹⁵⁰ Ks. Liite I

¹⁵¹ Tieto Karjalan Liitosta.

¹⁵² Aluejaottelussa on tässä yhteydessä käytetty yhteiskuntatieteissä yleisesti käytettyä jakoa.

lähtöpitäjänsä. Yksittäisistä pitäjistä eniten vastaajia asui Kannaksen Viipurin maalaiskunnassa (34 kpl) ja Keski-Karjalan Sortavalan maalaiskunnassa (11 kpl).

Olen tutkimustani varten rajannut tutkimusaineistoani käsittämään vain osan Lasten evakkomatkat -keruuseen saapuneesta aineistosta. Rajaaminen oli välttämätöntä ottaen huomioon työni laajuuden ja tarkastelunäkökulmani. Lähilukevaa tekstianalyysiä varten melkein kaksi sataa kertomusta olisi aivan liian suuri tarkastelujoukko. Vaikka en lähemmin analysoikaan kuin osaa lasten evakkomatkakertomuksista, olen kuitenkin lukenut koko keruun aineiston suhteellisen tarkasti järjestäessäni aineistoa arkistoitavaksi. Olen esimerkiksi laatinut jokaisesta kertomuksesta tiivistelmän. Tutkimukseni jäsenitys, tutkimuskysymykset sekä näkökulmat ovat muodostuneet aineiston lukemisen prosessin kautta, eli aineistolähtöisesti. Tässä prosessissa on ollut mukana koko Lasten evakkomatkat -keruuseen saapunut aineisto, eikä vain lähemmän analyysin kohteiksi valitsemani 30 kertomusta. 30 kertomuksen valinta pohjautuu tietämykselle, jonka olen saavuttanut lukiessani kaikkia 182 keruuseen saapunutta vastausta. Niiden avulla olen havainnut, mikä on evakkojen kokemuksissa yleistä, toistuvaa ja keskeistä.

Olen valinnut lähemmin analysoitavaksi aineistoksi 30 lasten evakkomatkakertomusta myös tutkimuslähtökohtieni perusteella. Aineiston valintaperusteena olen käyttänyt kirjoittajan Karjalassa sijaitsevan kotikylän maantieteellistä sijaintia, vastaajan ikää sekä tutkimuksen pääasiallisen teeman eli kodin käsittelyä kirjoituksessa. Maantieteellinen rajaaminen on mielekästä, kun otetaan huomioon luovutetun Karjalan kulttuurinen heterogeenisyys¹⁵³. Olen valinnut tutkimusaineistokseni 30 kannakselaisen lapsievakon kirjoitusta, joissa koti on merkittävänä teemana. Olen valinnut sellaisia kirjoituksia, joissa kotia kuvaillaan paikkana, ympäristönä, yhteisönä sekä tunteena ja joissa kotiin liittyviä kysymyksiä arvioidaan ja pohditaan. Olen valinnut tutkimusaineistokseni mahdollisimman kokonaisvaltaisesti kodin teemaa käsitteleviä kirjoituksia.

Kaikki 30 valittua kertomusta ovat vuosien 1928 ja 1942 välillä syntyneiden kirjoittamia¹⁵⁴. Kaikki kirjoittajat ovat olleet lapsia sotien aikaan, mutta aineistoni kirjoittajien iät vaihtelevat paljon. Nuorin on ollut evakuoitien aikaan 2-vuotias ja

¹⁵³ Karjalan aluejaottelusta ja alueen heterogeenisyydestä enemmän luvussa 2.3.

¹⁵⁴ Ks. lähdeluettelosta arkistoaineiston kohdalta vastaajien syntymävuodet.

vanhin 15-vuotias. Aineistoni kirjoituksista 17 käsittelee molempia evakkomatkoja, 4 vain talvisodan evakkomatkaa ja 9 vain jatkosodan evakkomatkaa. Aineistoni kirjoituksista 23 on naisen kirjoittamaa ja 7 miehen kirjoittamaa. Sukupuolijakaumaa selittää tutkimukseni pääasiallinen teema *koti* sekä se, että naisten vastaukset ovat enemmistönä lasten evakkomatkakertomusten vastauksista. Mielestäni evakkomatkakertomuksista on havaittavissa se, että naiskirjoittajat keskittyvät usein miehiä enemmän kodin piiriin ja tunteiden kuvailuun, kun taas miesten kertomukset käsittelevät naisten kertomuksia yleisemmin itse evakkomatkan ja sodan tapahtumia.

4.1.1. Karjalan Liitto kertomusten tuottamis- ja keruukontekstina

Tutkittaessa kertomusaineistoja esiin nousee aina kysymys vastaanottajan ja kertojan suhteesta. Kenelle kertomus on suunnattu? Suullisessa kerrontatilanteessa tai vuorovaikutustilanteessa vastaanottajan ja kertojan välinen suhde on selkeämpi kuin kirjoitettujen kertomusten kohdalla. Pierre Bourdieu on sanonut, että ulkopuolinen ja tiedostettu yleisö, haastattelija tai vastaanottaja muuttaa diskurssin niin sanotuksi ulospäin suuntautuneeksi diskurssiksi, josta katoavat helposti esimerkiksi kaikki viittaukset yksityiskohtaisiin tapauksiin¹⁵⁵. Karen Armstrong taas on tutkinut karjalaisten perheensisäisiä kirjoitettuja narratiiveja ja todennut, että perheen jäsenille suunnatut narratiivit ovat luonteeltaan hyvin erilaisia kuin niin sanotut ulospäin suuntautuneet diskurssit. Perheensisäisiä narratiiveja ei ole laadittu ulkopuolista kuulijaa huomioiden vaan me-ryhmää tai sisäpiiriä varten. Armstrongin mukaan, jos kertoja kokee vastaanottajan samaan me-ryhmään kuuluvaksi, muisti ei ala tuottaa kerronnassa legitiimiä suurta kertomusta.¹⁵⁶

Lasten evakkomatkakertomusten kannalta vastaanottajan ja kertojan suhde on monimutkaisempi kuin yleensä keruupaineistojen tai henkilökohtaisten kirjoitusten kohdalla. Lasten evakkomatkakertomukset ovat toisaalta keruukirjoituksia, joita on kerätty arkistointia ja tutkimusta varten. Kirjoittajat ovat myös olleet tietoisia siitä, että keruuseen saapuvat kirjoitukset tullaan arkistoimaan ja luovuttamaan tutkijoiden käyttöön. Tältä osin kertojen muistin voi olettaa tuottavan ns. ulospäin suuntautunutta

¹⁵⁵ Bourdieu 1977: 18.

¹⁵⁶ Armstrong 2004: 73.

diskurssia, eli juuri legitiimiä historiaa ja suurta kertomusta. Toisaalta taas kirjoitusten vastaanottajatahona ja keruun järjestäjänä on toiminut Karjalan Liitto. Karjalan Liitto oli sotien jälkeen merkittävässä asemassa siirtokarjalaisen kulttuurin luojana ja karjalaisen kulttuurin vaalijana ja sen on myös sanottu jossain mielessä edustavan menetettyä Karjalaa. Toki kaikki karjalaiset eivät ole olleet innokkaina mukana järjestön toiminnassa. Alkuvuosina Karjalan liiton sisällä oli myös riitoja johtuen siitä, että liittoa pidettiin liiaksi vain kannakselaisten edunvalvojana. Riita ei ollut vielä täysin unohtunut raja-karjalaisten keskuudessa vielä 1990-luvullakaan.¹⁵⁷ Mutta yleisesti ottaen voisi olettaa, että tämän tutkimuksen aineiston tuottaneilla kirjoittajilla on jonkinlainen myönteinen suhde Karjalan Liittoon. Ovathan he kannakselaisia ja myös luultavasti huomanneet keruuilmoituksen jostain Karjalan Liiton jäsenlehestä. Kirjoittajan ja Karjalan Liiton voisikin siis ajatella kuuluvan samaa me-ryhmään, jolloin kertomukset tuottavat sisäänpäin suuntautuvaa diskurssia. Lasten evakkomatkakertomusten kohdalla on luultavasti kyse molemmista diskursseista. Se, onko kertomukset tuotettu ulkopuolista vai me-ryhmään kuuluvaa vastaanottajaa ajatellen, vaihtelee varmasti kirjoittajittain ja myös kertomusten sisällä.

4.2. Lukutapa ja aineiston käsittely

Olen rakentanut aineiston tarkempaa lukua ja käsittelyä varten viisiportaisen analyysimallin. Ensimmäinen analyysiporras on jo suoritettu tutkimuksen pääteeman *koti* valinta sekä tutkimusaineiston valinta pääteema ja keruuseen saapuneiden kertomusten kokonaisuus ja tyypilliset ominaispiirteet huomioon ottaen. Toinen analyysiporras on aineiston sisältämien kodin aiheilmien temaattinen analyysi. Kolmas analyysiporras on teemojen lähiluku. Neljäs porras on teemojen suhteuttaminen kertomuksen kokonaisuuteen ja viides porras on kertomuksen kulttuurinen kontekstualisointi.

Analyysimallin toista porrasta eli aineiston sisällön temaattista analyysiä varten olen laatinut teemojen analyysirungon. Analyysirungon muodostavat viisi näkökulmaa kotiin

¹⁵⁷ Raninen-Siiskonen 1999: 197-201.

tai kodin teemaa, joiden esiintymistä ja kuvauksia tarkastelen aineistoni kirjoituksissa. Viisi määrittelemääni kodin teemaa tai näkökulmaa ovat:

1. Kodin nimeäminen (kylän nimi, talon nimi ym.)
2. Fyysinen koti (maantieteellinen sijainti, ympäristö, maa-alue, maisema, rakennettu ympäristö, tavarat ym.)
3. Sosiaalinen koti (perhe, suku, naapurit, evakot ym. se yhteisö, jonka jäseneksi kertoja itsensä kulloisessakin tilanteessa määrittää)
4. Henkilökohtainen koti (mielikuvat, fantasiat ja kuvitelmat kodista)
5. Emotionaalinen koti (Kotia, kodittomuutta ja kodin menetystä koskevat tunteet, tuntemukset ja arviot niistä ym.)

Olen lukenut aineistoani systemaattisesti analyysirungon teemoja silmällä pitäen ja merkinnyt teksteihin koodilla niissä olevat teemat. Teema-kartoituksen avulla aineistosta on saatu esiin tutkimuskysymysteni kannalta olennaisin aines, eli kodin kuvaukset ja kodin teeman käsittelyt. Evakkomatkakertomukset ovat omaelämäkerrallisia muistelukertomuksia ja kertomuksissa käsitellään runsaasti Karjalassa sijainnutta fyysistä kotipaikkaa. Olen kuitenkin pyrkinyt rakentamaan analyysirungon siten, että kirjoittajien käsitykset kodista muunakin kuin fyysiseen tilaan kiinnittyvinä tulisivat esiin. Analyysirunkoni avulla aineistosta on nostettavissa esille myös kodin eri ulottuvuudet ja kodin luonne prosessimaisena neuvotteluna¹⁵⁸.

Analyysimallin kolmas porras on aineiston lähiluku. Kolmannessa analyysiportaassa kodin teemoja on analysoitu yksityiskohtaisemmin ja syvemmin kuin vain temaattisessa analyysissä. Lähiluvussa pureudun kodin kuvausten kieleen ja kerronnan tapoihin. Olen pyrkinyt kiinnittämään huomiota esimerkiksi fokalisaatioon, eli kerronnan ja sen eri näkökulmien väliseen suhteeseen. Fokalisaation tarkastelussa tärkeää on tarkastella esimerkiksi kerronnan aikamuotoja sekä muita spatiotemporaalisuutta ilmaisevia sanoja

¹⁵⁸ Kodin prosessuaalisuudesta mm. Huttunen 2002: 329

ja ilmauksia. Näiden avulla on mahdollista hahmottaa kertojan asemaa suhteessa kerronnan ja tarinan aikaan ja paikkaan. Olen kiinnittänyt huomiota myös diegeettisen ja mimeettisen esitystavan vaihteluun, eli siihen esitetäänkö tapahtumia kertomuksen henkilöiden välisenä dialogina vai kertojan hahmottavana yhteenvedona. Kolmannessa analyysiportaassa on pureuduttu siis kodin kuvausten kielellisiin ja kerronnallisiin syvärakenteisiin. Kiinnostavaa on se, millä tavoilla kirjoittajat hahmottavat itsensä ja oman elämänsä suhteessa lapsuuden kotiin ja sen sijaintiin, ja miten kotipaikan kuvaus heijastelee kirjoittajan suhtautumista elämäänsä.

Analyysimallin neljäntenä portaana on kodin teemojen suhteuttaminen kertomuksen kokonaisuuteen. Kiinnitän huomiota kodin teeman asemaan ja mahdolliseen tehtävään kertomuskokonaisuudessa. Tässä yhteydessä pyrin kiinnittämään myös huomiota kerronnan strategioihin. Analyysimallin viidentenä portaana on kodin teemojen kulttuurinen kontekstualisointi. Kulttuurisella kontekstilla tarkoitan lähinnä kertomusten ja kodin teemojen intertekstuaalisuutta, niihin mahdollisesti sisältyviä ideologisia ja poliittisia argumentteja sekä yhteyttä suvun ja karjalaisten piirissä ilmenevään diskurssiin.

Tutkimukseni analyysiluvut etenevät aineistoesimerkkien varassa, jolloin evakkomatkojen kirjoittajien omat äänet ovat voimakkaasti läsnä. Tällä haluan korostaa suhdettani kirjoittajiin: en käsitä heitä vain tutkimuskohteina vaan myös kanssatutkijoinani. He ovat laatineet yhden analyysin elämästään ja evakkouden kokemuksesta kertomuksen muodossa ja itse koen tutkijantehtäväkseni näiden kertomusten analysoinnin toisesta näkökulmasta, jolloin useista henkilökohtaisista kertomuksista on mahdollista punoa yhteen konstruktio yleisemmästä evakkouden kertomuksesta. Tarkoitukseni ei tällä ole väheksyä tai laimentaa yksittäistä kokemusta tai sen merkitystä kokijalleen ja kokijoiden yhteisölle, vaan päinvastoin osoittaa muistelun ja kerronnan ytimenä olevan kollektiivisen kokemistavan ja sen ilmaisun merkitys sekä yksilön että yhteisön kokemukselle ja sen ilmaisulle. Yksilöllinen ja yhteisöllinen nähdäkseni kietoutuvat yhteen ja muodostavat vuorovaikutuksessa kertojilleen ja kertojien yhteisölle merkittävää kertomusta.

Olen tutkimuksessani korvannut kirjoittajien oikeat nimet keksimilläni satunnaisilla nimillä kirjoittajien henkilöllisyyksien suojaamiseksi. Kirjoittajien kotikylistä ja

pitäjistä käytän niiden oikeita nimiä, sillä Karjalassa sijaitsevat paikat nimineen ovat erittäin olennaisessa osassa suuressa osassa kertomuksista. Tarkemmat sijaintitiedot, kuten osoitteet ja esimerkiksi naapuritalojen nimet olen kuitenkin jättänyt aineistolainauksista pois. Lainauksiin on merkitty hakasulkein kaikki niihin itse tekemäni poistot tai muutokset. Aineistoesimerkkien lihavoinnit ovat myös minun tekemiäni, mutta mahdolliset alleviivaukset ja kursivoinnit ovat kirjoittajien tekemiä. Viitataan aineistoesimerkkeihin koodilla LEM, joka on lyhenne sanoista lasten evakkomatkat. Sen perässä on numero, joka kertoo kyseisen kertomuksen numeron lasten evakkomatkat -aineistossa. Kertomukset on numeroitu juoksevilla numeroinnilla kirjoittajien sukunimien aakkosten mukaan. Lisäksi ilmoitan viitteessä kertojan syntymävuoden sekä sukupuolen, joko kirjaimella N (nainen) tai M (mies). Viimeisenä viitteessä on alkuperäisen arkistoidun kirjoituksen sivunumero, jolta kyseinen aineistoesimerkki löytyy.

Tutkimukseni aineiston analyysi rakentuu noudatellen evakkomatkakertomuksissa esitettyä tarinaa, kertomusskeemaa ja kronologiaa. Evakkomatkakertomukset, kuten myös tutkimukseni etenee kolmen perusteeman mukaan. Nämä perusteemat ovat koti, menetys ja paluu. Perusteemojen järjestys noudattaa tapahtumien kronologiaa ja ajan lineaarisuutta. Aineiston varsinainen analyysi tapahtuu tutkimuksessani pääluvuissa 5, 6 ja 7. Luvussa 5 tarkastelen Karjalassa sijaitsevan kodin kuvausta, luvussa 6 tarkastelen kodin menetyksen ja sen aiheuttamien reaktioiden kuvausta ja luvussa 7 tarkastelen Karjalassa sijaitsevaan kotiin palaamista kotiseutumattojen muodossa. Edellä esittelemäni analyysimallin toisen portaan muodostamat viisi teemaa esittäytyvät pääluvuissa yksinkertaistetusti sanoen seuraavalla tavalla: Kotia käsittelevässä luvussa 6 keskitytään pääasiassa kodin nimeämisen (teema 1), fyysisen kodin (teema 2), ja sosiaalisen kodin (teema 3) teemojen käsittelyyn. Kodin menetystä käsittelevässä luvussa 7 keskitytään pääasiassa sosiaalisen kodin (teema 3), henkilökohtaisen kodin (teema 4) ja emotionaalisen kodin (teema 5) teemojen käsittelyyn. Paluuta käsittelevässä luvussa 7 keskitytään pääasiassa henkilökohtaisen kodin (teema 4) ja emotionaalisen kodin (teema 5) teemojen käsittelyyn.

5. KARJALASSA SIJAITSEVA KOTIPAikka

Kotipaikkaa kuvataan lähes jokaisessa aineistoni evakkomatkakertomuksessa. Kotipaikalla tarkoitan tässä yhteydessä kirjoittajan konkreettista asuinpaikkaa Karjalassa ennen evakointeja. Tässä pääluvussa tarkastelen kirjoittajien kuvauksia kotipitäjästään, kotikylästään ja kotitalostaan. Kiinnitän huomiota kodin nimeämiseen ja fyysisten kotipaikkojen kuvauksiin. Analysoin ensin temaattisesti jaotelluissa luvuissa sitä, miten kirjoittajat kuvailevat kotinsa sijaintia maantieteellisesti, kodin maisemaa sekä itse kotiaan fyysisesti rajattuna tilana eli talona tai huoneena. Pohdin myös, miten lapsuudenkoti esitetään oikeudellisena kategoriana ja kotipaikkaa kotina perustellaan nimenomaan omistusoikeuden ja perintäoikeuden kautta. Pääluvun viimeisessä luvussa analysoin kahta evakkomatkakertomusta, joissa Karjalassa sijaitsevan kotipaikan kuvaus on erityisen tiheätä ja runsasta ja joissa kodin kuvaus muodostuu lukuisten erilaisten kerronnan keinojen ja näkökulmien sekä kodin teemojen kautta.

5.1. Kodin maantieteellisen sijainnin kuvaus

Kotipaikkojen kuvauksessa kirjoittajat usein sijoittavat kotipaikkansa suhteessa laajempaan kokonaisuuteen. Aineistoni kirjoituksissa kotipaikka on usein mainittu esimerkiksi osana kylää, kaupunkia tai pitäjää. Kotipaikalle määritellään myös usein jonkinlaiset maantieteelliset koordinaatit¹⁵⁹:

Kotini sijaitsi **Ihantalassa, Kilpeenjoen Korven kylässä** ennen talvisotaa.¹⁶⁰

Asuimme tuolloin **Uudellakirkolla Kaipialan kylässä**.¹⁶¹

Molemmat kirjoittajat määrittelevät kotipaikkansa sijainnin suhteessa kotikylään ja kotikylän sijainnin suhteessa laajempaan yksikköön, kuten Ihantalan kirkonkylään ja Uudenkirkon pitäjään. Kuvailujen perusteella kirjoittajien kotipaikka on mahdollista paikallistaa kartalla, mutta lukijalle ei välity varsinaisesti minkäänlaista kuvaa kotipaikasta. Esimerkit jättävät kotikylän sijainnin lukijalle kovin yleisluontoiseksi ja

¹⁵⁹ Ks. myös Raninen-Siiskonen 1999: 79-80; Suojanen 1996: 112.

¹⁶⁰ LEM 66. 1934N: 547.

¹⁶¹ LEM 37. 1941N: 324.

hämäräksi, ellei tämä erityisesti tunne luovutetun alueen maantiedettä. Kodin sijainti saa merkityksiä vain siinä tapauksessa, että lukijalla on tietoa Ihantalasta ja Kilpeenjoen Korven kylästä tai Uudenkirkon Kaipialasta. Nimeämisellä on kuitenkin myös tärkeä merkitys näennäisestä epäinformatiivisuudesta huolimatta, sillä nimeäminen on se prosessi, jonka kautta paikka kiinnitetään kartalle. Kartta taas on yleisluontoinen kuva, sopimus ja intersubjektiivinen kuvaus maailmasta, joka on sama sekä meille että muille.¹⁶²

Kotipaikan kuvauksen yleisluontoisuus voi nähdäkseni johtua myös siitä, että kirjoittaja kuvittelee mielessään kotipaikkansa maiseman. Kuvauksen pysyessä näin yleisellä tasolla kertojan mielessä visualisoitu kuva ei kuitenkaan välity lukijalle.¹⁶³ Kotikylän nimen mainitseminen kodin yhteydessä on kuitenkin kirjoittajalle itselleen sekä hänen lähipiirilleen maantieteellisen paikantamisen lisäksi yksityiskohtaisempia merkityksiä sisältävä kuvaus. Paikannimien onkin sanottu kiinnittävän itseensä kulttuurisesti merkittävää tietoa¹⁶⁴. Kylän nimen mainitseminen kodin yhteydessä ei siis näin ollen ole kertojalle itselleen tai kertojan lähipiiriin kuuluville lukijoille yleisluontoista tai hämää, vaan kylän nimen maininta itsessään laukaisee mielikuvien ja merkitysten verkoston, jota ulkopuolisen lukijan on vaikea ymmärtää saatikka visualisoida mielessään. John Miles Foley on puhunut metonymisestä merkityksen tuottamisen prosessista tai perinteellisestä viitteellisyydestä suullisen runouden yhteydessä tarkoittaen ilmauksen sisältämän merkityksen ulottumista kyseessä olevaa tekstiä, sen tuottajaa tai välitöntä ympäristöä laajemmalle.¹⁶⁵ Evakkomatkakertomuksissakin voisi ajatella, että paikannimi aktivoi kertojan historiallisen kokemuksen muiston sekä kuultujen kertomusten verkoston. Tämänlainen kerronnan keino ja tapa saattaa myös viitata siihen, että kirjoittaja jollain tasolla kuvittelee lukijakuntansa kuuluvaksi sisäpiiriin. Kotikylän nimi toimii ikään kuin koodina, jonka vain tiettyyn sisäpiiriin kuuluva lukija voi ymmärtää. Paikannimet eräällä tavalla siis myös ylläpitävät ja

¹⁶² Vrt. tämä tutkimus s. 56 ja 134.

¹⁶³ Myös muut tutkijat ovat havainneet vastaavanlaisen ilmiön kotipaikan kuvailun yhteydessä. Ks. esim. Raninen-Siiskonen 1999: 79-81.

¹⁶⁴ Fox 1997a: 13.

¹⁶⁵ Foley 1991: 6-8.

kertovat sosiaalisen muistin olemassaolosta: on olemassa muita ihmisiä, joille pelkän paikannimen maininta aktivoi merkityksiä kodista ja kotiseudusta laajemminkin.¹⁶⁶

Kotipaikan kuvauksen yleisluontoisuus voi kertoa myös kodin tarkan maantieteellisen sijainnin merkityksen vähäisyydestä.¹⁶⁷ Kotipaikan tarkalla sijainnilla ei yksinkertaisesti ole merkitystä kertojan ja kertomuksen kannalta. Molemmat edellä käsitellyt evakkomatkakertomukset rajoittuvatkin käsittelemään enimmäkseen evakkomatkojen aikoja. Ne eivät ulotu juurikaan nykyaikaan. Kertomuksissa ei esimerkiksi käsitellä kotiseutumatkoja ja nykyisiä kokemuksia lapsuuden kotipaikasta. Näissä kertomuksissa kotipaikka kuuluu historiaan ja muistoihin, joten sen sijainninkin kuvaus tukee ensisijaisesti muistelua ja kotipaikkaan liittyvien muistikuvien ja tunnelmien säilyttämistä ja aktivointia. On myös sanottu että asukkaan ja matkailijan kokemukset ja asenteet paikkaa kohtaan ovat erilaiset. Matkailija havainnoi ja tutkii maisemaa ja paikkaa koko ajan, koska se ei ole hänelle itsestäänselvyys kuten asukkaalle. Asukas elää paikkaa.¹⁶⁸

Edellä esitettyjen kertomusten voisi myös ajatella esittelevän kotipaikan sijaintia asujan näkökulmassa. Kertojat ovat asukkaan lailla sisällä muistossa lapsuuden maisemasta, jolloin sen esittely on tarpeetonta. Pelkkä kylän tai pitäjän nimi aktivoi muistossa olevan maailman. Anna-Leena ja Jukka Siikala ovat todenneet polynesialaista kulttuuria käsittelevässä tutkimuksessaan, että tilallinen muisti luodaan monien sukupolvien tietoisien toiminnan pohjalta. Tilallinen ja paikkoihin kiinnittyvä muisti luodaan toistuvassa kerronnassa, jossa tila muuttuu kerrontahetken mukaan määrittäviksi merkittäviksi paikoiksi. Nimeäminen on tärkeä osa prosessia, jossa paikka muuttuu yhteisön kannalta merkittäväksi paikaksi. Nimet muodostavat genealogisen historian jatkumon ja merkitsevät tärkeät kohdat maisemassa. Paikkojen nimiin kytkeytyy myös historiallisesti merkittävien henkilöiden ja tapahtumien muistoja. Nimet ja niiden järjestyminen kertovat myös sukulaisuudesta, sukuryhmistä sekä niiden omistusoikeudesta maahan. Nimien merkitysten tunteminen on kuitenkin välttämätöntä niiden sisältämän tiedon avautumisen kannalta.¹⁶⁹

¹⁶⁶ Ulla-Maija Peltonen on myös puhunut paikkojen merkityksestä sosiaaliselle muistille. Peltonen 1996: 24-25.

¹⁶⁷ Raninen-Siiskonen 1999: 83.

¹⁶⁸ Karjalainen 1986: 115.

¹⁶⁹ Siikala & Siikala 2005: 116-117.

Evakkomatkakertomuksissa kirjoittajat käsittelevät kotipaikkaansa ensisijaisesti kertomuksen maailmaan ja kokonaisuuteen soveltuvalla tavalla.

Evakkomatkakertomukset ovat ennen kaikkea kertomuksia menneisyydestä, kertomuksia lapsena koetusta evakkomatkastasta ja kodin menetyksestä. Tässä yhteydessä on myös kiinnitettävä huomiota siihen, että Siikalat käsittelevät tutkimuksessaan polynesialaista kulttuuria, joten siirtokarjalaisen kulttuurien ja kertomusten vertaaminen suoraan siihen voi olla jokseenkin ongelmallista. Väittäisin kuitenkin, että tilallisen muistin muotoutumisen, paikkojen merkityksellistymisen ja paikkojen nimeämisen välillä vallitseva yhteys on olemassa molemmissa kulttuureissa.

Jotkut kirjoittajat määrittelevät kotipaikkaansa myös hieman tarkemmin:

Kotini oli **maalaistalo Vuoksen rannalla** noin **2,5 km Lossin rannasta Antreaan päin**.¹⁷⁰

Kotini, **maatila** oli **Näätälän Rajaharjussa**. **18 km Viipurista Heinjoen tietä eli itään päin**.¹⁷¹

Kirjoittajat eivät määrittele pelkästään kotipaikkansa sijaintia. Toinen kirjoittaja kuvailee kotiaan maalaistaloksi ja toinen maatilaksi. Esimerkeissä kirjoittajat määrittävät kotipaikkansa sijaintia etäisyytenä johonkin merkittäväksi katsomaansa kohteeseen tai tunnusmerkkiin. Molemmissa esimerkeissä tämä etäisyys ilmoitetaan sekä matkana (2,5 km Lossin rannasta, 18 km Viipurista), että suuntana (Antreaan päin, Heinjoen tietä eli itään päin). Kotipaikan kuvaus jää kuitenkin myös näissä esimerkissä varsin yleisluontoiseksi.

Kotipaikan sijainti ja tunnusmerkit, joiden suhteen kotipaikka määritetään voivat myös olla edelleen ajankohtaisia ja merkityksellisiä kertojalle. Vuonna 1933 syntyneen äyräpääalaisen Eilan kertomuksessa, jossa kotipaikka kuvataan suhteessa Vuoksen jokeen ja Lossin rantaan, kodin maantieteellisen sijoittamisen tunnusmerkit osoittautuvat nykyäänkin ajankohtaisiksi ja merkittäviksi kotipaikan paikantamisen kannalta. Eila kertoo käyneensä kolme kertaa kotiseutumatkalla Karjalassa:

Peruskivet kertoo on paikalla ennen ollut rakennuksia ja omenapuut ja äidin ruusut jotka kasvaa edelleen[.] **rannassa** olen käynyt joka kerta[.] [Nimi]veli uikin

¹⁷⁰ LEM 147. 1933N: 1529.

¹⁷¹ LEM 171. 1936N: 1786.

Vuoksessa[.] miksei tämä ole meidän koti tytöt ihmetteli kerroin heille sodasta? Vuosalmen pelloille **lossin rannan** yläpuolella käytiin ja Äyräpään kirkon puolella raskaim[m]at taistelut[.] suomalaisi[a] sotilaita kuoli, hukkui tai katosi 9000 sotilasta[.] venäläisi[ä] 13000 tuhatta. **Lossin rannan** yläpuolella on venäläisten tekemä korkea sementistä valettu muistopatsas[.] se myös kertoo taistelusta. Eikä Vuosalmelle jäänyt yhtää[n] taloa ei mitään rakennuksi[a] kertoo taistelujen voimakkuudesta.¹⁷²

Vuoksi ja lossin ranta on muodostanut kirjoittajalle nykyistä tilannetta ja siihen johtaneita historiallisia tapahtumia perustelevalksi, selittäväksi ja merkitseväksi tunnusmerkiksi. Eila on havainnut kotiseutumatkoillaan, että kotia ei enää ole olemassa samanlaisena kuin lapsuudessa. Joskus paikalla olleesta kodista muistuttavat rakennuksien peruskivet, omenapuut ja äidin ruusut. Mutta Vuoksen joki ja Lossin ranta muotoutuvat kertomuksina tunnusmerkeiksi, jotka eivät pelkästään muistuta paikalla joskus olleesta kodista, vaan kytkevät myös tunnusmerkkeinä itseensä tarinan kodin menetyksestä ja siihen johtaneista historiallisista tapahtumista. Vuoksen joki ja lossin ranta edustavat Eilalle sekä historiallista kokemusta eli emotionaalisesti merkittävää tunnusmerkkiä ja henkilökohtaisia muistoja kodista että myös historiallista tietoisuutta eli tunnusmerkkiä, joka todistaa sekä kodin menettämiseen johtaneita historiallisia tapahtumia että kirjoittajan muistojen oikeellisuutta.

Eilan kertomuksessa lossin rantaan ja Vuoksen jokeen on kytkeytynyt kulttuurisesti ja henkilökohtaisesti tärkeiden kotia ja menetettyä kotia koskevien merkitysten verkko, joka tulee läpinäkyväksi kotiseutumatkan kuvauksen yhteydessä. Anna-Leena ja Jukka Siikala ovat polynesialaista kulttuuria käsittelevässä tutkimuksessaan todenneet, että paikat muuttuvat ajassa ja paikassa sijaitseviksi merkittäviksi maamerkeiksi nimeämisen prosessin kautta. Maamerkit kertovat merkittävistä historian tapahtumista ja henkilöistä. Kouriintuntuvien nimettyjen maamerkkien arvo on niiden kaksoismerkityksessä. Ne ovat näkyviä ja konkreettisia tässä ja nyt, mutta ne ovat olemassa aiemman toiminnan vuoksi. Maamerkit tai maiseman tunnusmerkit edustavat samaan aikaan sekä pysyvyyttä ja jatkuvuutta että historiallista aikaa ja nykyhetkeä. Merkittävien paikkojen maamerkit ovat todisteena menneistä tapahtumista.¹⁷³

¹⁷² LEM147. 1933N: 1531.

¹⁷³ Siikala & Siikala 2005: 119-120.

Polynesianlaisessa kulttuurissa maamerkkien sisältämien tarinoiden ja merkitysten verkko liikkuu laajalla skaalalla sisältäen yhtä hyvin kertomuksia myyttisen alkuajan ja jumalien elämän tapahtumista kuin nykyajastakin. Polynesianlaisiin maamerkkeihin kytkeytyvät tarinat ovat laajuudeltaan hyvin erilaisia, kuin evakkomatkakertomuksissa kuvattujen maamerkkien sisältämät, ja lähinnä 1900-luvun alun ja toisen maailmansodan aikaan liittyvät tarinat. Maamerkkien kaksoismerkitys on kuitenkin erilaisesta skaalasta riippumatta molemmissa kulttuureissa ja kerrontatraditioissa sama: Eilan kertomuksessa nimetyt Vuoksen joki ja lossin ranta ovat merkityksellisiä juuri niiden kaksoismerkityksen kautta. Eila on merkinnyt Vuoksen joen merkittäväksi maamerkiksi historiallisten tapahtumien eli taistelujen vuoksi, jotka todistavat ja perustelevat kodin menetystä ja kotipaikan nykyistä tilaa, ja jotka ovat yhä edelleen olemassa todistamassa historian tapahtumia. Eila mainitsee myös lossin rannalla sijaitsevan neuvostoaikaisen muistopatsaan, mutta lossin ranta ja Vuoksen joki muodostuvat kertomuksen pohjalta tärkeimmiksi muistomerkeiksi. Se, että monissa evakkomatkakertomuksissa kotipaikan nimeäminen ja paikantaminen on näennäisen yleisluontoista ja lähipiiriin kuulumattomalle lukijalle myös triviaalin tuntuista osoittautuu Eilan kertomuksen valossa harhakuvaksi.

Vuonna 1934 syntynyt metsäpirttiläinen Ilmari kuvailee kotikylänsä sijaintia maantieteellisesti. Kotipaikan sijainti paikannetaan suuremmassa mittakaavassa kuin edellä esitetyissä esimerkeissä. Kirjoittaja puhuu kotiseudustaan talvisodan syttymisen kuvauksen yhteydessä:

Talvisodan syttyminen aikaisina aamun hetkinä 30.11.1939 **yllätti** kotiseutuni Metsäpirtin asukkaat. **Metsäpirtti oli silloisen Suomen kaakkoisin Neuvostoliiton rajaan ja Laatokkaan rajoittuva pitäjä.**¹⁷⁴

Ilmari määrittää kotiseudukseen Metsäpirtin pitäjän. Hän ei muilla tavoin kuvaile kotiseutuaan tai kotitaloaan, kuin määrittelemällä ne suhteessa valtionrajoihin ja järveen. Nähdäkseni Ilmari kuitenkin sisällyttää kotipaikan kuvaukseensa kertomuksen kannalta äärimmäisen olennaisia ominaisuuksia. Hän korostaa sitä, että koti sijaitsi rajaseudulla lähellä järveä, joka ei nykyään sijaitse Suomen alueella. Ilmarin kotiseutu kuvataan kirjoituksessa periferiseksi paikaksi: se sijaitsi Suomen valtion rajalla ja oli myös kaikkein kaakkoisin pitäjä.

¹⁷⁴ LEM 166. 1934M: 1713.

Ilmari jatkaa kuvausta kertomalla sodan syttymisestä ja kertoo kotipaikkansa sijainnista lisää:

Tapahtumapaikkana ollut kotini sijaitsi Metsäpirtin kirkonkylässä. Siitä oli rajalle matkaa linnuntietä vain kymmenkunta kilometriä. Viime päivinä aikuiset olivat eläneet pelokkaassa ilmapiirissä; sillä neuvottelut Neuvostoliiton kanssa olivat katkenneet.

Lähimpänä rajaa olleita kyliä oli jo tyhjennetty. Meilläkin oli tilapäisessä evakossa ollut jo viikon ajan sukulaisperhe, jonka oma koti oli aivan rajan pinnassa.¹⁷⁵

Kertomuksen jatkuessa Ilmari hieman tarkentaa kotipaikkansa sijaintia Metsäpirtin kirkonkylään. Mutta samalla kotipaikan sijainnin kuvailu muuttuu myös yhä periferisemmäksi. Ilmarin kotikyläläiset asuvat talvisodan alkamisen aikaisessa Suomessa lähimpänä rintamaa. Ne paikat, jotka sijaitsevat sitä lähempänä rajaa ovat jo evakuoitu. Kotipaikan periferisyyden korostaminen kertomuksessa on tulkittavissa sodan ja evakuointien kontekstissa tapahtuvaksi kerronnaksi. Sodan ja evakuointien kuvaus muuttuu loogisemmaksi ja myös jännittävämmäksi, kun kotipaikan ja kirjoittajan sijainti sodan alun hetkellä määritellään lähellä rajaa olevaksi. Ilmarin kodin ja myös hänen oma erityisasemansa sodan kokijana korostuu, kun rajan ja vihollisen läheisyyttä korostetaan.

Kertomus on sävyltään hyvin dramaattinen. Dramaattisesta sävystä kertoo ensinnäkin se, että kertomuksessa sanotaan talvisodan syttymisen yllättäneen kotiseudun asukkaat.¹⁷⁶ Kertomuksen nimi *Äkkilähtö ja rauhan lippu*¹⁷⁷ kertoo myös osaltaan evakuointien yllätyksellisyydestä. Myös kertomuksen väliotsikot *Ryssää pakoon*¹⁷⁸ ja *Ryssän pelko voitti kuolemanpelon*¹⁷⁹ sekä se, että Ilmari kutsuu evakkomatkaa pakomatkaksi¹⁸⁰ kertovat evakuointien jännittävydestä. Ilmarin kertomusta voisi luonnehtia jännityskertomukseksi ja myös kotipaikan kuvaus palvelee ensisijaisesti jännityskertomuksen tarpeita. Onkin sanottu että paikan kuvaukseen vaikuttaa voimakkaasti se, minkälainen merkitys paikalle on annettu kussakin kerrontatilanteessa.¹⁸¹ Kodin periferisyys valtioiden rajan tuntumassa sekä muutenkin

¹⁷⁵ LEM 166. 1934M: 1713.

¹⁷⁶ LEM 166. 1934M: 1713.

¹⁷⁷ LEM 166. 1934M: 1713

¹⁷⁸ LEM 166. 1934M: 1713

¹⁷⁹ LEM 166. 1934M: 1715

¹⁸⁰ LEM 166. 1934M: 1716

¹⁸¹ Raninen-Siiskonen 1999: 83

Suomen äärimmäisessä kolkassa korostaa sotatilanteen ja evakuoitien jännittävyttä kokijalle. Kotipaikan kuvaus tukee nimenomaan kertomusta sodasta ja evakuoinneista. Kotipaikalle ei itsessään anneta suurta tunteellista kodin arvoa kertomuksen maailmassa.

Kodin kuvauksessa tulee esille myös tapa, jolla Ilmari hahmottaa omaa yhteisöään. Kodin kuvauksessa korostetaan voimakkaasti kotipaikan sijaintia kahden valtion rajalla: se sijoitetaan ensisijaisesti suhteessa Suomen ja Neuvostoliiton rajaan. Silloin kun Ilmari asui Karjalassa, sijaitti Karjala ja sen mukana myös kotipaikka Suomessa, ja kun Karjala ei enää sijainnut Suomessa, ei myöskään Ilmarin kotipaikka sijainnut Karjalassa. Ilmari siis ymmärtää kodikseen ensisijassa Suomen ja Karjalassa sijaitsevan kotipaikan kuvaus kertoo myös tästä. Ilmari kuvailee aselepoa ja rauhaa seuraavalla tavalla:

Karjalaisten ilo odotetusta rauhasta vaihtui kuitenkin surkeaksi itkuksi ja mielen murheeksi, kun rauhanehdot selvisivät. Koti oli menetetty, kaikki oli mennyt eikä takaisinpaluuta ollut. Mutta siitä se elämä vähitellen käynnistyi vieraissa nurkissa ja **evakot löysivät paikkansa jäljelle jääneessä Suomessa**. Lopuksi ja näin jälkikäteen voin omasta puolestani sanoa olevani – kiitollisena ryssää pakoon päässyt ”emigrantti”, jonka elämänmenoon evakkoon lähtö toi kokonaan uusia mahdollisuuksia.¹⁸²

Ilmarin kotipaikan kuvaus kertoo siis kertomuksen sävystä dramaattisena jännityskertomuksena mutta se kertoo myös Ilmarin tavasta tarkastella ympäröivää maailmaa ja yhteisöä. Anna-Leena ja Jukka Siikala ovat todenneet, että erilaiset sosiaaliset maailmat ja niiden sisäiset yhteydet sijaitsevat maisemassa ja kun historiallisesti merkitty vaihe kohtaa historiallisesti merkityn paikan, syntyy perinteen kuuma kohta (*hot spot*). Nämä tapahtumapaikat muodostavat risteyksen, jossa tilallinen ja kronologinen kohtaavat ja jossa tapahtumien virta kristallisoii kulttuurin hierarkiaa tuottavat periaatteet. Nämä kuumat kohdat ovat myös suhteessa toisiinsa. Kertomukset, joissa merkittäviin aikoihin ja tapahtumiin liittyviä merkittäviä paikkoja nimetään muodostavat ikään kuin maiseman, jossa aika ja paikka sulavat universumin ja sosiaalisen maailman mentaaliseksi kartaksi.¹⁸³ Samalla tavoin Ilmarin kotipaikan kuvaus sisältää Ilmarin tavan käsittää ympäröivä maailma, yhteisö sekä oma paikka niissä.

¹⁸² LEM 166. 1934M: 1718.

¹⁸³ Siikala & Siikala 2005: 130-131.

Siikalat toteavat myös, että näitä perinteen kuumia kohtia, joissa aika ja paikka yhdistyy voi verrata Mihail Bahtinin kronotooppeihin¹⁸⁴. Bahtin tarkoittaa kronotoopin käsitteellä kirjaimellisesti aika-paikkaa (time space). Tarkemmin määriteltynä kronotooppi tarkoittaa kirjallisuudessa taiteellisesti ilmaistua luontaista ajallisten ja paikallisten suhteiden yhteyttä. Kirjallisuuden kronotoopissa ajalliset ja paikalliset merkit yhdistyvät harkituksi kokonaisuudeksi. Kronotoopissa aika tihentyy ja tulee taiteellisesti näkyväksi ja paikka latautuu ja jännittyy sekä menee mukaan ajan liikkeeseen, juoneen ja historian kulkuun. Bahtinin mukaan kronotooppi on myös se seikka, joka määrittää genreä ja geneerisiä eroavaisuuksia.¹⁸⁵ Genrejen on myös sanottu olevan tietynlaisia näkökulmia maailmaan ja tapoja, joilla todellisuutta kontrolloidaan ja tarkkaillaan.¹⁸⁶ Ja kuten Ilmarin kotipaikan sijainnin kuvauksen analyysi on osoittanut, määrittää sijainnin kuvaus kertomuksen genreä ja geneerisiä ominaisuuksia. Ilmarin kertomus on ensisijaisesti dramaattinen jännityskertomus. Myös se, että kertomuksen jännite muodostuu valtioiden välisestä sodasta tuo kertomukseen Ilmarin näkökulman maailmaan sekä oman aseman määrittelyn suhteissa jännityksen tuottaneisiin ryhmiin - Suomeen ja Neuvostoliittoon.

5.2. Kodin maiseman kuvaus

Lasten evakkomatkakertomuksissa kotipaikkaa ja sen sijaintia kuvaillaan myös maiseman tai luonnonolojen kautta. Vuonna 1931 syntynyt muolaalainen Asko kuvailee kotipaikkaansa Karjalassa seuraavalla tavalla:

Synnyin 1931 **Karjalan kannaksella Äyräpään järven rannalla**, jota kehuttiin **Euroopan linturikkaammaksi järveksi**. Järvi oli matalaa vähävesistä, jossa lintujen oli hyvä pesiä ja **linturikkaus oli alueella suuri**. Myöskin **kaloja järvessä oli runsaasti**, joten kyllä tekemistä riitti vaikka onkimisessakin.¹⁸⁷

Edellisen luvun kirjoittajien tapaan myös Asko kuvailee kotipaikkaansa Karjalassa osana suurempaa kokonaisuutta. Asko sanoo kotipaikan sijaitsevan Karjalan kannaksella. Edellisen luvun esimerkeistä poiketen Asko ei kuitenkaan tarkenna kotipaikkansa sijaintia pitäjään, kirkonkylään tai kylään vaan järveen. Kirjoittaja jatkaa

¹⁸⁴ Siikala & Siikala 2005: 130

¹⁸⁵ Bahtin 1981: 84-85.

¹⁸⁶ Bahtin/Medvedev 1978: 131-133; Dorst 1983: 414-415.

¹⁸⁷ LEM 90. 1931M: 736.

kotipaikkansa kuvailua järven kuvauksella. Äyräpään järveä kuvataan varsin positiiviseen sävyyn ja se muotoutuukin Askon kotipaikkaa ja sen maisemaa merkitseväksi tunnusmerkiksi. Kotipaikka edustaa yltäkylläistä luontoa: mahtavia riista- ja kalavesiä.

Asko todentaa kotipaikkaa merkitsevän maiseman kuvausta sekä henkilökohtaisella että yleisemmällä todistusaineistolla. Henkilökohtaisena todisteena Äyräpäänjärven kalarikkaudesta on viittaus onkimiseen. Kirjoittaja antaa kommentilla ymmärtää onkineensa järvessä henkilökohtaisesti ja se edustaa myös historiallista kokemusta. Askon kuvaus antaa myös ymmärtää, että järveä pidetään yleisestikin varsin linturikkaana, mikä toimii yleisempänä todisteena Askon kuvauksen paikkansapitävyydestä. Äyräpäänjärven maine linturikkaana järvenä perustuu ilmeisesti vuonna 1857 tehtyyn Vuoksen laskuun, jossa järven pinta laski pari metriä. Pinnan laskun myötä järvestä tuli Euroopan parhaita lintujärviä. Äyräpäänjärveä ja sen joutsenia ja linturikkautta onkin käsitelty suomalaisessa tietokirjallisuudessa¹⁸⁸ sekä maalaustaiteessa¹⁸⁹. Myös se, että kotipaikan maisemaa merkitsevä järven nimi kerrotaan, tuo kuvaukseen myös historiallisen tietoisuuden elementin. Järvi on kaikkien paikannettavissa nimikoordinaatin avulla.¹⁹⁰

Vuonna 1934 syntynyt sakkolalainen Annikki kuvaa kotipaikkansa maisemaa arvioidessaan lapsuuttaan:

Värikästä muuttoa oli lapsuuteni täynnä. Sittenkin se oli rikasta ja antoisaa. Ikävintä oli jättää **Sakkolan Ojaniemen ihanat maisemat mahtavine lehtometsineen, pähkinä ja jalolehtipuineen, kangasvuokkoineen ja rakkaine järvineen.**¹⁹¹

Annikki paikantaa kotipaikkansa Karjalassa pitäjän (Sakkola) ja kylän (Ojaniemi mukaan). Kotipaikan maisemaa hän kuvailee luonnonolojen, eli metsien, kasvien ja järvien kautta. Annikki käyttää maiseman kuvauksessa positiivisia adjektiiveja, kuten mahtava ja rakas.

¹⁸⁸ Esim. Einari Merikallio kartoitti teoksessaan *Äyräpäänjärvi – Suomen linturikkain järvi* (1929) järven lintulajeja ja lukumääriä. Myös teos *Kotka ja tuhat joutsenta* (2003)(toim. Huttunen & Paakkinen) käsittelee Äyräpäänjärven linturikkautta

¹⁸⁹ Esim. Lennart Segerstrålen maalaukset *Äyräpään joutsenet* (1930) ja *joutsenia sumussa* (1914)

¹⁹⁰ Ks. myös tämä tutkimus s. 48 ja s. 134.

¹⁹¹ LEM 70. 1934N: 619.

Annikin tapa kuvata kotipaikkansa maisemaa erottaa sen selvästi tyypillisestä suomalaisesta maisemasta. Annikin kotipaikan maiseman kuvauksessa mainitaan Suomen luonnolle harvinaisia tai ainakin epätyypillisiä lajeja, kuten pähkinä- ja jalolehtipuut¹⁹² ja kangasvuokot. Suomalainen metsämaisema käsitetään yleisesti havupuiden dominoivaksi ja pähkinä- ja jalolehtipuut kuuluvat toisenlaiseen ympäristöön. Myös kangasvuokko on Suomessa uhanalainen ja harvinainen kukka, jonka levinneisyysalue sijoittuu Kaakkois-Suomeen ja Etelä-Savoon. Kangasvuokon myynti kiellettiin jo vuonna 1926 ja se rauhoitettiin vuonna 1952. Kangasvuokko on myös Etelä-Karjalan maakuntakukka.¹⁹³ Kuvaamalla kotipaikkansa maisemaa toisaalta Suomen luonnolle eksoottisten lajien, kuten pähkinä- ja jalolehtipuiden ja toisaalta uhanalaisen kukan, kuten kangasvuokon kautta, Annikki haluaa korostaa Karjalassa sijaitsevan kotipaikkansa erityislaatuisuutta muuhun Suomeen nähden. Annikki määrittelee kotikyläänsä nimenomaan sen luonnonolojen ja maiseman kautta tehden kotikylän maisemasta eksoottisen, ainutlaatuisen ja harvinaisen.

Sekä Asko että Annikki kuvailevat kotipaikkaansa luonnon ja maiseman kautta. Molemmissa kertomuksissa kotipaikkaa kuvaillaan äärimmäisen positiivisin määrein. Kirjoittajat tekevät kotipaikkansa maisemasta myös ainutlaatuisen ja jopa eksoottisen muun Suomen luontoon verrattuna. Pauli Tapani Karjalaisen termejä¹⁹⁴ käyttäen heidän Karjalassa sijainneen kotipaikkansa kokemistapa on eksplisiittinen ja reflektiivinen. He tarkastelevat kotipaikkaa sekä fyysisen että ajallisen etäisyyden päästä muistellen. Kotikylän maiseman kuvailussa käytetyt sanat, kuten linturikkain, mahtava ja rakas ovat kehuja ja kirjoittajien suhde kotipaikkaan yleensäkin on positiivinen ja Annikin tapauksessa myös kaipaava. Onkin sanottu, että hyvät luonnonolot edistävät myönteisen mielikuvan muodostamista paikasta ja siten mahdollisesti myös edistävät paikkaan kiintymistä.¹⁹⁵ Toisaalta kotipaikan maisemat esitetään epämääräisinä ja niiden tunnusmerkit viittaavat vakiintuneisiin, stereotyyppisiin ja kirjallisuudessa vahvistettuihin käsityksiin (Äyräpäänjärvi linturikkaimpana järvenä, kangasvuokko harvinaisena maakuntakukkana). Myös maiseman kuvailussa käytetyt adjektiivit, kuten

¹⁹² Jaana Loipponen on myös kertonut pähkinäpuun merkityksestä perheelleen muistona, merkkinä ja tarinana menetetyistä Karjalasta. Ks. Loipponen 2007: 193-194.

¹⁹³ Suomen ympäristökeskus 2006.

¹⁹⁴ Ks. luku 3.5.

¹⁹⁵ Tuan 1974: 97.

rakas ja mahtava eivät ole kovinkaan kuvailevia vaan luovat kotipaikasta positiivisen joskin yleisluontoisen kuvan.

Yleisesti aineistoni kertomuksissa koti-Karjalan kuvaus on sävyltään erittäin myönteistä. Kotipaikan määrittely positiivisesti saattaa johtua ensinnäkin siitä, että se on menetetty. Myös aikuisikä vaikuttaa siihen, että maisemat muistetaan ja koetaan kauniina ja kuvauksellisina.¹⁹⁶ Paikan tuttuus ja se, että sieltä on hyviä muistoja edistää myös sen muistamista kauniina.¹⁹⁷ Kotipaikan rappiota ja ränsistymistäkin evakkomatkakertomuksissa kuvataan, mutta vain jatkosodan yhteydessä, kun Karjalaan päästiin takaisin asumaan ja talot ja ympäristö siellä olivat venäläisten ja sodan jäljiltä huonossa kunnossa.¹⁹⁸ Tarja Raninen-Siiskonen on todennut, että sodan jälkeen julkaistut Karjalaa käsittelevät teokset¹⁹⁹ ovat muovanneet siirtokarjalaisten käsitystä sotia edeltävästä Karjalasta ja sen oloista varsin myönteiseen suuntaan. Karjalasta on haluttu muodostaa yhtenäinen ja harmoninen kuva. Karjalakuvaukseen vaikuttaa myös sen ajallinen etäisyys kokemuksesta.²⁰⁰ Karjalassa sijaitsevan kodin kuvausten tyypillisuus tai jopa stereotyyppisyys ei kuitenkaan mielestäni vähennä niiden merkityksellisyyttä kertojilleen, vaan kertoo ennemminkin niiden syvästi intertekstuaalisesta luonteesta. Kiteytyneet ja stereotyyppiset ilmaukset vietivät kertojien suku- perhe ja karjaisten yhteisössä vallitsevasta kertomisen kulttuurista: kotiseudusta kerrotaan, kertomuksia kuullaan ja uusia kertomuksia tuotetaan suhteessa kuultuihin kertomuksiin ja kertojien yhteisöön. Stereotyyppiset ilmaukset ja kuvaukset ovat nähdäkseni itsessään kertomuksia yhteisöllisyydestä ja yhteisön merkityksestä siirtokarjalaisuuden kulttuurin tuottamisessa.²⁰¹

¹⁹⁶ Raninen-Siiskonen 1999: 82-83; Tuan 1974: 96; Korkiakangas 1996: 288.

¹⁹⁷ Tuan 1974: 94.

¹⁹⁸ Esim. LEM 51. 1930N: 411; LEM 55. 1936N: 473-474; LEM 90. 1931M: 737

¹⁹⁹ Esim. Laatokan Karjalan toimikunnan julkaisema *Laatokan Karjalan nousun vuosikymmenet* (1952), joka käsitteli alueen henkistä ja taloudellista kehitystä vuosien 1880-1940 välisenä aikana varsin positiiviseen sävyyn. Raninen-Siiskonen 1999: 103.

²⁰⁰ Raninen-Siiskonen 1999: 103-104.

²⁰¹ Lehto & Timonen ovat myös havainneet Karjalan kuvauksissa stereotyyppisyyttä ja samankaltaisuutta kotiseutumatkajien kuvausten yhteydessä ja todenneet, että henkilökohtainen kokemus kuvataan usein yleisesti kuvattujen symbolien ja vertausten kautta, jolloin se on myös yhteinen. Lehto & Timonen 1993: 92. Ks. myös tämä tutkimus s. 130.

5.3. Koti fyysisesti rajattuna tilana ja rakennuksena

Tässä kappaleessa tarkastelen sitä, miten lasten evakkomatkakertomuksissa tarkastellaan kotia fyysisesti rajattuna tilana eli miten taloja, asuntoja tai huoneita kuvataan. Talon tai asunnon kuvaus voi liittyä kertomuksessa kotipaikan sijainnin määrittelyn yhteyteen. Usein asuntojen kuvaus kertomuksissa yhdistyy suvun, kylän ja perheen omistaman maa-alueen kuvailun yhteyteen. Asumuksia ei läheskään aina edes kuvailla ja jos kuvaillaan, niin usein kuvaukset laajenevat käsittämään enemmän kuin vain fyysisen asumuksen kuvauksen. Tämä voi johtua siitä, että kotia ei useinkaan välttämättä käsitetä fyysiseksi tilaksi, kuten taloksi tai asunnoksi vaan ennemminkin tunteen tilaksi.²⁰²

Vuonna 1933 syntynyt viipurilainen Olavi kertoo kotipaikastaan seuraavaa:

Ennen talvisotaa asuimme **Viipurissa Pikiruokin kaupunginosassa** aivan lähellä **Monrepos`n puistoa**. Asuntomme sijainnissa oli **vanhan hyvän ajan hohtoa**, sillä **vaatimaton** huoneen ja keittiön **asunto sijaitsi entisessä Ida Aalbergin ja hänen aviomiehensä paroni Uexkullin aikanaan rakennuttamassa huvilassa** Suomenvedenpohjan rannalla osoitteessa [osoite]. **Talo sijaitsi suuren puistomaisen pihan reunassa**. Tontti oli niin suuri, että siihen oli kesällä 1939 aloitettu kaivaa uutta asuinrakennusta varten perustaa.²⁰³

Olavin kuvaukseen sisältyy kotihuoneiston kuvauksen ja sijainnin määrittelyn lisäksi lähiympäristön kuvailua. Olavin kotipaikka on myös paikannettavissa kartalle. Kaupungissa asunut Olavi määrittää asuntonsa osaksi suurempaa kokonaisuutta samalla tavoin kuin maaseudulla asuvat määrittivät, mutta nyt pitäjän korvaa kaupunki ja kylän kaupunginosa. Kuvauksessa on myös kotipaikkaa ja asuntoa arvioivia ja kuvailevia elementtejä. Kotitalon kuvauksessa yhdistyy sekä historiallinen tietoisuus että historiallinen kokemus. Historiallista kokemusta edustaa kirjoittajan tulkinta kotipaikasta vanhan hyvän ajan hohtoa sisältävänä sekä se, että se sijaitsi suuren puistomaisen pihan reunassa. Molempien ominaisuuksien voi kuvitella olevan lapsen kokemia tunnelmia kodistaan, jotka ovat kenties värittyneet positiivisesti vuosien varrella. Historiallista tietoisuutta kertomuksessa edustaa maininta kotitalosta Ida

²⁰² Dovey: 1985: 33. Päivikki Suojanen on myös tutkiessaan amerikansuomalaisten käsityksiä lapsuudenkodista todennut, että heille koti liittyy ennemminkin myyttiseen mielikuva- ja kokemusympäristöön, kuin fyysiseen tilaan. Suojanen 1996: 109-110.

²⁰³ LEM 62. 1933M: 524.

Ahlbergin rakennuttamana. Sen voi ajatella olevan perheessä kerrottu tai kirjallisista lähteistä omaksuttu tarina kotitalon alkuperästä.

Historiallisen kokemuksen tullessa osaksi kuvausta on kotipaikka myös helpommin lukijan visualisoitavissa. Sijaintitietojen lisäksi kerrontaan tulee mukaan kotipaikan ominaisuuksien kuvailua, joiden avulla lukijan on mahdollista muodostaa mielikuvia Olavin kuvailemasta paikasta. Olavi kertoo myös, että Viipurissa sijainnut kotitalo tuhoutui talvisodassa, joten perheen palatessa jatkosodan aikana Viipuriin ei taloa enää ollut. Talon käsittäminen ihanteelliseksi yhdistyy siis varmasti muistoihin ehjästä sotaa edeltävästä Viipurista. Jatkosodan aikaiset muistot Viipurista olivatkin jo erilaisia: ne ovat kenties kirjoittajalle paremmin mieleen painuneita, mutta niissä Viipuri on jo menettänyt sotaa edeltävän tunnelmansa. Sota on sen tahrinut.

Olavi kuvailee läpi kertomuksen perheen asuntoja. Perhe muutti talvisodan päätyttyä Tampereelle. Asunnon kuvausta edeltää selvitys vanhempien työtilanteesta. Kirjoittaja kertoo, että perheen Tampereelle muuton syy oli se, että vanhemmat löysivät sieltä työtä. Kirjoittaja kuvailee perheen ensimmäistä asuntoa Tampereella seuraavalla tavalla:

Ensimmäinen asuntomme Tampereella käsitti **pienen hellahuoneen, jossa puulämmitteinen hella oli ainoa lämmönlähde. Asunto oli todella kylmä** ja muistankin kerran polttaneeni takapuoleni istuttuani ulkoa tultuani hellan päälle lämmittelemään. **Kun meitä oli vain kolme eikä huonekalujakaan ollut sänkyä, pöytää ja muutamaa tuolia lukuun ottamatta juuri enempää, niin mahduimme siinä jotenkin olemaan.** Molemmat vanhempani olivat työssä, joten olin aluksi aika paljon yksin ennen kuin löysin kavereita. Kun **muillakin olivat useimmiten ahtaat kotiolot**, en muista koskaan käyneeni kenenkään kotona, joten vertailun eikä kateudenkaan kohteita päässyt syntymään.²⁰⁴

Olavi kuvaa ensimmäistä asumustaan Tampereella pieneksi, kylmäksi, yksinäiseksi mutta tyypilliseksi sota-ajan kaupunkiasunnoksi. Pian Olavi menee kuitenkin kouluun ja perhe muuttaa myös uuteen asuntoon.:

Kesällä 1941 olimme päässeet muuttamaan **hiukan parempaan** asuntoon, jossa oli pieni keittiö ja kamari. **Tämä asunto alkoi jo tuntua kodilta.**²⁰⁵

Tässä kuvauksessa Olavi nimeää ensimmäisen kerran perheen asunnon kodiksi. Uusi asunto on hiukan parempi kuin edellinen, mutta edelleen vaatimaton. Näyttääkin siltä, että sosiaaliset suhteet ja ystävien saaminen vaikuttaa siihen, että Olavi kokee asunnon

²⁰⁴ LEM 62. 1933M: 525.

²⁰⁵ LEM 62. 1933M: 525.

kodiksi. Pian perhe kuitenkin päättää muuttaa takaisin Viipuriin, jossa perheen talvisotaa edeltävä asunto on tuhoutunut. Olavi kertoo jatkosodan aikaisesta Viipurista lähinnä sodan siihen jättämien jälkien näkökulmasta.

Uuden evakkomatkan asumuksista Olavi kertoo suppeasti. Yhtä perheen asuinpaikkaa Olavi pohtii enemmän. Isä työskenteli evakkopaikkakunnalla eri ammatissa kuin ennen, ja ilmeisesti johtuen sopimattomasta työstä hän masentui. Kuitenkin, kun perhe muutti uudelle paikkakunnalle jossa isää odotti entistä ammattia vastaava työpaikka, isäkin piristyi.²⁰⁶ Olavin kirjoituksessa vanhempien työt ja niiden vaikutus muuttoihin on olennaisessa osassa. Olavin perheen kotien tai asuntojen kuvauksia yhdistää se, että ne kaikki kuvataan vaatimattomaksi fyysisiltä puitteiltaan. Kodin tuntuun näyttääkin vaikuttavan enemmän vanhempien työt ja sosiaalinen ympäristö kuin varsinaisen kodin tilan tai asunnon ominaisuudet. Olavi määrittelee kotinsa kuitenkin poikkeuksetta asunnoksi eikä se niinkään kiinnity kaupunkeihin tai maisemiin.

Se, että Olavi määrittelee perheen asunnot kodikseen voi nähdäkseni johtua juuri siitä, että kirjoittajan vanhemmat olivat työläisiä. Perhe ei omistanut tai viljellyt maata, joten asunnot muodostuivat kirjoittajan kodeiksi maisemien tai maan sijaan. Pienen kaupunkilaispojan elämän ympäristöksi muodostui asunto ja sen välitön ympäristö esimerkiksi koko kaupungin sijaan. Maalaislapsilla suhde maisemaan ja kodin ympäristöön oli varmasti erilainen kuin kaupunkilaislapsilla, sillä maaseudulla asuvilla koti ulottui laajemmalle kuin pelkkään asunnon käsittämään huonetilaan. Heille koti saattoi olla kylä, suku ja sukupolvien yhteys maahan, kun taas kaupunkilaisten koti oli konkreettisesti asunto. Kodin tuntua kaupunkilaisella määrittää myös voimakkaasti työ, eli koulunkäynti ja vanhempien työ - se kuinka hyvin elämään kullakin paikkakunnalla sopeudutaan. Olavin perhe oli pieni, eikä hänellä ollut sisaruksia, joten lähipiiri muodostui hyvinkin pieneksi, mikä varmasti myös osaltaan vaikuttaa siihen, että Olavi määrittelee kodikseen asunnon. Kodin sijoittaminen tapahtuukin Olavilla suhteessa kulloiseenkin asuntoon ja kulloiseenkin työhön ja sosiaaliseen ympäristöön.

²⁰⁶ LEM 62. 1933M: 530.

Myös maaseudulla eläneet kirjoittajat ovat määritelleet kodin nimenomaan rakennukseksi ja fyysiseksi tilaksi. Vuonna 1938 syntynyt heinjokelainen Liisa kertoo kotitalonsa rakentamisesta seuraavaa:

Reumakuume ei lannistanut nuoren miehen intoa rakentaa koti omalle pienelle perheelleen. Kyynärpäiden varassa hän kantoi hirret uudisrakennukseen.²⁰⁷

Liisan isä rakentaa kotitalon Karjalaan omin käsin välittämättä sairauksista. Liisa kuvailee myös sotien jälkeen rakennettua kotitaloaan muualla Suomessa:

Vanhempamme rakensivat meille ihanan kodin kauniin, kirkasvetisen järven rannalle. Sen rakentamisessa olimme me lapset mukana voimiemme mukaan. Se oli kovaa työtä. Isä valoi jopa tiilet itse. Siitä tuli meille lapsille **turvapaikka joka suojasi** meitä lapsia kovaa maailmaa vastaan. Ehkä siitä johtuen irrottautuminen kodin suojasta oli meille lapsille erittäin vaikeaa.²⁰⁸

Liisa määrittää kodin taloksi ja fyysiseksi tilaksi ja nimenomaan perheen itse rakentamaksi taloksi. Sekä Karjalassa sijaitsevan talon kuvauksessa että sodan jälkeen muualle Suomeen rakennetun talon kuvauksessa korostuu se, että talo on perheen itsensä ja etenkin isän omin käsin rakentama. Liisa kuvaa kotia myös turvapaikaksi, eräänlaiseksi linnoitukseksi. Paikkoja, kuten Karjalaa ei saa mukaansa, mutta talon voi rakentaa uudestaan ja kiinnittää kodin taas siihen. Koti määrittyy Liisalla ihmisten ja heidän tekemiensä rakennusten kautta. Rakennus saa kodin aseman ja merkittävyyden sen kautta, että isä ja perhe ovat sen omin käsin rakentaneet.

Kotia kuvataan rakennuksena myös menetyksen kautta. Vuonna 1931 syntynyt Viipurin maalaiskuntalainen Pirkko kuvailee kotitaloaan jatkosodan aikana seuraavalla tavalla:

Koti oli palanut, asuimme venäläisten rakentamassa parakissa.[...] **Omat rauniomme olivat parin kilometrin päässä ja niille aloimme rakentaa melko pian uutta kotia.** Äiti ei hyväksynyt lautataloa, talon piti olla kunnon hirsitalo. Vaikeuksia tuotti se, kun Karjalan **hongat olivat sangen sirpaleisia** taistelujen jäljiltä. **Päreet teimme itse, naulat olivat kortilla.** Isä oli edelleen komennuksella, hän kävi vain lomilla kotona, joten **äiti johti rakentamista ja hoiti siinä sivussa pellot ja karjan. Me tytöt teimme töitä kuin miehet hänen apunaan.** Talo valmistui. Asuimme ensin tuvassa ja keittiössä, kamarit valmistuivat siinä asuessa. **Salin kaunis kaakeliuuni valmistui edellisenä päivänä, kun sotilas tuli kertomaan, että nyt täytyi taas lähteä evakkoon.**²⁰⁹

Pirkko määrittelee kodikseen talon, joka sijaitsi Karjalassa ennen talvisotaa ja joka perheen voimin rakennettiin uudelleen jatkosodan aikana. Kotitalon rakentamisen

²⁰⁷ LEM 43: 1938N: 364.

²⁰⁸ LEM 43: 1938N: 368.

²⁰⁹ LEM 125. 1931N: 1235.

kuvausta leimaa vaikeus: hongat ovat sirpaleisia, naulat ovat kortilla ja rakentaminen täytyy suorittaa lähinnä nais- ja lapsityövoimalla. Kotitalo raadetaan kuitenkin valmiiksi, lopulta kuitenkin vain vihollista varten. Kodin ja sen uudelleen rakentamisen kuvaus on Pirkon kertomuksessa katkeran sävyinen. Kotia ja taloa kuvataan niiden menetyksen kautta, joka saa yhä suuremmat mittasuhteet talon rakennusprosessin rankkuuden kautta. Kodin menetystä lisää se, että se on itse, omin käsin ja suurella vaivalla rakennettu.

Myös vuonna 1934 syntynyt jääskeläinen Ilona kuvaa kotitaloaan jatkosodan aikana Karjalassa samankaltaisella tavalla kuin Pirkko:

Kuulen kotona isäni kertovan edullisista pitkäaikaisista hypoteekkilainoista, joita nyt aletaan antaa lapsiperheille. Rakennustaitoisena isäni näkee tässä heti oivan mahdollisuuden; **hämpä rakentaa perheelleen ihan itse oman talon** nyt kun Ensosta löytyy sopiva tonttikin.[...] Tehtaasta päästyään **isä hyppää joka ilta polkupyörän selkään ajaakseen Enson puolelle talon tekoon.** Näin hän uskoo että sotaa ei enää tule: hän uskoo rauhaan, muuten hän ei jaksaisi, sillä **iltakaudet venyvät myöhään: yksin rakentaen pohjatyötkin edistyvät hitaammin;** kuulen isän sanovan. **Miten hän jaksaa, vaikka me kaikki kärsimme ruoan puutetta, eikä isäkään saa lämmintä ruokaa.** Mutta isämme on optimistisen toiminnan mies ja tyytyväisenä toteaaakin, että kun saa sitä hypoteekkilainaakin, kannattaa olla yritteliäs, kuulen hänen äänensä sanovan. **Kuka sitä silloin olisi uskonut, että kun saat talon saunoineen valmiiksi, se jäisikin väärälle puolelle rajaa.**[...] Lopulta **isä sai talomme valmiiksi kaikki illat yksin uurasten.** Ilo oli suuri, kun pääsimme muuttamaan omaan kotiin. Uusi, laudantuoksuinen koti oli meille uusi, riemullinen kokemus, **oman isän aikaansaannos.**²¹⁰

Ilona kuvailee kotitaloaan hyvin samalla tavoin rakennusprosessin kautta kuin Pirkko. Ilonan isä on tulevaisuuteen ja rauhaan uskova mies, joka rankan päivätyönsä ohessa ja huonosta ravinnosta huolimatta raataa perheelleen kotitalon. Ilonan kodin rakentamisen kuvauksen katkeria sävyjä muodostuu isän tulevaisuususkon ja vaikeuksien täyttämän rakennusprojektin vuoksi. Myös se seikka, että Ilonan kotipitäjästä Jääskestä osa jäi sodan jälkeen Suomelle lisää kodin menetyksen ja sen rakentamisen kuvauksen katkeruutta. Koti olisi voinut sijaita myös ”oikealla” puolella rajaa.

Ilonan kotitalon rakentamisen kuvauksessa huomio kiinnittyy myös kerronnan aikamuotoon. Isän rakentamisen kuvaus tapahtuu preesensissä. Kyseessä on kielen ilmiö, jota kutsutaan vaihtelevasti joko dramaattiseksi preesensiksi, historialliseksi preesensiksi tai keskustelulliseksi historialliseksi preesensiksi (*Conversational Historic*

²¹⁰ LEM 56. 1934N: 492-495.

Present)²¹¹. Historiallinen preesens tarkoittaa sitä, että kertomuksen tai puheen aikamuoto muuttuu hetkellisesti preesensiksi vaikka kyseessä olisi menneisyyteen sijoittuva kertomus.²¹² Historiallinen preesens tunnetaan monissa kielissä ja sitä käytetään sekä kirjallisessa että suullisessa kerronnassa ja hyvin erilaisissa yhteyksissä kaunokirjallisuudesta arkipuheeseen.²¹³

Historiallisen preesensin merkitystä on laajalti pohdittu ja näyttääkin, että historiallisen preesensin tehtävänä ei ole aikamuodon osoittaminen, sillä kertomus on usein edelleen imperfektissä, vaikka aikamuoto hetkellisesti vaihtuisikin preesensiksi. Itse vaihdoksen tapahtuma onkin usein nähty merkittävänä, esimerkiksi henkilö, tapahtuma tai paikkavaihdosta osoittavana²¹⁴ tai puhujien keskinäistä suhdetta ja omakuvaa ilmaisevana²¹⁵. Historiallisen preesensin tehtävänä voi olla myös se, että puhujan näkökulma vaihtuu tapahtuman aikaan ja hän ikään kuin siirtyy kertomuksen tapahtumaan sisälle tai sitten historiallisen preesensin avulla tapahtuma tuodaan kuulijan silmien eteen.²¹⁶ Sillä voidaan myös ilmaista toisaalta jotain ainutlaatuista ja merkittävää tapahtumaa kertojan elämässä tai elämänvaiheisiin liittyviä toistuvia tapahtumia, tyyppitapahtumia.²¹⁷ Tiivistettynä voisi sanoa, että historiallinen preesens tai dramaattinen preesens on kertomukseen itseensä viittaava metanarratiivinen merkki, joka viestii jotain kertomuksesta itsestään ja kertomuksen tuottamisen prosessista.²¹⁸

Ilonan kodin rakentamisen kuvauksessa historiallisen preesensin avulla kodin menetys saa dramaattisemman sävyn. Preesens-aikamuotoa käyttämällä kodin rakentaminen ja sen rankkuus sekä isän tulevaisuususko ja usko rauhaan tulee voimakkaasti esille. Nykyhetkinen kodin rakennuksen kuvaus yhdistettynä tietoon sodan lopputuloksesta luovat huiman vaikutelman ja korostavat kodin menettämisen vaikeutta. Historiallisen preesensin avulla kodin menetyksen tarinaan tuodaan myös historiallisen kokemuksen näkökulma, jonka kautta lukijalle pyritään luomaan sama

²¹¹ Laitinen 1998: 81-136, Tonkin 1992: 80-82

²¹² Tonkin 1992: 80.

²¹³ Laitinen 1998: 82.

²¹⁴ Laitinen 1998: 91

²¹⁵ Tonkin 1992: 80

²¹⁶ Laitinen 1998: 93.

²¹⁷ Laitinen 1998: 94-95.

²¹⁸ Laitinen 1998: 109.

tunnelma kodin rakentamisesta ja sen katkerasta ja yllätyksellisestäkin menetyksestä, mikä kodin menettäjällä itsellään on ollut.

Olavi, Liisa, Pirkko ja Ilona kaikki määrittelevät kodikseen rakennuksen tai fyysisen tilan. Olavin kuvaus kuitenkin poikkeaa muista, sillä Olavin kodin kuvausta määrittää ensisijaisesti se, että hän on kaupunkilainen ja työläisperheen lapsi. Kotia, vaikka se kuvataan asunnoksi, ei määritä niinkään omistaminen ja tietty sijainti, vaan sosiaalinen ympäristö ja vanhempien työ. Liisan, Pirkon ja Ilonan kotien kuvauksia taas yhdistää omistaminen ja itse suurella työllä ja vaivalla rakentaminen. Liisan kodin kuvaus poikkeaa kuitenkin Pirkon ja Ilonan kuvauksesta johtuen siitä, että sijainnilla ei ole hänen kotikuvauksessaan yhtä suurta merkitystä kuin sillä, että koti on itse omin käsin rakennettu. Pirkko ja Ilona taas kuvailevat kotiaan kotitalon rakennusprosessin rankkuuden ja kotitalon menetyksen kautta. Kodin menetyksestä johtuen sekä Pirkon että Ilonan kirjoituksesta on myös havaittavissa katkera sävy, joka ei ole niin voimakkaasti esillä Liisan kirjoituksessa eikä lainkaan esillä Olavin kirjoituksessa.

5.4. Oikeudellinen koti

Monissa aineistoni kertomuksissa kirjoittajat kertovat suvustaan, esi-isistään sekä suvun historiasta Karjalassa hämmentävän tarkkoja tietoja, kuten synnyin- ja kuolinaikoja sekä esimerkiksi päivämääriä tehdyistä maa- ja talokaupoista. Tässä luvussa tarkastelen sitä, millä tavoin evakkolapset luovat ja ylläpitävät kotia Karjalassa genealogioilla ja omistusoikeuksilla, sekä sitä millä tavoin ne liittyvät kirjoittajien käsityksiin kodista Karjalassa. Kodin omistuksen ja sen oikeutuksen pohtiminen on mielestäni tärkeää, sillä kodissa on myös aina kysymys kuulumisesta ja kuulumattomuudesta sekä sisäpuolisuudesta ja ulkopuolisuudesta²¹⁹. Vuonna 1938 syntynyt heinjokelainen Liisa aloittaa kertomuksensa seuraavalla tavalla:

Sukuni on lähtöisin Karjalan Kannakselta. Isän suvusta löytyy tietoja Antreasta aina 1500-luvun puolivälistä alkaen ja äidin suvusta lähinnä Säkkijärveltä. Isäni syntyi 1905 Viipurin maalaiskunnassa ja Äitini Säkkijärvellä 1906. Isä oli perheestä, jossa oli yhdeksän lasta ja toimeentulo tiukkaa, joten hänen piti lähteä neljätoistavuotiaana **Peron naulatehtaalla** ansaitsemaan rahaa perheelle. Isä oli sellainen ”puolivallaton poikamies”, joka voimisteli **Viipurin urheilijoissa** ja kävi polkupyörällä **naapurikylissä** tanssittelemassa

²¹⁹ Silvasti 2000: 233; Dovey 1985: 37; Vilkkio 1998

tyttöjä. Sieltä hän löysi **Karhusuon kaunottaren**, äitini. Heidät vihittiin vuonna 1933 **Karhusuolla**. Avioliiton alkuaikoina isä toimi autonkuljettajana **Viipurissa Starkjohanilla** ja äiti oli kotona. He asuivat **Viipurissa** vuokra-asunnossa. Veljeni syntyi vuonna 1934. Isäni omisti tontin **Heinjoen kunnan Pilppulan kylässä** ja sieltä hän möi tontin vanhemmilleni. He rakensivat pienen omakotitalon lähelle **Pilppulan asemaa**.²²⁰

Esimerkissä Liisa piirtää itselleen kodin Karjalaan. Liisan kodilla on juuret Karjalassa sekä ajallisesti, että tilallisesti. Hän sijoittaa itsensä Karjalaan sekä ajallisesti sukhistorian kautta, että tilallisesti sukunsa ja oman kotipaikkansa kautta. Liisa kertoo myös oman alkuperänsä tarinan, eli vanhempiensa tarinan. Vanhempien tarinat, niiden merkittävät tapahtumapaikat sekä vanhempien kohtaaminen sijoitetaan voimakkaasti Viipurin ympäristöön.

Austronesiaa tutkinut antropologi James J. Fox on todennut, että kulttuurista jatkuvuutta voidaan ilmaista kahdella tavalla: ajallisesti ja tilallisesti. Käsitykset sukulinjasta ja periytymisestä ilmaisevat ajallista jatkuvuutta ja topogeniat ja paikkahistoriat ja -kertomukset ilmaisevat tilallista tai paikallista jatkuvuutta.²²¹ Kerronnassa esiintyvistä paikkojen nimistä puhuttaessa on tutkimuksessa käytetty termiä topogenia (*topogeny*), jolla tarkoitetaan kertomusta perättäisistä paikoista, jotka voivat merkitä esimerkiksi esi-isän matkaa, ryhmän muuttoa tai jonkin objektin siirtymistä.²²² Fox näkee topogeniat analogisina genealogioiden kanssa: molemmat koostuvat määrätystä nimien jatkumosta, joka ilmaisee nykyisen suhdetta tiettyyn alkuhetkeen, Fox toteaa myös, että usein topogeniat ja genealogiat ovat tiiviissä yhteydessä.²²³ Topogeniat eivät kuitenkaan pelkästään kytke paikannimiä tiettyihin konkreettisiin paikkoihin, vaan niiden avulla on mahdollista käydä läpi muistoja myös ajatuksissa.²²⁴ Muistot ikään kuin kiinnittyvät paikkoihin ja niiden järjestykseen tapahtumassa. Topogeniat ja paikannimet säilövät itseensä kulttuurisesti merkittävää tietoa, joka voidaan ottaa tarvittaessa kerronnassa esiin²²⁵.

Kuten olen aiemminkin todennut, siirtokarjalaisen paikan ja alkuperän käsityksen suora vertaaminen austronesialaiseen tai polynesianlaiseen on ongelmallista johtuen kulttuurien erilaisuudesta. Genealogian ja topogenian käsitteitä voi kuitenkin mielestäni tietyn

²²⁰ LEM 43. 1938N: 364.

²²¹ Fox 1997b: 99.

²²² Fox 1997a: 8.

²²³ Fox 1997b: 89.

²²⁴ Fox 1997a: 8.

²²⁵ Fox 1997a: 13

varauksin soveltaa koskemaan myös aineistoni kirjoittajien tapaa käsitellä kodin omistusta ja oikeutusta. Karen Armstrong toteaa, että karjalaiset genealogiat ovat tulleet erityisen merkittäviksi vuoden 1944 ja Karjalan menetyksen jälkeen, sillä genealogiat ovat kertomuksia alkuperästä, jolla oikeutetaan alueen todellista omistusta. Kertomukset tietyistä henkilöistä, jotka eivät karjalaisten tapauksessa ole jumalia tai kuninkaita aktivoivat koko muistisysteemien verkoston. Armstrong toteaa, että laillisuuden ja oikeutuksen muistiverkosto koostuu karjalaisilla sekä maisemasta, eli toisin sanoen topogenioista, että geneologioista ja kertomuksista sukulaisuudesta ja avioliitoista.²²⁶ Myös Liisa kertomuksessaan todistaa ja perustelee kotiaan Karjalassa ja karjalaisuuttaan suvun historian sekä suvun paikkojen kautta. Oikeus kotiin Karjalassa muodostuu ajallisen (genealogia) ja tilallisen (topogenia) historian ja todistuksen kautta.

Puhuttaessa samassa yhteydessä austronesialaisista ja karjalaisista geneologioista ja topogenioista on huomioitava myös se, että karjalaisten geneologioita muodostetaan ja ylläpidetään hyvin erilaisilla tavoilla kuin austronesialaisia. Austronesialaiset geneologiat muodostuvat usein sukupolvelta toiselle välittyvässä suullisessa perinteessä ja kerronnassa, kun taas karjalaisten geneologiat ovat usein sukututkimuksen tulosta tai syntyneet kylä- ja pitäjäkirjallisuuden julkaisun yhteydessä. Nykyisen kaltainen karjalainen perinne kertoa tarinoita maanomistuksen oikeutuksesta on myös muodostunut ja tullut merkittäväksi vasta maan menetyksen takia, joten sillä ei ole samanlaisia yhteisöä ja sen identiteettiä ylläpitäviä historiallismyyttisiä juuria kuin suullisessa kulttuurissa.

Vuonna 1936 syntynyt vuokselalainen Rauno aloittaa kertomuksensa seuraavalla tavalla:

Elettiin vuotta 1936 **Ruokolahden pitäjässä Vuoksenniskalla**. Tämä vuosi oli syntymävuoteni. Isäni Matti **oli syntynyt Pyhäjärven Konnitsassa 16.8.1897**. Hän asui **Konnitsassa** vuoteen 1920 asti ja muutti tämän jälkeen **vuokselaan Kuninkaanristin kylään**, jossa hän äitinikin sittemmin tapasi ja avioliittokin siitä myöhemmin syntyi. **Hääpäivä 4.9. vuonna 1927.**

Äitini Anna, syntyi **Sakkolan pitäjän Kuninkaanristin kylässä 15.12.1905 (myöhemmin v 1917 Vuoksela)** 9 lapsisen perheen toiseksi vanhimpana. Äidin vanhemmat, isänsä Armas syntyi **Sakkolassa 21.3.1878** ja Kuoli **Vuokselaassa 24.7.1937** 59:n vuoden ikäisenä tietävästi syöpään. Äidin äiti Veera syntyi **22.1.1881 Valkjärvellä** ja kuoli Hattulan Sattulassa 22.2.1964 83:n vuoden ikäisenä.

²²⁶ Armstrong 2004: 48.

Armaalla ja Veeralla oli 9 lasta joista vanhin Kyösti syntyi 1902, kuoli 1955, [sitten kirjoittaja luettelee vielä kahdeksan muun lapsen synnyin- ja kuolinvuodet].²²⁷

Rauno sijoittaa sukunsa historian henkilöiden koti- ja synnyinpaikkojen kautta Karjalaan. Raunon syntymäpaikka Ruokolahden Vuoksenniska ei kuulunut Neuvostoliitolle toisessa maailmansodassa luovutettaviin alueisiin, mutta hän luo silti sukunsa historian ja kotipaikkojen kautta kodilleen ja karjalaisuudelleen juuret Karjalaan.

Raunon kertomus jatkuu Ruokolahdella sijainneen syntymäkodin kuvailulla, kunnes edessä on muutto nykyään luovutetun Karjalan puolelle:

11.8.v.1937 allekirjoitetulla kauppakirjalla [vanhempien nimet] ostivat [kirjoittajan äidin veljeltä kirjoittajan äidin] **syntymäkodin Vuokselasta**. Kauppaan kuuluivat [nimet] tilat. Tilojen kokonaispinta-ala oli 33.5 ha joista viljeltyä oli 8 ha. Kauppahinta oli 110.000 mk. [myyjien nimet] olivat sopineet sisarusten osuudet keskenään jo ennen tilan myymistä [vanhempien nimet].

Kauppaan sisältyi isälle ja äidille velvoite huolehtia ja elättää äidin äiti [nimi] elinikäisesti. Näin myös sittemmin tapahtuikin vaikka mummu vierailikin lastensa luona alussa usein pitkäänkin. Olihan lapsia hänellä useita, joissa vierailla.

Tilojen pellot olivat tosi viljavia ja toisen pellot rajoittuivat Vuokseen. Vaikka kaupat tehtiin v 1937 ja sota syttyi v 1939 Mainilan laukauksien jälkeen, ei vanhempani päässeet nauttimaan äidin kotitilasta.²²⁸

Rauno kertoo yksityiskohtaisesti vanhempiensa luovutetun Karjalan puolelta ennen talvisotaa tekemästä äidin kotitilan kaupasta, tilan pinta-alasta ja myyntihinnasta. Rauno pohjaa kuvauksensa kauppakirjaan, sillä kuvaus on otsikoitu *Kauppakirja äidin kotitilasta*. Perhe muutti luovutetun Karjalan puolella sijaitsevalle ostamalleen äidin kotitilalle kuitenkin vasta jatkosodan aikana vuonna 1942, josta he lähtivät sittemmin vuonna 1944 evakkoon nykyisen Suomen puolelle.

Luovutetun Karjalan puolella sijaitsevan kodin kuvauksen avulla Rauno perustelee ja todistaa kotiaan ja juuriaan Karjalassa. Hän perustelee kotiaan sekä äidin puolen suvun historialla että äidin puolen suvun kotitilan historialla. Rauno kertoo vain siitä suvun historiasta, joka kiinnittyy kotitilaan. Tilan hän todistaa kodikseen kauppakirjan avulla. Kodin, kotitilan ja sukujuurten kuvailussa on voimakkaan dokumentoiva ote. Vahvan dokumentoiva ote ei kuitenkaan Raunon kohdalla liity pelkästään kodin

²²⁷ LEM 26. 1936M: 218.

²²⁸ LEM 26. 1936M: 219.

omistusoikeuden legitimisointiin vaan hänen muistelustrategiaansa. Raunon tapa kirjoittaa on tutkijan tapa kirjoittaa²²⁹. Hän kirjoittaa omaa ja sukunsa historiaa erilaisten lähteiden pohjalta. Raunon kertomus etenee erilaisten todisteiden ja lähteiden varassa. Lähteitä ovat kauppakirja, oleskelulupa, koulutodistukset, aikalaistodistukset ja Karjalassa sijainneen kodin rauniot. Raunon käyttämällä dokumenteilla on myös sekä historiallisen tietoisuuden että historiallisen kokemuksen aspektit. Toisaalta ne ovat väkeviä muistoja sisältäviä muistoesineistä ja toisaalta taas todisteita tai lähteitä historian tapahtumista. Rauno todistaa kirjoituksessaan kodin omistusoikeutta ja luo samalla historiankirjoitusta omasta ja sukunsa menneisyydestä, samalla muistellen lapsuuden kokemuksiaan.

Tiina Silvasti on sanonut, että talonpoikaisen elämäntavan tärkein päämäärä on kotitilan jatkuvuuden turvaaminen sukupolvelta toiselle²³⁰. Raunon kirjoitus voidaan myös tulkita symboliseksi kotitilan jatkuvuuden turvaamiseksi. Talonpoikaisessa elämäntavassa maatila kytki sukupolvet sekä ammattiin, paikkaan, aikaan ja sukuyhteyteen²³¹ ja Raunon pyrkimyksenä on epäilemättä myös symbolisen kuulumaisuuden luominen suhteessa näihin.

5.5. Ajallinen ja tilallinen jatkumo

Tässä luvussa käsittelen kahta evakkomatkakertomusta, joissa kuvataan erityisen runsaasti lapsuuden kotipaikkaa Karjalassa. Vuonna 1928 syntynyt terijokelainen Katri aloittaa kertomuksensa evakuoiteja edeltävän lauantai-illan kuvauksella:

Mutta **nyt oli** se viimeinen saunailta. Ja lauantai.²³²

Ennen viimeisen lauantai-illan kuvausta Katri on kertonut hyvin yleisesti kodistaan ja isänsä työstä. Lauantai-illan kuvauksessa Katri ikään kuin siirtyy kertomuksen maailmaan. Lauseen adverbi *nyt* osoittaa aikasiirtymää nykyisyyttä osoittavaan aikamuotoon, vaikka kertomuksen verbi on edelleen imperfektissä. Lauseeseen kiteytyy

²²⁹ Ns. maallikkojen historiankirjoituksesta enemmän ks. esim. Kurki 2002; Fingerroos 2007; Kalela 2000.

²³⁰ Silvasti 2000: 231

²³¹ Silvasti 2000: 233

²³² LEM 5. 1928N: 48.

hyvin Katrin kertomusta leimaava tyyli, jossa kerronnan aikamuoto on jotain preesensin ja imperfektin välillä. Toisaalta kirjoittaja puhuu menneessä muodossa mutta toisaalta adverbien ilmaisevat nykyhetkeä. Adverbien ja aikamuotojen toimintaan ja muunteluun on kiinnitetty huomiota kertomusten tutkimuksessa ja niiden toiminnan on todettu olevan ainakin osittain kaksi erillistä prosessia. Wallace Chafe on selittänyt adverbien ja aikamuotojen näkökulmien erilaisuutta kahdella erillisellä fokalisoijalla. Hänen mukaansa adverbien edustavat kertomuksen henkilön, eli representoidun tietoisuuden näkökulmaa kun taas aikamuodot edustavat kertojan, eli representoivan tietoisuuden näkökulmaa.²³³ Lea Laitinen on kuitenkin todennut, että ainakin suullisessa kerronnassa fokalisointi vaihtelee monella eri tasolla, eikä sen muuntelua ole selitettävissä näin yksinkertaisesti kun Chafe antaa ymmärtää.²³⁴ Karen Armstrong on tarkastellut kerronnassa esiintyvää liukumista preesensin ja imperfektin välimaastossa eri näkökulmasta ja todennut, että se voi kertoa siitä, että kertomuksen minä tai puhuja ikään kuin asettuu kertomukseen ja mahdollistaa yhteyden aikojen välillä.²³⁵

Seuraavaksi Katri kuvailee kertomuksessaan viimeistä lauantai-iltaa kotonaan ennen evakuinteja:

Lauantai –**saunominen noudatti tuttua kaavaa** : Äiti pesi kaikki viisi lastaan vuoron perään. Isä kantoi heidät saunapyyhkeiden sisään käärittyinä. Pää peitettiin ettei olisi tiedetty, missä mennään. **Onko kaivolla, Papan tuvalla, kellarin kohdalla, ruusupensailla? Nyt käännettiin** vasemmalle. Keittiön raput. Kylmänä aikana puettiin yöpuku jo saunan eteisessä, ja sukat. Vierellä juokseva isomman ei oikein ollut lupa selvittää ääneen saunaretkeä. Arvailtiin isän kanssa. –Tällainen kyyti päättyi **tavallisesti** sänkyyn. Saunassa oli vielä kannettavia.²³⁶

Katri kuvailee kuinka isä saapuu lauantaina työstä kotiin ja koko perhe menee saunaan. Saunomisen kuvauksessa korostuu tapahtuman arjenomaisuus. Katri kertoo toisaalta viimeisestä saunomisesta Karjalan kodissa, mutta toisaalta hän korostaa myös tapahtuman arkisuutta ja rutiininomaisuutta. Hän tekee selväksi, että saunomisessa ei sinällään ollut mitään erikoista tai normaalista poikkeavaa. Lea Laitinen on myös todennut, että kerronnan aikamuodon muutos imperfektistä preesensiin voi myös kertoa tyyppitapauksesta tai usein samankaltaisena toistuvasta tilanteesta.²³⁷ Katrin

²³³ Chafe 1994: 211.

²³⁴ Laitinen 1998: 102-104.

²³⁵ Armstrong 2004: 53.

²³⁶ LEM 5. 1928N: 48-49.

²³⁷ Laitinen 1998: 95.

kertomuksen *nyt oli* on tulkittavissa juuri tyyppitapausta osoittavaksi. Tapahtuman arkisuuden, jokapäiväisyyden ja toistuvuuden korostaminen tekee selväksi, että sillä on erityisen tärkeä rooli muistamisen kannalta. Arkiset ja toistuvat tapahtumat edustavat kertojan muistissa koko elämää ja kotia Karjalassa.

Katri sisällyttää saunomisen kuvaukseen myös kertomuksen perheestään ja kodin lähiympäristöstä. Hän kuvailee lapsuutensa maailmaa, johon sisältyy isä, äiti, viisi lasta sekä pappa - kirjoittajan perhe ja kotiympäristöään. Kertomuksessa matka saunalta kotitalolle tehtiin sokkona, jolloin matkalla olevat maamerkit kuten kaivo, papan tupa, kellari ja ruusupensaat piti kuvitella. Samalla tavoin kirjoittaja luo lapsuutensa kotiympäristön mielikuvissaan tuottaessaan aikuisena kertomusta kodin piiristään. On sanottu, että topogenioiden eli kertomusten peräkkäisistä paikoista yksi ominaisuus on se, että niiden avulla on mahdollista käydä läpi muistoja myös ajatuksissa²³⁸. Nähdäkseni Katrin saunamatkan kuvauksessa tapahtuu juuri tämänkaltainen ilmiö.

Saunomisen kuvaukseen sisältyy myös siis kertomus muistelusta ja tarinan tuottamisesta. Mielenkiintoista on myös se, että kun kertomuksessa arvaillaan sokkona kotimatalla ilmeneviä maamerkkejä, siirtyy kertomuksen aikamuoto pois imperfektistä. Lea Laitinen onkin todennut, että historiallinen preesens on nähtävissä myös metanarratiivisena merkinä, joka viestii tekstistä ja sen tuottamisesta. Sillä myös merkitään tekstin tärkeitä kohtia.²³⁹ Katrin kertomuksen minä ja muistelijat ovat muistelun hetkessä paikalla kuvaillussa kotiympäristössä. Aikamuodon vaihdos kertoo sen tärkeydestä Katrin muistelun ja kerronnan prosessille. Saunomisen kuvaukseen sisältyy kokonaisuudessaan se koti-Karjala, joka on kirjoittajalle olemassa. Koti-Karjala on muiston maailma lapsuuden arkisista toimista, läheisistä ympärillä sekä konkreettisista muistelluista paikoista. Muisteltu kotipaikka on symbolinen paikka, johon muistelijat tai kertojat voi palata muistelun avulla ja löytää itsensä ja tuntea kuuluvansa sinne.²⁴⁰

Katri jatkaa vielä evakuointia edeltävän lauantai-illan kuvausta:

²³⁸ Fox 1997a: 8

²³⁹ Laitinen 1998: 108-109.

²⁴⁰ Munn 1995: 90.

Teen juontikin kuului lauantai-iltaan. Saatiinpa lämmin vadelmajuomakin sänkyyn, ainakin pienille. Leivinuunin takana olevan **soikean pöydän** ääressä, uunin lämmössä juotu, vadelmahillolla maustettu tee on niin ihana makunautinto, ja tuoksumuisto, että sitä vieläkin kaipaa. **Nyt on kotimme poissa meiltä, mutta soikea pöytäme on hallussani ateljeerini toisena pöytänä.** Myös samantyylliset tuolimme olen saanut toiseksi vanhimman veljeni kuoleman jälkeen.²⁴¹

Katri siirtyy kertomuksen maailmassa kotitalon ja sisätilojen kuvaukseen. Jälleen kuvauksessa korostuu tapahtuman tavanomaisuus, arkisuus ja toistuvuus: teen juonti kuului lapsuuden lauantai-iltoihin. Katri kytkee teen juonnin kuvauksen myös aisteihin, makuun ja tuoksuun. Maku- ja tuoksumuistot pitävät yllä muistoa lapsuuden kodista ja tyyppillisestä lauantai-illasta kotona. Kerronnassa siirrytään kuitenkin äkillisesti lapsuuden ajasta Karjalassa nykyaikaan, jossa kotitalo on menetetty. Siirtymän nykyaikaan aiheuttaa konkreettiset esineet, jotka ovat siirtyneet koti-Karjalasta kirjoittajan nykyiseen kotiin. Kirjoittaja kertoo, että hänellä on yhä hallussaan soikea pöytä ja tuolit. Pöytä ja tuolit toimivat portteina muiston maailman ja nykymaailman välillä. Pöytiin ja tuoleihin on kiinnittynyt muistoja lapsuudesta ja ne kuljettavat muistelijan kerrontaa kertomuksen lapsuuden ja kerronnan nykyhetken välillä.

Lauantai-illan saunomisen kuvauksen jälkeisenä päivänä Katrin perhe saa tiedon evakkoon lähdöstä. Katri kuvailee runsaasti perheen pakkaamista. Hän käy pakkaamisen kuvauksessa läpi ensin kaikki kotitalon huoneet:

Laatikoita oli joka puolella. **Keittiössä, olohuoneessa, makuukamarissa, ruokahuoneessa.** Pitkulaisiin pajukoreihin tuli vuodevaatteita ja päällysvaatteita. **Eräs valtavan suuri laatikko on vieläkin minun autotallissa** –Maailmaa kiertänyt. Museoida se pitäisi. Ties kuinka vanha. Tämä laatikko lähti liikkeelle kolmannessa evakuointivaiheessa.²⁴²

Myös pakkauslaatikko näyttää olevan esine, joka pitää kirjoittajan muistoa yllä kodista ja sen varaan rakennetaan kotipaikan kuvausta. Katri siirtyy pakkauksen kuvauksessa asuinhuoneisen ulkopuolelle:

Kellarissa oli suuret määrät **hilloja, juurikasveja, omenoita ja mehupulloja.** Olipa **kuivattuja tattejakin ja puolukkasaavi.** Osa näistä lähti ensimmäiseen matkaan.²⁴³

Kellarin kuvaus rakennetaan ilmeisesti evakkomatkalla syötyjen ruokien ympärille. Seuraavaksi kirjoittaja siirtyy kuvaamaan aittaa:

²⁴¹ LEM 5. 1928N: 49.

²⁴² LEM 5. 1928N: 51.

²⁴³ LEM 5. 1928N: 51.

Aitassa olleet **polkupyörät**, vanha miestenpyörä, äidin tyttöaikainen naistenpyörä, **joka esittäytyy äidin valokuva-albumissakin**, joutuivat nyt puntariin. Mikä lähtee? **Taisipa äidillä olla jo se leveäkuminen, jolla myöhemmin Karstulassa vuorotellen ajettiin, kun Kuuselasta mentiin kirkonkylään joukolla.**²⁴⁴

Aitta tuo kirjoittajan mieleen polkupyörät, joista hän on nähnyt valokuvia ja joista yhdellä hän epäilee myöhemmin ajelleensakin.

Samalla kun Katri kertoo perheen evakkoon lähdöstä hän muodostaa kuvauksen fyysisestä kodin ympäristöstä Karjalassa. Kodin kuvaus etenee tavaroiden varassa, jotka ovat edelleen Katrin hallussa tai joista on muita dokumentteja. Katrin muistikuvat kodista kytkeytyvät konkreettisiin muistomerkkeihin, jotka säilövät tietoa samalla tavoin kuin vaikkapa hautamuistomerkit tai sotien muistomerkit. Katri on koostanut kokoelman oman lapsuuden, henkilöhistorian ja lapsuudenkodin muistoa säilyttäviä muistomerkkejä, joiden avulla hän rakentaa kertomusta evakkomatkastaan, lapsuudestaan ja kodistaan. Muistojen on katsottu kiinnittyvän paikkoihin ja niiden järjestykseen tapahtumassa. Topogenioiden, eli kertomusten perättäisistä paikoista, on katsottu säilövän kulttuurisesti tärkeää tietoa, joka voidaan tarvittaessa ottaa kerronnassa esiin.²⁴⁵ Edellä esitettyjen aineistoesimerkkien valossa voidaan todeta, että myös konkreettiset esineet pitävät muistoja yllä ja herättävät ne aina uudestaan kun niistä rakennetaan kerrontaa.²⁴⁶ Ne ovat historiallisen kokemuksen konkreettisuuden ilmentymiä.

Seuraavaksi Katri aloittaa evakkomatkan alun kuvauksen, jossa hän käy läpi kodin lähiympäristöä:

[Kuljettaja] kääntää pimeänhämärässä oikealle Viipurinkatua vähän matkaa ja kohta vasemmalle poikien potkupallokentän kohdalla.[...] **Pimeässä ei oikein erota tupsuhäntä-kukkia. Vuonna 2000 maalasini niitä tauluuni: Lapsuuteni kukat.** [...] Kun istuuduin kuormalle näin vielä metsän halki kotitalomme. Se oli täydessä juhlavalaistuksessa. Sähköt oli päällä ylä- ja alakerrassa. Se olikin viimeinen havainto kodistani. **Vasta vuonna 1966 löysimme kotimme. Silloin äidiltä petti polvet ja hän sanoi: ”Ei olis pitänyt tulla.” Otin silloin muistoksi tupsuhäntä-kukkia kiviaidalta.**²⁴⁷

Katrin kodin lähiympäristön kuvaus liikkuu eri aikatasoilla kukkiin liittyvien assosiaatioiden varassa. Hän siirtyy kukkien kautta lapsuuden ajasta vuoteen 2000 ja

²⁴⁴ LEM 5. 1928N: 51.

²⁴⁵ Fox 1997a: 8-13.

²⁴⁶ Maamerkkien, muistomerkkien ja konkreettisten esineiden merkitystä muistelulle on käsitelty esim. Siikala & Siikala 2005: 19-20 sekä Peltonen 1996: 24-25. Ks. myös tämä tutkimus s. 68-69.

²⁴⁷ LEM 5. 1928N: 52-53.

taas viimeiseen näkymään kotitalosta, joka vie hänet vuoteen 1966 ja kodin paikalle, josta hän palaa taas kukkiin, mistä oli lähtenytkin. Katrin kirjoituksen vapaasti assosioivan tyylin vuoksi muistoja kytkevät ja säilövät asiat tulevat erityisen läpinäkyviksi. Hän kirjoittaa esiin muistiketjunsä, joissa yksi seikka herättää toisen ja toinen taas kolmannen. Eri ajat ja paikat punoutuvat yhteen muistojen kimppuun tupsuhäntäkukkien kautta.²⁴⁸

Karen Armstrong on todennut, että siirtokarjalaisten genealogiat ovat erityisen merkittäviä, sillä ne ovat myös kertomuksia alkuperästä ja alkuperäkertomusten avulla oikeutetaan maan ja paikan omistusta.²⁴⁹ Myös Katri kuvailee perhettään ja perheen siteitä kotiseutuun Karjalassa:

Isäni oli uskovainen mies. Äitini oli alkujaan ortodoksi, syntynyt Pietarissa kun Pappa ja Mamma olivat molemmat keisarin hovin palveluksessa. Tämä kotimme oli ollut äidin ja isän datsa, jossa papan eläkkeelle päästyä oli pidetty kesävieraita, kunnes raja sulkeutui. Isäni aikana ja Papan kuoltua oli Papan kaksiosainen tupa purettu. Minä pidin siitä ja oli pahoillani sen katoamisesta. Uutta tupaa oli jo alettu rakentaa sarraimen taakse [naapurin nimi] puolelle rajaa. Nyt sekin jää – ties kenen haltuun.²⁵⁰

Katri kertoo vanhempiensa uskonnollisuudesta sekä suvun valtionrajat ylittävistä siteistä kotipaikkaan. Kertomus versoo aikaan ennen Suomen itsenäistymistä Venäjästä, jolloin Suomen ja Venäjän keisarikunnan väliset rajat olivat avoimet ja rajan molemmin puolin kuljettiin, elettiin ja työskenneltiin. Katri haluaa kertomuksessaan osoittaa, että suvun omistusoikeus kotipaikkaan ja maahan ulottuu kauemmaksi Suomen itsenäistymisestä, sodan tuloksista ja nykyisistä valtiollisista rajoista. Karen Armstrong on todennut että sukujuuret ilmaisevat jatkuvuutta ja alkuperää, jotka luovat symbolisen oikeutuksen maan omistukselle. Ne viittaavat yhteisöön joka on joskus ollut olemassa. Tämänkaltaisen yhteisöllisyys ei viittaa välttämättä kansaan tai valtioon, vaan sukuun, kuten myös edellä esitetystä esimerkistä ilmenee.²⁵¹ Myös Katrin kertomuksessaan luoma yhteisöllisyys ei viittaa kansaan tai valtioon vaan sukuun ja paikkaan. Armstrong on myös todennut, että sukujuuret ovat erityisen tärkeitä diasporassa eläville ryhmille,

²⁴⁸ Kirjoittajan kertomuksessa esiintyy muitakin vastaavia esineitä, jotka kytkevät itseensä aikatasojen, tapahtumien ja paikkojen kimpun. Esim. astiasto LEM 5. 128: 55.

²⁴⁹ Armstrong 2004: 48.

²⁵⁰ LEM 5. 1928N: 53.

²⁵¹ Armstrong 2004: 61.

kuten siirtokarjalaisille, sillä ne ilmaisevat jatkuvuutta ja alkuperää, jotka taas luovat symbolisen yhteyden kotipaikkaan ja symbolisen oikeutuksen maan omistukselle.²⁵²

Karen Armstrong on myös todennut, että vaikka sukupuu ja yksityiskohtaiset selvitykset suvun vaiheista olisivat selvillä, niin usein jokainen sukupolvi ottaa tietyt yksittäiset suvun jäsenet ja heitä koskevat tarinat muistisysteeminsä kiintopisteiksi. Tietty yksityiskohdat tietyn henkilön elämästä ovat usein merkittävämpiä muistamisen ja muistojen systeemin kannalta, kuin yksityiskohtaiset päivämäärillä ja kaikilla mahdollisilla henkilöillä varustetut sukuselvitykset.²⁵³ Edellä esitetty kuvaus keisarin hovissa työskennelleistä isovanhemmista ja sitä kautta muotoutuneesta yhteydestä kotipaikkaan vaikuttavaa juuri sellaiselta kiinnostavalta yksityiskohdalta, josta jälkipolvet mielellään kertovat ja joka kytkee itseensä muistoja kotipaikasta ja vahvistaa symbolista yhteyttä fyysisesti saavuttamattomaan kotipaikkaan. Aineistoni evakkomatkakertomuksissa on myös kaskuja läheneviä, kiteytyneiltä folklorekertomuksilta vaikuttavia tarinoita suvun jäsenistä ja isovanhemmista²⁵⁴.

Seuraavassa esimerkissä vuonna 1934 syntynyt jääskeläinen Roosa aloittaa kertomuksensa ja lapsuutensa kuvauksen kaskunomaisella kertomuksella sukulaisistaan:

Ukko ol syntyn 1848 nii et vanha jo. Hää ol laiha ja pitkä, suoraselkäne, nyt vanhan tementoitunt tai niiko enne sanottii höperö. Nuoren ukko isännöi talloo oma taho mukkaa ko ol ainuva poika. Tais olla vähä kopia sorttinekkii. Kiesilöihe lisäks pit talos olla ukkoo varte rillat. Rilloil ukko ajo kirkkoo pirtsaka vaimoosa kans ja tietyskii railakasta kyytii ies paras hevone. Varmast ainakii Anna korreil Jääske kansallispuku pääl. Se hänel ol päällä Viipuri matkallaakii. Ukko ja vaimo käi markkinoilla siel. Kavul kulkiis hei peräst juoks pienii poikii. Pojat huus: ”Mummo, mummo, helmais pallaa” Vaimo ko sai ain suustaa sana sukkelaa, nii nytkii. Hää käänäis, vilkas poikii ja sano: ”Ei se oo veskää ettääl.” Pojat tais jäähä sanattomiks.²⁵⁵

Kertomus esi-isistä on kiteytyneen folklorekertomuksen kaltainen. Kiteytynyt ilmaisumuoto kertoo tässä yhteydessä ainakin jatkuvuudesta. Kertomusta sukulaisten korskeista luonteista ja markkinamatkoista on luultavasti kerrottu yleisesti kirjoittajan suvun piirissä. Se ei pohjaudu kertojan omille muistoille vaan on kiteytynyt kertomus, jota on mahdollisesti toistettu suvun piirissä jo vuosien ajan. Se on samalla myös

²⁵² Armstrong 2004: 61.

²⁵³ Armstrong 2004: 55.

²⁵⁴ Esim. LEM 130. 1934N: 1266; LEM 138. 1935M: 1389

²⁵⁵ LEM 130: 1934N: 1266.

kertomus yhteisöstä ja yhteisöllisyydestä.²⁵⁶ Tarinan ilmaisu on yleistä ja lähenee myyttiä henkilökohtaisen kokemuksen tai muiston sijaan. Folklorekertomuksen avulla jälkipolvien on mahdollista kytkeä muistonsa ja käsityksensä kotipaikasta osaksi historiallista ja paikallista jatkumoa. Ne toimivat eräänlaisena jatkuvuuden todistusaineistona.

Roosa jatkaa lapsuutensa kuvausta kuvailemalla kotitaloaan ja sen lähiympäristöä hyvin mielenkiintoisesti. Kirjoitus alkaa kotitalon fyysisten ominaisuuksien kuvauksella:

Mei talon nim ol [nimi]. Se ol siirretty tie toiselt puolelt peltol takant vanhapaikamäält **isojao jälkee** nykyisel paikal. Isojako tehti ainakii mei **tilakarta mukkaa** v. 1835. Vanhapaikamäält ol olt **historia mukkaa** talo jo enne 1700 lukkuu. Nyt se ol Jääski-Kirvutie varrel n. 100 m. tiest. [nimi] **tätin häihi 27.10.1-30** se ol maalattu vihreeharmaaks, luumuvärisil puitteil. Talo ol 19 m pitkä ja 9 m leviää.²⁵⁷

Roosa kertoo tässä yhteydessä kotitalostaan historiallisen tietoisuuden näkökulmasta ja hän mainitseekin muutamia käyttämiään tietolähteitä, kuten tilakartan ja historian (luultavasti pitäjänhistoria). Hän mainitsee myös, että tädin häpäivän. Roosa kuvailee talon sijaintia, historiaa ja ulkonäköä hyvin tarkasti. Nämä kaikki ovat kovin teknistä tietoa talosta, jotka eivät varsinaisesti perustu kirjoittajan kokemukseen vaan edustavat myöhemmin eri lähteistä omaksuttua tietoa lapsuudenkodista. Näillä lähteillä on kuitenkin myös luultavasti muistoesineiden kaltainen arvo Roosan omaa lapsuudenkotiaan koskevan historiallisen kokemuksen ja sen muistelun todisteina²⁵⁸. Lähteistä omaksutut tiedot osoittautuvat kertomuksen jatkuessa Roosan muistelulle hyvinkin merkittäväksi, sillä hän alkaa kuvailla lapsuudenkotiaan oman katseensa kautta:

Mie lähekii nyt ajatuksissai meil, ja enistäi sinne tuppaa. Ove ko porstuvas repäs auk ja harppas kynnykse yl tuvapuol, olkii isos valosas huonees.²⁵⁹

Kodin kuvauksessa tapahtuu samankaltainen ilmiö kuin esimerkissä, jossa kerrottiin lauantai-illan saunomisesta. Kertomuksen aikamuoto muuttuu hetkellisesti preesensiksi kun kertoja ilmoittaa lähtevänsä ajatuksissa kotitaloonsa sisälle. Kertojan aseman muuttumista ilmaistaan tässäkin esimerkissä aikamuodon hetkellisellä muuttumisella. Roosa siirtyy kertojasta kokijaksi tai ainakin hän siirtää lapsuuden kokemuksensa

²⁵⁶ Ks. myös tämä tutkimus s. 58.

²⁵⁷ LEM 130. 1934N: 1267.

²⁵⁸ Vrt. tämä tutkimus s. 68-69.

²⁵⁹ LEM 130. 1934N: 1267.

kodista kertomuksessaan voimakkaasti etualalle. Kotitalon kuvaus jatkuu Roosan kokijan ja näkijän näkökulmasta käsin. Kotitalon sisätilaa kuvaillaan kertojan katseen kautta, lukijalle kerrotaan se, mitä kotitalonsa sisällä oleva kertoja juuri sillä hetkellä näkee:

Alakii kiertää enistä sen seinävierustoi, lähe oves oikial. Het tulkii vastaa **suur uun**, mis ol hella ies. **Tää uun ol perreel tärkeä**. Sil lämmiteltii talvel, ja liital laitettii ruokaa.²⁶⁰

Kun kertojan näköpiiriin tulee tuvassa sijaitseva uuni, muuttuu kerronta jälleen takaisin imperfektissä tapahtuvaksi yleisemmäksi kuvailuksi. Roosa kertoo perheen ruuanlaitosta ja leipomisesta runsaasti. Ruokien, leivonnan ja ruuanlaiton kuvaus muistuttaa etnografista kuvailua, johon on tuotu Roosan henkilökohtainen kokemus mukaan:

Silmissäi nää ko äit vettää välil pannu uunist ja valeloo koipee liemel mikä o tult paisto aikaan.²⁶¹

Ruokien valmistuksen kuvaus Roosan kertomuksessa on samalla tavalla arkinen ja toistuva tyyppitapaus kuin Katrin kertomuksessa oleva sanomisen kuvaus. Myös tässä tapauksessa arkisten ja toistuvien tapahtumien muistojen voi ajatella edustavan koko elämää, samalla tavalla, kun paikkojen nimien voi ajatella kytkevän itseensä laajasti paikkoihin liittyviä merkityksiä ja tarinoita²⁶².

Ruokien kuvailusta Roosan kerronta siirtyy Jääsken kalastusmahdollisuuksien kuvailuun. Hänen kertoessaan kalastuksesta tapahtuu kertomuksessa jälleen mielenkiintoinen aikasiirtymä:

Isä vet mielellään pitkää siimaa ja onk. Hää tykkäs semmosest vähil vappa ajoil. **Välähdys lapsuvest enne sotti** Rantalاهرannalt. Oltii vennees äit, isä ja mie. Äit sous ja isä vet uistinta. Päivä nous ja lämättel järve pintaa. Onneline olotila. **Mie luuli aikasemmi jot se ol une näkköö enneko pääsi enskertaa sova jälkee v.-97 sammaa paikkaa tai siihe rannal. Het ol samas tunnelmas.**²⁶³

Roosa on kuvauksessa kolmessa ajassa samaan aikaan. Toisaalta hän on lapsuudessaan, josta muistaa itse tapahtuman. Muisto vie hänet kuitenkin myös kotiseutumatkan hetkeen, jossa hän pääsi samaan paikkaan, jolloin totesi lapsuusmuistonsa todelliseksi

²⁶⁰ LEM 130. 1934N: 1267.

²⁶¹ LEM 130. 1934N: 1268.

²⁶² Vrt. tämä tutkimus s. 48; Foley 1991: 6-8; Siikala & Siikala 2005: 116-117; Armstrong 2004: 32

²⁶³ LEM 130. 1934N: 1268.

kokemukseksi. Kolmanneksi hän on kirjoitushetken ajassa, josta käsin hän järjestelee ja ruotii muistojaan ja kokemuksiaan. Kertomus jatkuu Roosan pohdinnoilla omista lapsuuden ruokahaluistaan.

Koko tämä muistojen, mielikuvien ja aikatasojen assosiaatioiden ketju käynnistyi uunista, joka sijaitsi Roosan lapsuudenkodissa. Uuniin on kytkeytynyt monenlaisten muistikuvien, ajatusketjujen ja tarinoiden rypäs, joka aktivoituu kun uuni otetaan muistossa esille. Uunin kautta lapsuuden muistot yhdistyvät myöhempiin kokemuksiin. Uunin voi ajatella myös olevan tärkeä kodin symboli. Uuni liittyy elämän ylläpitämiseen ruuan valmistuksen ja lämmittämisen kautta. Uuni toimii myös kohdun metaforana. Samalla tavalla kuin kohdussa valmistuu uusi ihminen, joka turvaa elämän jatkuvuuden niin uunissa valmistuu leipä ja ruoka, joka myös omalta osaltaan turvaa elämän jatkuvuuden. Kohdun voi ajatella olevan myös ihmisen ensimmäinen ja alkuperäinen koti. Symbolisella tasolla voisikin ajatella, että uunin valikoituminen Roosan kertomuksen muistojen, mielikuvien ja aikatasojen solmukohdaksi ei ole satunnaista, vaan samalla tavoin kuin arki edustaa koko elämää niin uuni edustaa kodin ja jatkuvuuden ydintä.²⁶⁴

Kertomus jatkuu sillä, että Roosa kuvittelee itsensä katsomaan tuvan ikkunoista ulos. Hän alkaa kuvailla ikkunoista aukeavaa näkymää. Hän kuvailee ympäristöä ja talon lähellä sijaitsevia rakennuksia. Hän kuvittelee perheenjäsenet omiin töihinsä maisemaan ja kuvailee myös naapurustoaan. Sitten kertoja siirtyy taas tupaan sisälle ja kertoo ihmisistä ja tapauksista, jotka liittyivät tupaan jollain tavalla. Muisteltuun paikkaan, eli tupaan kytkeytyy kertojalla oikeastaan koko elämä ja sitä edustavat arkiset tapahtumat, työt ja kertomukset. Tupa sisältää myös toisen mielikuvien solmukohdan eli uunin. Muistot aktivoituvat paikkojen ja esineiden muistelussa ja muistot seuraavat toisiaan linkittyen mielikuva- ja assosiaatioketjuiksi.

Se että Roosan muistot lapsuudenkodista kehkeytyvät moneen suuntaan versoviksi muistoiksi ja kokemuksiksi kuvaa hyvin kertomuksen luonnetta. Vaikkakin kirjoittaja kertoo näennäisesti lapsuudestaan ja evakkoajoistaan, ulottuu kertomus ajallisesti myös hyvin paljon laajemmalle. Roosa arvioi kertomuksessaan koko elämänsä, sukunsa

²⁶⁴ Uunin merkityksestä karjalaisessa talossa ja kulttuurissa ks. Keinänen 2003: 22-23.

historiaa ja myös tulevaisuutta kiinnittäen assosiaatioketjut ja muistot tiettyihin konkreettisiin paikkoihin, kuten uuniin ja tupaan. Hänelle lapsuuden muistojen käsittely on tapa jäsentää omaa elämäänsä. Lapsuuden muistoihin kytkeytyy suvun menneisyys ja oma tulevaisuus. Samalla lailla kodin kuvauksiin kytkeytyvät tarinat ja kaskut sukulaisista ja tarinan aikaa seuraavista kokemuksista. Kertomus ei kerro pelkästään lapsuudesta vaan on Roosan koko elämän ja elämänasenteen kuvaus.

Edellä käsitellyissä esimerkkikertomuksissa rakennetaan kuva lapsuuden maailmasta, joka koostuu arjen toistuvista tapahtumista, perheestä ja suvusta ja konkreettisesta kotiympäristöstä. Karen Armstrong onkin todennut, että paikat ja sosiaaliset suhteet ovat keskeisiä Karjalan maiseman kuvauksessa. Paikkojen ja niiden nimien avulla ihmiset muistavat paikkaan liittyviä kokemuksia henkilöistä ja tapahtumista. Paikkojen nimet synnyttävät myös muissa lukijoissa tai kuulijoissa heidän omat muistonsa paikkaan liittyen.²⁶⁵ Mielestäni Katrin ja Roosan kertomukset ilmentävät myös sekä ajallisen että tilallisen jatkuvuuden ideaa²⁶⁶. Kirjoittajat ilmaisevat ajallista jatkuvuutta suvun ja perheen kuvauksella sekä tilallista jatkuvuutta kotiympäristön kuvauksella. He kytkevät muiston ja kertomuksen lapsuudesta sekä ajalliseen, sukulinjan jatkumoon sekä tilalliseen, lähiympäristön ja kotipaikan jatkumoon. Konkreettiset esineet ovat taas muistojen säiliöitä, jotka säilyttävät merkityksellistä tietoa kirjoittajan maailmasta ja historiasta sekä tuovat ne läsnä oleviksi myös nykyaikaan. Lapsuusmuisto laajenee pitämään sisällään sekä muistelijan henkilöhistorian, nykyisyyden että yhteyden sukuun ja suvun kotipaikkaan.

Paikkojen nimien, maisemien, konkreettisten esineiden ja läheisten ihmisten joukon voisikin siis ajatella ylläpitävän historiallista kokemusta samalla tavalla kuin esimerkiksi hajujen ja makujen. Myös historiallinen tietoisuus liittyy näihin muisteltuihin kodin elementteihin siten, että niiden yhteyteen liitetään kokemuksesta riippumatonta historiallisen tietoisuuden piirissä tuotettua tietoa, kuten vaikkapa tietoa kotitalon teknisistä ja fyysisistä ominaisuuksista, jolloin molemmat muistelun tavat tukevat toisiaan muodostaen muistelijalle merkittävän kertomuksen historiasta. Kertomus ei ole yksiulotteinen vaan siinä luodaan ajallinen että tilallinen jatkumo kerronnallisilla keinoin. Paikat, topogeniat, sukukertomukset, konkreettiset esineet ja

²⁶⁵ Armstrong 2004: 32.

²⁶⁶ Ks. tämä tutkimus s. 66.

aistimuistot toimivat ärsykkeinä sekä historiallisen kokemuksen että historiallisen tietoisuuden suuntaan. Niihin kytketään yksilölle ja yhteisölle merkittävää tietoa kulttuurista ja historiasta.

5.6. Yhteenveto

Evakkomatkakertomuksissa olevien kodin nimeämisen ja maantieteellisen paikantamisen kuvausten analyysin pohjalta voidaan määritellä niillä olevan ainakin kolme merkitystä: 1) paikasta informoiva, 2) historiaa ja nykyisyyttä selittävä sekä 3) kertomuksen genreä ja kertojan asentoa suhteessa maailmaan määrittävä. Paikkojen nimeämisen informatiivinen merkitys on kaksinainen: nimeämisen kautta paikoista välitetään tietoa toisaalta sekä yhteisön ulkopuolisille että yhteisöön kuuluville lukijoille tai kuulijoille. Nimeämisen kautta paikat on mahdollista paikantaa kartalle ja näin ollen tuoda ne osaksi kaikille yhteistä kuvaa maailmasta. Paikkojen nimet laukaisevat lähipiiriin kuuluvilla myös metonymisen merkityksen tuottamisen prosessin, jossa ilmauksen sisältämät merkitykset ulottuvat välitöntä ympäristöä ja sananmukaista merkitystä laajemmalle. Paikannimet toimivat sisäryhmässä ikään kuin koodina, joka avaa kokonaisen paikkaan kiinnittyvien kertomusten ja kulttuuristen merkitysten verkoston.

Kodin paikkojen nimeäminen ja maantieteellinen sijoittaminen liittyy myös maamerkkien muodostumiseen ja niiden historiaa ja nykyisyyttä selittävään merkitykseen. Maamerkeiksi nimetyillä paikoilla on evakkomatkakertomuksissa kaksoismerkitys: ne ovat toisaalta merkkejä historian tapahtumista, mutta ne ovat myös edelleen konkreettisesti olemassa perustelemassa kodin nykyisyyttä historian tapahtumien valossa. Kaksoismerkityksessään maamerkit luovat jatkuvuuden menneisyyden ja nykyisyyden välille ja kytkevät itseensä nykyistä ja entistä kotia ja kodin paikkaa sekä kodin menetystä koskevien merkitysten verkon. Kodin nimeäminen ja maantieteellisen sijainnin kuvaus määrittää myös kertomuksen genreä ja geneerisiä ominaisuuksia, jotka taas ilmaisevat kertojan näkökulmaa, asentoa ja suhdetta maailmaan.

Kotipaikkaa kuvaillaan evakkomatkakertomuksissa myös sen fyysisten ominaisuuksien kuten maiseman tai rakennusten kautta. Kodin maiseman kuvaukset ovat kertomuksissa pääasiallisesti erittäin positiivisia ja eksotisoivia. Koti-Karjala kuvataan luonnonoloiltaan erilaiseksi ja harvinaislaatuiseksi kuin muu Suomi. Maiseman kuvaukset ovat usein myös hyvin stereotyyppisiä ja tyypillisiä. Karjalan maiseman kuvauksen stereotyyppisyys kertoo yksityisen ja yhteisen kokemuksen yhteydestä: molemmat saavat ilmaisunsa yleisten kuvien ja symbolien kautta. Stereotyyppistä kuvastoa on tuotettu Karjala-aiheisessa kirjallisuudessa, taiteessa ja musiikissa sekä karjalaisten yhteisön parissa esimerkiksi suvun kertomusten ja Karjala-yhdistysten toiminnan kautta. Evakkomatkakertomukset keskustelevat myös tämän diskurssin kanssa ja ovat syvästi intertekstuaalisessa yhteydessä ja vuorovaikutuksessa siihen. Tyypilliset ja jopa stereotyyppiset aiheet eivät kuitenkaan vähennä kertomusten merkitystä yksilöille, vaan pikemminkin luovat uutta kertomusta karjalaisten yhteisöstä ja kulttuurin tuottamisesta.

Kun koti määritellään asunnoksi tai fyysiseksi tilaksi, näyttää kuvauksiin vaikuttavan se, asuuko kirjoittaja kaupungissa vai maaseudulla. Kannaksen maaseudulla asuneet kirjoittajat kuuluivat yleisesti maata omistavaan ja siitä toimeentulonsa saavaan perheeseen. Ja vaikka maaseudulla käytiin myös palkkatyössä, näyttäisi maan omistaminen olleen kirjoittajien mukaan yleistä ja tärkeää. Kaupungissa asuneet kirjoittajat taas kuuluivat yleensä työväenluokkaan, eli palkkatyöstä elantonsa saaneisiin perheisiin. Aineistoni valossa kaupunkilaiset kokevat maaseudulla asuvia useammin kodikseen asunnon tai fyysisen tilan, mutta kotia ja kodin tuntua ei määritä niinkään omistaminen tai asunnon sijainti tietyssä paikassa, vaan läheisten sopeutuminen kulloiseenkin yhteisöön töiden ja sosiaalisen elämän kautta. Maaseudulla asuneet korostavat taas kaupunkilaisia enemmän kodin omistamista ja sijaintia tietyssä paikassa ja tietyllä maalla.

Evakkomatkakertomusten kodin kuvausten yhteydessä usein perustellaan kodin omistusoikeutta ajallisen ja tilallisen historianmuodostuksen kautta. Genealogioiden avulla kotipaikkaan Karjalassa luodaan ajalliset juuret ja oma ja suvun historia myös piirretään kartalle paikkojen kautta. Siirtokarjalaisille genealogiat ja topogeniat ovat väkeviä todisteita kirjoittajien karjalaisuudesta ja kotipaikan omistuksesta, mutta merkittävää niissä on nähdäkseni se, että ne ovat saaneet nykyisen merkityksensä vasta

Karjalan menetyksen jälkeen. Vasta menetyksen kautta paikallisuus, koti ja juuret ovat kaivanneet perusteluja ja todisteita. Karjalaisten genealogioiden muodostamisprosessi sukututkimuksessa ja kylä- ja pitäjähistoriikeissa itsessäänkin kertoo tästä seikasta. Siirtokarjalaisen kulttuurin monet piirteet, joista maanomistuksen ja paikallisuuden perustelu genealogioiden ja topogenioiden kautta on vain yksi, ovat muotoutuneet kodin menetyksen pohjalle. Siirtokarjalainen kulttuuri ei ole vain elossa pidettyä ja museoitua entisenkaltaista karjalaisuutta vaan uutta, omaleimaista, erityistä ja erilaista siitä kulttuurista, joka vallitsi kun vielä asuttiin Karjalassa.

Edellä esitetyt tavat kuvailla kotia yhdistyvät myös evakkomatkakertomuksissa. Esimerkiksi erityisen monia kodin teemoja, kuvausta, kielellisiä ja muistelullisia keinoja sekä aikatasoja yhdistelevistä kertomuksista olen nostanut Katrin ja Roosan kertomukset. Katri ja Roosa kuvailevat kertomuksissaan kodin fyysisiä ominaisuuksia, sosiaalista kotia sekä matkailevat virtuoosimaisesti muistojen maisemien välillä reaalisen ajan rajoitteista välittämättä. Fyysiset ja muistellut esineet ja paikat ovat heillä portteja lapsuuden maailmaan ja sieltä takaisin ja tätä porttia he myös käyttävät. He hyppäävät kertomuksen aikaan sisään ja osoittavat kertojan asemansa ja näkökulmansa muutosta kerronnan aikamuodon hetkellisellä muutoksella. He myös sisällyttävät kertomuksiinsa ajallisen jatkumon ja oikeuttavat sen kautta paikan omistusta. Heidän kertomuksensa eivät ole vain menneen muistelua tai kertomuksia lapsuudesta, vaan ne ovat koko elämän, elämänasenteen ja historian sisällään pitäviä kertomuksia. Ne ovat tietyssä hetkessä tuotettuja kuvauksia jatkuvassa liikkeessä olevasta menneisyyden ja nykyisyyden synteisistä. Ne ovat kuin elämä itse.

6. LUOPUMINEN KODISTA

Tässä luvussa tarkastelen lasten evakkomatkakertomuksia kodin menetyksen näkökulmasta. Ensimmäisessä alaluvussa tarkastelen sodan alkamisen kuvauksia, sillä kodin menetys johtui juuri sodasta. Seuraavissa kolmessa alaluvussa tarkastelen kirjoittajien arvioita tilanteesta, jossa koti on jo menetetty. Tässä yhteydessä olen nostanut tarkasteluun perheen merkityksen kodin menetyksen yhteydessä, juurettomuuden tunteet sekä uudelleen sopeutumisen ja käsitykset kansallisuuksien ja etnisten ryhmien välisistä suhteista. Viidennessä alaluvussa analysoin kirjoittajien itse esittämää tulkintaa Karjalan menetyksestä, eli tulkintaa Karjalasta uhrina. Kuudennessa alaluvussa tarkastelen kolmea evakkomatkakertomusta kokonaisuudessaan, joissa kodin menetys nähdään elämän vedenjakajana ja jonka kautta koko elämää tulkitaan. Näissä kolmessa kertomuksessa menetyksen teeman käsittely näkyy voimakkaasti koko kertomusta jäsentävänä periaatteena.

6.1. Sodan yhtäkkinen alkaminen

Karjalaisten evakkomatka ja kotien menetys johtui sodasta²⁶⁷. Tässä alaluvussa tarkastelen evakkomatkakertomuksissa olevia sodan alun kuvauksia. Vuonna 1934 syntynyt jääskeläinen Ilona kuvaa talvisodan alkamista seuraavalla tavalla:

Silloin kun lapsuuden päivät olivat yhtä leikkiä naapurin lasten kanssa, juosta kipitimme pallon perässä, jopa keskellä maantietä. Auto kun oli harvinaisuus **siihen maailman aikaan**. Leikin tuoksinnassa me lapsoset unohdimme tyystin muun maailma[n], niin täydellisesti me antauduimme leikkien lumoihin.

Kaikki muuttui eräänä iltapäivänä temmeltäessämme samaisella maantiellä Ensossa, missä Vuoksi virtaa vuolaana. Emme aavistaneet silloin, että **lapsuutemme ilonpito katkaistaan kuin salamaniskusta**. Muistan ikuisesti, kuinka **pallon ollessa vielä ilmassa, alkoi sota**. Katse suunnattuna taivaalle – Lasten iloinen nauru katkesi kuin kananlento – koko ilmatila oli täynnä hävittäjiä, jotka raskaine pommeineen syöksyivät ujeltaen ylitsemme kohti Enson tehtaita Vuoksen varrella.²⁶⁸

Ilona kuvaa sodan alkua lapsen näkökulmasta. Sodan alun kuvauksen puitteet ovat kertomuksessa varsin idylliset. Tapahtuma-aika on toisaalta määritelty tarkasti talvisodan aluksi, mutta toisaalta tapahtuma-aikaa kutsutaan epämääräisesti

²⁶⁷ Ks. luku 2.1.

²⁶⁸ LEM 56. 1934N: 485.

menneisyyteen viittaavalla määreellä *siihen maailman aikaan*. Lapset leikkivät pallolla maantiellä maailmassa, jossa ei ole autojen kaltaisia modernin maailman uhkia. Maailma, johon sota tunkeutuu, kuvataan rauhalliseksi rauhan ja leikin tyyssijaksi; modernin maailman rappio ja uhat eivät ole vielä saavuttaneet Ilonan lapsuutta.

Sota tunkeutuu keskelle lasten leikkiä yllättäen²⁶⁹. Sodan alkuhetki kuvataan kirjaimellisesti yllättäväksi lyhyeksi hetkeksi: sota alkaa pallon ollessa ilmassa. Sodan alun kuvauksessa ajan kuluminen hidastuu. Lukijan on mahdollista visualisoida mielessään kuva ilmaan lentävästä pallosta, jonka lennon aikana näköpiiriin ilmestyy hävittäjät – sodan merkit. Visualisoitu kuva muistuttaa elokuvan hidastettua kohtausta, jossa tavallisesti silmänräpäyksen pituinen liike tai tapahtuma tehdään merkitykselliseksi hidastuksella. Kerronnan hidastuksen ja tapahtumapaikan rauhallisuuden vuoksi sodan alun kuvaus saa erityisen dramaattisia sävyjä ja sen merkittävyys kertomuksen kokonaisuuden kannalta korostuu.

Vuonna 1933 syntynyt vahvialalainen Maire kuvaa talvisodan alkua seuraavalla tavalla:

Sisällä tuvassa oli lämmintä, vaikka ulkona oli tulipalopakkanen. Puutarhan puoleisista ikkunoista, josta aurinko heloitti pilvettömältä taivaalta osui säteitä tuvan suurelle pöydälle ja siitä lattialla oleviin valkoisiin lastuihin. Isopappa oli juuri saanut pinnatuolin valmiiksi maalaten sitä nyt kauniin syvän siniseksi.

Pihalla kimmelsivät hanget, olihan oikein ”**vanhanajan**” talvi, luminen sekä lähes 40 pakkanen. Pihalla risteili lumeen tallaantuneita polkuja sinne tänne, niitä pitkin ”luistelin lastuilla” – eikä riemulla ollut rajoja huomattessani, että vauhti oli kovempi kun vaihdoin lastut käsiini. Siinä sitten juoksentelin nelinkontin pitkin polkuja. **Äkkiä kuului huuto: ”Maire heti sisälle”. Samassa alkoi kuulua järven suunnalta lähestyvää koneen jyryä. Ehdin sisälle – samalla kattoon osui luotisuihku – ropina vain kuului.**²⁷⁰

Myös Mairin lapsuuden maailmaan sota tulee yllättäen. Tapahtumaympäristön tapahtumahetken kuvaus on yksityiskohtaista. Maire piirtää esiin kuvan tuvan huonetilasta tiettyssä valaistuksessa. Hän kuvaa tupaa ja valonsäteiden heijastumista ikkunoista tuvan sisälle osuen pöydän kautta lattialla oleviin isopapan veistosta syntyneisiin lastuihin. Kuvaan yhdistyy myös isopappa, joka parhaillaan maalaa tuolia.

Tuvan kuvauksen kautta kerronta siirtyy ulkotilan ja talven kuvaukseen. Myös Mairin kertomus sijoittuu toisaalta erittäin tarkasti talvisodan aikaan ja toisaalta taas

²⁶⁹ Sodan alkamisen yllättävyys toistuu monissa muissakin aineistoni evakkomatkakertomuksissa. Esim. LEM 165; LEM 37; LEM 103;

²⁷⁰ LEM 165. 1933N: 1708.

epämääräisesti menneisyyteen viittaavaan *vanhanajan* aikaan. Maire kuvaa itsensä ulos leikkimään papan veistosta syntyneillä lastuilla (mahdollisesti päreillä). Sodan alkaminen kuvataan yhtäkkiseksi. Se kuvataan repliikillä. Repliikki tuo tapahtumahetken hetkellisesti presenssiin. Sodan alun hetki kuvataan kirjoittajan näkökulmasta siten, kuten hän sen tapahtumahetkellä koki. Ensin kuuluu huuto, sitten koneen jyrinää ja lopulta luotisuihkun ropiseva ääni. Maire käyttää kuvauksessaan nopeutta ja äkkinäisyyttä korostavia ilmauksia kuten *äkkiä kuulin, samassa alkoi kuulua, ehdin sisään ja samassa kattoon osui*.

Sekä Ilonan että Mairen sodan alun kuvaukset muistuttavat paljon toisiaan. Molemmissa sota alkaa yllättäen kesken leikin ja kaksi vastakkaista maailmaa, lapsen leikin maailma menneen idyllin ajassa ja aggressiivinen sodan maailma modernissa nykyajassa, törmäävät toisiinsa väkivaltaisesti. Molemmat kirjoittajat myös kuvaavat sodan alun hidastamalla kerrontaa ja vaihtamalla kerronnan aikamuotoa pois ehdottomasta imperfektistä. Kirjoittajat siirtyvät aktiivisiksi tapahtumahetkessä kiinni oleviksi toimijoiksi kertomuksen sisälle ja sodan alun kokemuksista tulee hyvin ruumiillisia. Ilona kuvaa sodan alkua näköaistin kautta ja Maire kuuloaistin kautta. Ilonan katse suuntaa taivaalle pallon mukana ja hän näkee hävittäjälentokoneet. Maire kuulee varoitushuudon, koneen jyrinän ja lopulta luotisuihkun talon katossa. Mairen kuvauksessa korostuu myös kokijan ruumiillinen asento suhteessa ääniin. Hän etenee ääntä kohti samalla kun jyrisevä lentokoneen ääni lähestyy. Hän ehtii taloon sisälle, sillä seuraava äänihavainto on kattoon ropiseva luotisuihku. Kerronnan hidastuminen ja repliikin käyttö ja niistä johtuva siirtyminen pois imperfektistä merkkäavat myös historiallisen kokemuksen elementtiä: kerrotun kokemuksellisuus tuodaan lukijan silmien eteen ja käsin kosketeltavaksi.

Molemmat sodan alun kuvaukset on tulkittavissa myös Karjalassa sijaitsevan lapsuuden kodin kuvauksiksi. Molemmissa lapsuuden koti ja lapsuuden maailma kuvataan rauhalliseksi ja onnelliseksi. Sodan alun kuvaaminen yhtäkkiseksi korostaa lapsuuden kodin ihanuutta. Molemmissa kuvauksissa koti Karjalassa sijoitetaan myös hämääjän menneisyyteen, myytin aikaa muistuttavaan menneeseen. Kumpikaan kirjoittajista, ei Ilona eikä Maire kutsu lapsuuden maailmaa ja kotia Karjalassa idylliksi, mutta jotkut kertojat sen tekevät ja juuri nimenomaan sodan alun kuvauksen yhteydessä. Seuraavassa esimerkissä kerrotaan jatkosodan alkamisesta:

Tähän kesäiseen **idylliin** saapuivat pommikoneet ainakin lapselle yllättäen.²⁷¹

Sota muodostuu evakkolasten kertomuksissa kodin menetystä ja lapsuuden menetystä merkitseväksi ydinkokemukseksi, joka turmelee raamatussakin kuvattua paratiisia muistuttavan idyllin.²⁷²

Karjalassa sijaitseva idylli kuvataan usein kesäksi. Mairen kertomus poikkeaa monista muista evakkomatkakertomuksista myös siinä, että siinä myös talvea kuvataan ihannoivasti. Useimmiten talven kuvaukset sisältävät kylmyyden ja pimeän kuvausta tai sitten vaan leikkien arkisia kuvauksia, mutta Mairen kertomuksessa talvinen luonto esittäytyy valoisana, kimmeltävänä ja myös kylmyys esitetään positiivisena seikkana. Ilonan talvisodan alun kuvaus poikkeaa tältä osin voimakkaasti Mairen kuvauksesta. Ilonan kertomuksessa mainitaan, että kuvaus kertoo talvisodasta, mutta kuvaus ei millään tavoin ilmaise, että kyseessä on todellakin talvi. Päinvastoin, kuvaus kertoo pikemminkin varsin kesäisistä tapahtumista - palloleikeistä ulkoilmassa. Karjalassa sijaitseva idylli saa siis lasten evakkomatkakertomuksissa varsin geneerisiä piirteitä, joista yksi on kesä. Huolimatta talvisesta ajankohdasta idylli Karjalassa kuvataan ja mielletään kesäiseksi.

6.2. Perheen merkitys kodin menetyksessä

Evakkomatkakertomuksissa kotia ei koeta pelkästään fyysisenä ympäristönä kuten rakennuksena, maisemana tai luonnonympäristönä. Koti koetaan myös perheen ja suvun kautta. Vuonna 1934 syntynyt Viipurin maalaiskuntalainen Alina kertoo evakkomatalla kokemastaan järkytyksestä:

Muistan, että kävelimme lähellä olevaan kirkkoon. Se oli Taulumäen kirkko. Siellä koin evakkomatani ja koko tähänastisen elämäni järkyttävimmän kokemuksen. Aamulla heräsin penkillä, jossain kirkon keskivaiheilla. Olin yksin. Äitiä ja mummoa ei näkynyt missään!!! Aivan hirvittävä pelko, hätä ja tuska valtasi minut. Se puristi minut aivan kasaan, mutta silti pystyin huutamaan äitiä. Huusin ja huusin, huuto kaikui seinistä. Vihdoin äiti juoksi käytävää pitkin ja sulki minut syliinsä. Äiti ja mummo olivat menneet lämmittelemään kaminan luo kirkon etuosaan. Vieläkin tuon hetken muistaminen ahdistaa.[...] Olen jälkeensä aikuisena läpikäynyt tuota voimakasta kokemusta. Ehkä myös opin siitä jotain jo niin varhain. Tajusin jo silloin, että **rakkaat ihmiset ovat paras turva elämässä. Jos mummo ja äiti olisivat**

²⁷¹ LEM 103. 1937N: 851.

²⁷² Ks. myös luku 6.6..

kadonneet, olisi se ollut vielä pahempaa kuin kodin menetys. En muista myöhemmin enää kokeneeni niin suurta turvattomuutta elämän syövereissä. **Tunnen myös myötätuntoa Ruotsiin lähetettyjä lapsia kohtaan. He menettivät rakkaat ihmiset,** ainakin joksikin aikaa.²⁷³

Alinalle perhe ja läheiset ihmiset ovat osoittautuneet tärkeämmiksi kuin fyysisen kodin ja sen paikan menetys. Perheen merkitys kotina korostuu, kun siitä kerrotaan fyysisen kodin menetyksen yhteydessä. Taustalla on ajatus siitä, että normaalisti kotipaikka ja kodin yhteisö muodostavat kodin, mutta koska kotipaikka on menetetty, kodin yhteisön merkitys kotina korostuu entisestään. Alina joutuu kotipaikan menetyksen takia asettamaan kodin eri osaset vaakakuppiin ja toteamaan yhteisön paikkaa tärkeämmäksi.

Myös vuonna 1937 syntynyt säkkijärveläinen Maija joutuu olemaan evakkomatkan aikana kauan erossa vanhemmistaan. Hän kuvaa jälleennäkemisen hetkeä seuraavalla tavalla:

Olimme tulleet kylään pitkän metsätaipaleen jälkeen. Setä ehdotti, että menisimme lämmittelemään erääseen taloon. En tiennyt, että hänellä oli minulle suuri yllätys: Avasimme oven ja mitä näinkään! Oma äiti istui siellä rukin ääressä kehräämässä!

Äiti täällä, uusi koti! Tämä oli siis Miehikkälä, josta minulle oli kirjoitettu.

Uusi koti oli siis nämä kaksi pientä huonetta. Säkkijärven Salajärvelle jäi peltojen taakse se valkoinen talo, jonka peräkammarissa olin niin odotettuna syntynyt.[...] **Sinne jäi kotini.** Nyt aloin oivaltaa menetyksen suuruuden. Koskaan en enää ollut näkevä synnyinkotiani. Koskaan en myöskään ole unohtava se pihapiiriä.²⁷⁴

Maijan kertomuksessa kohtaaminen äidin kanssa pitkästä ajasta laukaisee tietoisuuden kodin menettämisen lopullisuudesta. Äidin tapaaminen uudessa kodissa merkitsee samanaikaisesti sekä vanhan kodin lopullista menettämistä että uuden kodin saamista. Koti on siellä missä äitikin, joten äidin läsnäolo uudessa kodissa tarkoittaa Karjalassa sijainneen vanhan kodin menetystä. Kirjoittaja on samaan aikaan onnellinen uuteen kotiin pääsystä ja äidin kohtaamisesta ja ikävöi vanhaa kotia Karjalassa.

Vuonna 1942 syntynyt pyhäjärveläinen Siiri teki jatkosodan evakkomatkan tätinsä kanssa, koska äiti ajoi karjaa ja isä oli jäänyt Karjalaan sadonkorjuutöihin. Pian Siiri kuitenkin kohtasi äitinsä. Hän kertoo isän ikävästään:

²⁷³ LEM 66. 1934N: 548.

²⁷⁴ LEM 162. 1937N: 1695.

Muuramessa kaipasin isääni ja kissaani. Muistan katsoneeni ikkunasta ja nähneeni toisen talon harjaa ja kertoneeni: ”**Äiti, koti näkyy, ko mennää kottii, niin tiit otetaa kissi. Isi tujo lappe luo. Minujja on isiä ikävä**”.²⁷⁵

Siiri käsittelee kertomuksessaan kodin menetystä nimenomaan isän ikävöinnin kautta.

Katon harja toimii Siirin kertomuksessa kotia ja isää merkitsevänä tuntomerkinä.

Talon harjakaton näkeminen kerrotaan aktivoineen lapsen isän ikävän. Koti kuitenkin tarkoittaa Siirillä ensisijaisesti perhettä ja isää, vaikka se viittaakin näennäisesti rakennukseen. Siirille koti on ensisijaisesti perhe, vaikka kodin tuntomerkinä muistissa ja kertomuksessa onkin katon harja, eli viittaus fyysiseen kodin paikkaan.

Kirjoittajat myös eläytyvät vanhempiansa kodin menetyksestä johtuviin tunteisiin.

Esimerkiksi Siiri kertoo vanhempiansa tunteista:

Isän en muista valittaneen kohtalooan. Hän ei kertonut, mitä jäi kotiseudulle. Vasta vuonna 1990 kesällä ihastelimme isän silloin melko uudeksi jäänyttä, hirsistä, **taitekattoista kotitaloa.** **Äidin puheessa oli usein tuskaa:** Muistot runsaista ruokapöydistä ja riittävästä jokapäiväisistä tarpeista, vilja- ja vaateaitoista, pakomatkalla punaisena hehkuva taivas, rikkimennyt Lotta-puku, ainoat metsään heitetyt rikkiäiset kengät, haavaiset jalat, nälkä vieraana, epävarmuus omaisista ja lapsista ja jossakin kansanhuolto.²⁷⁶

Siiri kertoo kodin menetyksen kauheudesta vanhempiansa tunteiden kautta. Hänelle kodin menetyksestä aiheutuneet fyysiset menetykset ja evakkomatkan kauhut näyttäytyvät lähinnä vanhempien tuntemusten arvioinnin ja kuvailun kautta. Siiri olikin 2-vuotias jatkosodan evakuoitien aikana, joten hänen omat muistonsa Karjalaan jääneestä kodista ovat varmasti hyvin vähäiset. Hän kokee menetyksen tuskan vanhempien tunteiden kautta. Kotitaloa ja isää merkitsevä tunnusmerkki harjakatto esiintyy myös tässä esimerkissä isän yhteydessä. Siirin isä ei valittanut tai kertonut kodin menetyksestä, mutta Siiri on itse käynyt kotiseutumatkalla Karjalassa todistamassa isän menetyksen suuruuden - hän on nähnyt taitekattoisen kotitalon. Harjakatto on kertomuksessa myös tunnusmerkki ja avain isän kokemuksen ja menetyksen ymmärtämiseen.

Vuonna 1937 syntynyt valkjärveläinen Tuulikki kertoo evakkomatkastaan seuraavaa:

En tiedä mitä sitä syötiin ja miten sitä toimeen tultiin. **Lapsen huolihan se ei ollut.** Ainut ruokaan liittyvä muisto on se, kun naapuritalossa, jossa oli evakoilla käytössä leivinuuni,

²⁷⁵ LEM 31. 1942N:

²⁷⁶ LEM 31. 1942N: 249.

paistettiin porukalla leipää ts. karjalaista kakkaraa. Minäkin vesikielellä odotin leivän valmistumista, mutta **suureksi pettymykseksi leipä oli väkevää ja pahanmakuista**. Syy oli jauhoissa. **Voi vain heikosti arvailla, mitä aikuisten mielessä liikkui. Vanha mummo, joka oli ollut ison talon emäntä 18-vuotiaasta saakka, 44-vuotias [nimi]-setä, joka oli tottunut työskentelemään avarissa tiloissa itsenäisesti ja Äitini 36-vuotiaana puolivuotiaitten kaksosten ja minun kanssa.**²⁷⁷

Tuulikki pohtii evakkoajan kurjuuksia ja vaikeuksia perheenjäsentensä tuntemusten kautta, vaikka sanookin sen olevan heikkoa arvailua. Omat negatiiviset tuntemukset rajoittuvat pelkästään yhteen muistoon pahanmakuisesta leivästä. Se, että Tuulikki alleviivaa evakkoajan kurjuutta juuri pahanmakuisen leivän kautta, ei ole sattumaa. Leivällä on ollut yleisesti karjalaisessa kulttuurissa tärkeä rooli. Se on ollut perustavanlaatuisin, merkittävin ja pyhin ruoka, kun kaikki muut ruuat ovat olleet särvintä.²⁷⁸ Pahanmakuinen leipä toimii Tuulikin kertomuksessa oman nöyryytyksen ja kurjuuden vertauskuvana. Leivän paha maku merkitsee häpäistyä pyhää, ja se kuvaa Tuulikin omia kodista karkotetun tunnelmia. Myös Tarja Kupiainen on todennut Kullervo-runon tulkinnan yhteydessä leivän erityisen merkityksen. Sepän vaimon kiusanteon, eli kiven leipomisen leivän sisään jotta Kullervon puukko katkeaisi, tekee erityisen loukkaavaksi se, että kivi oli leivottu juuri leivän eli pyhän ruuan sisään.²⁷⁹

Tuulikki korostaa läpi kertomuksensa, että arjen ja evakkouden huolet eivät olleet lapsen huolia. Hän jatkaa vielä:

Alle kymmenvuotiaan lapsen mielessä evakkoreissut ovat olleet onnellista aikaa. Ympäristö on vaihtunut, mutta lapsi on sopeutuvainen ja löytää parhaat puolet eri paikoista. [...] Mitään pilkkaamista ja ryssittelyä en muista osakseni tulleen, mutta jonkinasteista eri ryhmään kuuluvaa vaistosi, mikä sitten aikaa myöten tasaantui ja unohtui. Näin ollen omat muistoni ovat myönteisiä tunnemuistoja, joissa ikä on ollut pelastava tekijä. **Tiedän toki, että moni lapsi on joutunut kokemaan hirvittäviä asioita ja kauhua evakkomatkoillaan ja jälkeenkin päin esim. jäätyään orvoiksi. Minulla oli kuitenkin kaiken aikaa vanhempieni ja sukulaisten turvallinen piiri ympärillä, josta olen saanut tietysti olla kiitollinen koko elämäni ajan.**²⁸⁰

Tuulikki on kokenut elämänsä ja jopa evakkomatkat onnellisena aikana johtuen vanhempien ja perheen läsnäolon tuomasta turvasta. Hänelle sodan ja evakkouden kauhut olisivat sama asia kuin vanhempien menetys ja orpous. Tuulikille kodin

²⁷⁷ LEM 103. 1937N: 852.

²⁷⁸ Lukkarinen 1918: 102-103; Kemppinen 1977: 103.

²⁷⁹ Kupiainen 2004: 196.

²⁸⁰ LEM 103. 1937N: 853.

menetyksen ja evakkomatkan kauheudet ovat kuitenkin olemassa vain perheenjäsenten tunteisiin eläytymisen kautta. Hänelle koti on yhtä kuin perheen tuoma turva.

Alina, Siiri, Maija ja Tuulikki kaikki pohtivat kodin menetystä suhteessa perheisiinsä. Kaikille heille Perhe merkitsee jollain tavoin kotia. Alina punnitsee paikan ja perheen tärkeyttä kotia merkitsevinä asioina ja päätyy pitämään perhettä tärkeämpänä kotina. Siirin kertomuksessa taas kodin fyysinen olemus viittaa perheeseen ja isän ikävään. Siirille kodin menetys ja koti-ikävä on isän ikävöintiä. Perhe on Siirille koti ja kodin fyysinen olemus on kertomuksessa perheyhteyden symboli. Maijan kertomuksessa koti on siellä missä on äitikin. Siiri ja Tuulikki pohtivat kodin menetystä myös perheenjäsenten tunteisiin eläytymisen kautta. Tuulikin kertomuksessa kodin menetys näyttäytyy sananmukaisella tasolla oikeastaan pelkästään perheenjäsenten tuntemusten arvioinnin kautta, mutta symbolisella tasolla hän käsittelee myös omia negatiivisia kodin menetyksestä johtuneita tunteitaan pahanmakuisen leivän kautta. Tuulikin koti on kuitenkin perimmältään perhe. Edellä analysoidut kertomukset käsittelevät perheen merkitystä kodin menetyksessä eri tavoilla, mutta kertomuksille yhteistä on se, että vaikka kodin paikan menetys koetaan surullisena tai nöyryyttävänäkin, niin yhteisö koetaan lopulta paikkaa merkittävämmäksi kodiksi.

6.3. Juurettomuus ja uudelleen juurtuminen

Kodin menettäminen merkitsi evakkolapsille myös tuttujen kylä- ja naapuruussuhteiden menetystä. Karjalaisten elämä nykyisen Suomen puolella oli alituista muuttamista ensin väliaikaisista majoituspaikoista toisiin ja sitten lopulta ehkä omaan pysyvään uuteen kotiin. Monilla evakoilla saattoi mennä kymmenenkin vuotta evakkomatkoilla ja eri asuinseuduilla. Lapsille jatkuva muuttaminen merkitsi koulujen ja koulukavereiden vaihtumista ja sitä kautta koettua juurettomuutta. Vuonna 1931 syntynyt muolaalainen Asko sanoo koulunkäynnistään ja lapsuudestaan seuraavaa:

Tämä oli näin jälkikäteen ajatellen pieni osa elinvuosistani, **kuitenkin tuntuu kuin se olisi ollut suurin osa elämäni, niin vaiherikasta lapsuuteni oli.**

Sota-ajan kouluoloista sen verran, että myös suurin osa opettajistakin oli sodassa joten lasten koulutus oli myös vajavaista. Joskus kouluvuosi suoritettiin muutamassa viikossa tai kuukaudessa ja sekin useamman eri opettajan toimesta.

Kansakouluni suoritin noin kymmenessä eri koulussa ja opettajat vaihtuivat vieläkin enemmän.²⁸¹

Asko näkee hajanaisen koulunkäyntinsä johtuvan sodasta ja suhtautuukin hajanaiseen kouluhistoriaansa lähinnä sotaolosuhteiden luomana pakkona. Hän näkee hajanaiseen koulunkäyntiinsä kaksi syytä: sodan aiheuttaman opettajien puutteen ja tiheään vaihtumisen sekä omat kodin menettämisestä johtuvat muutot paikkakunnalta toiselle. Asko ei arvostele levotonta lapsuuttaan tai hajanaista koulunkäyntiään, vaan kokee sen hyvin realistissävyyisesti sota-ajan elämäksi. Hän kuitenkin epäilemättä kokee koulunkäyntinsä hajanaisuuden merkittävänä omaan elämäänsä vaikuttaneena seikkana, koska hän korostaa sitä yksityiskohtaisesti. Askon realistinen ja arkinen asenne hajanaiseen lapsuuteensa ja koulunkäyntiinsä ilmenee hyvin loppukommentissa:

Lopuksi totean lapsuuteni olleen kertomani mukaista, oliko se onnellista vai onnetonta. voidaan jälkikäteen tutkistella kukin mielensä mukaan.²⁸²

Vuonna 1931 syntynyt Viipurin maalaiskuntalainen Pirkko pohtii evakkoudesta aiheutuneista menetyksiään seuraavalla tavalla:

Mistäkö olen **jäänyt paitsi** evakkolapsena?
Kaipaam lapsuudenkodin vinttiä, mistä **löytäisin** oman **lapsuuteni**
Kaipaam koulukavereita, joiden kanssa olisin saanut käydä koulua vuodesta toiseen.
Laskujeni mukaan olen käynyt kansa- ja oppikoulua seitsemässä eri koulussa!²⁸³

Myös Pirkko mainitsee kodin menettämisen vaikuttaneen hänen koulunkäyntiinsä. Pirkko arvioi kodin menetystä ja koulunkäyntinsä hajanaisuutta emotionaalisemmalla tavalla kuin Asko. Pirkko sanoo, että hän on *jäänyt paitsi* koulukavereiden yhteisöstä evakkouden takia. Ilmaisun kautta Pirkko antaa ymmärtää, että koulukavereiden yhteisö on jotain joka kuuluu lapselle ja joka on häneltä evakkouden takia evätty. Ilmaukseen *jäädä jostain paitsi* sisältyy myös epäoikeudenmukaisuuden sävy. Pirkko käyttää myös verbiä kaivata, mikä on tunteikas verbi. Myös huutomerkki esimerkin lopussa korostaa koulunkäynnin hajanaisuutta. Pirkko sanoo myös kaipaavansa lapsuudenkotinsa vinttiä, josta hän voisi löytää oman lapsuutensa. Hän tiedostaa poissaolevien esinemuistojen olemassaolon mahdollisuuden. Pirkko kokee evakkomatkojen ja kodin menetyksen myötä kadottaneensa lapsuutensa, juurensa ja historiansa ja ne ovat ainoastaan

²⁸¹ LEM 90. 1931M: 738.

²⁸² LEM 90. 1931M: 739.

²⁸³ LEM 125. 1931N: 1238-1239.

löydettävissä koti-Karjalasta. Pirkon juuret ovat kiinnittyneet paikkaan, joka on tavoittamattomissa.

Monet evakkolapset mainitsevat kirjoituksissaan koulunkäynnin hajanaisuuden. Sodan vuoksi suuri määrä siirtokarjalaisia lapsia menettivät koulunsa. Esimerkiksi välirauhan aikana 55. 060 evakkolapsen koulutus tuli järjestää uudelleen pienentyneen Suomen puolella. Myös jatkosodan aikana takaisin vallatun alueen koulujärjestelmä elpyi hitaasti johtuen sotatilanteesta ja voimavarojen keskittämisestä oppivelvollisuuskoulujärjestelmän rakentamiseen Itä-Karjalaan Neuvostoliitolta vallatuille alueille.²⁸⁴ Suomalainen koulujärjestelmä oli 1930- ja 1940 luvuilla rinnakkaiskoulujärjestelmä, joka ei ollut kaikille yhtenäinen. Vain osa oppilaista pyrki ja pääsi 4-vuotisen kansakoulun jälkeen keskikouluun ja lukioon johtavaan oppikouluun. Sotatilanne vaikutti myös siirtokarjalaisten oppikouluun pääsemiseen. Sodan aikana oppikouluja ei ollut esimerkiksi Kannaksen maaseudulla ja sodan jälkeen koulutuksen esti rahan puute. Myös heikot asuinolot vaikeuttivat siirtokarjalaisten lasten koulussa käyntiä.²⁸⁵

Monet kirjoittajat kertovat myös aktiivisesta kotiutumisesta uusille kotiseuduille. Koulutus on ollut evakolasten ja heidän perheidensä keskuudessa myös yksi seikka, joka on auttanut toipumaan kodin menetyksestä, kotiseudulta pois muuttamisesta ja uusille seuduille juurtumisessa. Vuonna 1931 syntynyt vuoksenrantalainen Hilikka kertoo perheensä sopeutumisesta kodin menetykseen:

Äitini vaikeudet olivat kohtuuttoman suuret noina aikoina – **ei ollut omaa kotia, ei miestä, lasten koulutus ja kasvatus edessä ja sukulaiset asuivat hajallaan ympäri maata**, hekin lähes yhtä avuttomassa tilassa.[...] Minua eivät surut masentaneet, koska sain aloittaa opiskelun Jalasjärven yhteiskoulussa. Koulu toimi Seurakuntatalolla, sillä omaa koulurakennusta ei vielä ollut. Ylin luokka oli neljäs. **Koulunkäynti korvasi täysin ne suuret puutteet, joista perheemme kärsi ulkonaisesti.**²⁸⁶

Hilikka arvioi perheen kohtaamia vaikeuksia lähinnä vain äitinsä näkökulmasta. Hilikka itse kokee koulunkäynnin omaksi pelastuskeinokseen. Hän ei kuvaa koulunkäyntiä hajanaiseksi ja pirstaloituneeksi vaan koossapitäväksi voimaksi, joka on auttanut

²⁸⁴ Virta 2001: 274- 275.

²⁸⁵ Ilonen 2003: 82-83.

²⁸⁶ LEM 4. 1931N: 44-45.

selviytymään elämän muista vaikeuksista, kuten kodittomuudesta isän menetyksestä ja sukuyhteisön hajoamisesta.

Myös vuonna 1942 syntynyt pyhäjärveläinen Siiri on kokenut koulutuksen kodin menetyksestä pelastavaksi voimaksi:

Evakkokokemusten jälkeen vanhempamme olivat päättäneet antaa lapsilleen koulutuksen ja se toteutui. **Lapset olivat heidän pääomaansa**, johon he sijoittivat siitäkkin huolimatta, että linja-autokyydit naapuripitäjän oppikouluun, kirjat ja opetus oli itse kustannettava. **Sen eteen tehtyä työtä he eivät koskaan katuneet. Koulutuksen arvostus on seurannut myös lastenlapsiin.**²⁸⁷

Evakkokokemusten ja kodin menettämisen jälkeen Siiri kuvaa vanhempiensa arvostuksen ja panostuksen siirtyneen fyysisen omaisuuden kartuttamisesta toisenlaisen pääoman eli lasten vaalimiseen. Vanhemmat sijoittavat pääomaansa eli lapsiinsa kouluttamalla heitä. Koulutukseen panostetaan samalla tavoin kuin vaikkapa ennen pellon raivaamiseen. Se tehdään, vaikkakin se olisi vaikeaa raatamista. Siirin kertomuksessa vertautuvat myös maallinen ja henkinen perintö. Koska kotitalo ja perintömaat, eli maallinen omaisuus on menetetty, tuleville sukupolville jätetään perinnöksi henkinen omaisuus, eli koulutuksen arvostus. Perintö siirretään eteenpäin tuleville sukupolville, vaikkakin hieman erilaisena. Sukupolvien välinen jatkumo turvautuu jälkikasvun kautta kodin ja omaisuuden menettämisestä huolimatta.

Erilainen yhdistystoiminta ja vapaaehtoistyö ovat yleisiä siirtokarjalaisten ja evakkolasten keskuudessa. Vuonna 1933 syntynyt vuosalmelainen Eila kertoo harrastuksistaan seuraavaa:

Toimin Lammin Karjala seurassa naistoimikunnan puheenjohtaja[na.] seura täyttää tänä vuonna 60 vuotta[.] olen ollut koko elämäni ajan täällä Karjala seuran toimessa mukana. Maa ja Kotitalousnaisissa olen mukana. Lammin Eläkeliiton yhdistyksessä olen hallituksessa[.] toimin muumuassa kahviemäntänä[.] kerho kokoontuu joka toinen viikko[.] Eläkepäiville riittää toimintaa ja vielä lapsen lapset[.] ei muuta kuin toivoa että terveyttä riittäisi ei sotaa tulisi saisi rauhassa elää.

Muistoissa Karjala elää Kesäjuhliissa ja Vuosalmen kylä kokous Lahdessa keväällä[.]²⁸⁸

Eila on juurruttanut itsensä uudelle asuinpaikkakunnalleen monipuolisen yhdistystoiminnan myötä, kuitenkin luopumatta karjalaisuudestaan. Eilan suhde

²⁸⁷ LEM 31. 1942N: 249.

²⁸⁸ LEM 147. 1933N: 1531.

Karjalaan ja karjalaisuuteen on kaksinainen: toisaalta Karjala on jo muistojen maailmaan siirtynyt entinen kotipaikka, mutta toisaalta hän myös toteuttaa uudenlaista karjalaisuuttaan nykyiseltä kotipaikkakunnalta käsin. Hän on kotiutunut ja juurtunut uudelle kotipaikalleen niin hyvin, että hän ei edes toivo Karjalaan takaisin muuttamista vaan rauhallista elämää nykyisellä paikkakunnallaan. Eilan karjalaisuus ja Karjalan merkitys kotina on muuttunut ajan myötä.

Vuonna 1936 syntynyt vuokselalainen Rauno kertoo harrastuksistaan ja nykyisestä elämästään hyvin samaan tapaan kuin Eila:

Hämeenlinnaan muutettuani karjalaispoika ajautui **politiikkaan, järjestötoimintaan, kuten ammattiyhdistystoimintaan, Omakotiyhdistystoimintaan ja kotiseututyöhön Hämeenlinna-seurassa** 24 vuotta ja siinä puheenjohtajana kuusi vuotta. **Kotiseutu on aina se paikka missä asut, vaikka juureni ovatkin karjalassa niin mieli sinne kuitenkin aina palaa.** Elämä jatkuu. **Karjalaisuus elää.** Tästä on hyvä jatkaa.²⁸⁹

Rauno on Eilan tapaan ollut mukana monenlaisessa yhteiskunnallisessa ja harrastustoiminnassa. Hän on juurruttanut itsensä nykyiselle kotipaikkakunnalle myös kotiseututyön myötä ja kotiutunut täysin. Rauno ei mainitse olevansa mukana Karjalayhdistyksissä. Kuten Eilalle niin myöskään Raunolle Karjala ei ole enää paikka, johon he realistisesti ajateltuna haluaisivat muuttaa. Karjala on Raunolla enemmän nostalgian ja muistojen seutu, jossa hänen juurensa kuitenkin sijaitsevat. Merkittävää on myös se, että Eilan tapaan myös Rauno toteaa karjalaisuuden elävän. Karjalaisuuden merkitys on myös Raunon kohdalla muuttunut uudenlaiseksi, paikan välittömästä fyysisestä yhteydestä erillään olevaksi, mutta kuitenkin eläväksi karjalaisuudeksi.

Vuonna 1941 syntynyt uusikirkkolainen Maria oli vasta kolmevuotias jatkosodan evakuintien alkaessa. Hän sanookin, ettei muista matkoista ja kodin menetyksestä paljoakaan vaan muistikuvat ovat lähinnä pelkoa ja hätäännystä, jonka sota ja aikuisten pelko aiheuttivat. Marja sanookin, että hänelle on jäänyt mieleen monia surullisia ja pelottavia muistoja, jotka ovat vasta aikuisiällä tulleet esiin. Maria pohtii kirjoituksessaan myös kodittomuuden ja muuttojen vaikutuksia myöhempään elämäänsä:

Minä olin jo jotenkin turtunut muuttoihin. Oli tunne, että **mihinkään ei enää uskaltaisi juurtua eikä kehenkään kiintyä, sillä kohta olisi kuitenkin taas lähdettävä.**[...] Vähitellen

²⁸⁹ LEM26: 1936M: 225.

vuosien myötä koetut kauhut unohtuivat, mutta **tietyntyylinen levottomuus ja pelko kiintyi mihinkään jäi jäljelle**. Asuinpaikkani muuttui tavan takaa. Missään en tuntenut olevani kotona. Vähintään seitsemän vuoden välein muutin asuntoa. Nyt olen asunut samassa paikassa lähes 18 vuotta, mutta jatkuvasti seuraan myytäviä asuntoja. **Todella läheisiä ystäviäkkään ei juuri ole ollut [lapsuudenystävän nimi] jälkeen. En ole uskaltanut kiintyä, kun sisimmässä on pelko, että kohta on kuitenkin lähdettävä**. Kysymykseen, mistä olen kotoisin, aloin jo lukiolaisena vastata, että **en ole mistään kotoisin**. Se tilanne muuttui oudosti vuonna 1990, kun sisareni kanssa vielä hiukan varkein seisoimme Puumolassa kotirannalla ja tajusin, että **sitä rantahiekkaa pitkin olivat isäni ja äitini kerran astelleet ja sitä ennen isovanhempani ja heidän vanhempansa ja monta, monta sukupolvea ennen heitä. Tiesin, että sieltä olin kotoisin**. Kylä oli hävitetty, mutta meri ja maa ja ihana maisema oli jäljellä.²⁹⁰

Maria sanoo muuttojen aiheuttaneen hänelle pelon kiintyä paikkoihin ja ihmisiin. Hän myös sanoo kokeneensa juurettomuuden²⁹¹ tunteita. Kuitenkin kotiseutumatkalla Maria löysi paikan, josta hän tunsikin olevansa kotoisin. Kokemukseen vaikutti tietoisuus aiempien sukupolvien läsnäolosta kyseisellä paikalla. Maria ikään kuin löysi itselleen juuret: sekä tilallisen että historiallisen menneisyyden²⁹², jonka hän oli hetkellisesti kadottanut ainaisten muuttojen ja kodittomuuden vuoksi.

Juurten löytyminen vaati fyysisen yhteyden Karjalassa sijaitsevaan kotipaikkaan. Marian kodittomuuden ja juurettomuuden kokemuksen voimakkuuteen voi nähdäkseni vaikuttaa se, että hänellä ei ole iästään johtuen voimakkaita muistikuvia lapsuuden kodista Karjalassa. Marian voimakkaammat lapsuudenmuistot ovat evakkoajoilta, jolloin perhe oli jo koditon. Hän on luultavasti kuullut kertomuksia Karjalassa sijaitsevasta kodista ja kuullut olevansa karjalainen. Karjalaisuus on kuitenkin jäänyt leijumaan ilmaan merkityksettömänä ja liian abstraktina johtuen konkreettisen fyysisen yhteyden puuttumisesta kotipaikkaan. Juurien löytyminen kotiseutumatkalla nähdäkseni tarkoittaa Maijan kohdalla sitä, että kotiseutumatkalla hänen kuulemansa kertomukset saivat näyttämön. Kertomukset ja sen kautta myös karjalaisuus kiinnittyivät johonkin todelliseen ja muuttuivat merkittäväksi.

Jotkut kirjoittajat kokevat myös, että lapsuudenkodin menettäminen ja evakkous ovat aiheuttaneet heille pysyvän kodittomuuden ja juurettomuuden tunteen. Vuonna 1929 syntynyt viipurilainen Pertti toteaa lakonisesti:

Evakkomatkanani päättyi hieman ennen krematoriota.²⁹³

²⁹⁰ LEM 37. 1941N: 326.

²⁹¹ Juurettomuuden tunteista myös esim. LEM 171: 1936N:

²⁹² Ks. myös tämä tutkimus s. 66 ja s. 79

²⁹³ LEM 39. 1929M: 340.

Kommentillaan hän viittaa toisaalta evakkomatkan päättymättömyyteen ja toisaalta siihen, että hänen koko elämänsä on ollut evakkomatkaa. Pertin ei ole mahdollista päästä kotiin vaan hän arvioi kokevansa kodittomuutta koko elämänsä ajan.

6.5. Karjalaisuus vai suomalaisuus?

Kodin tai kodittomuuden tuntuun vaikuttaa myös se, miten henkilö tuntee kuuluvansa laajempaan ympäröivään ryhmään ja yhteiskuntaan, kuin vain perheeseen ja sukuun. Lasten evakkomatkakertomuksissa esiintyy yleisesti kolme kansallista tai etnistä ryhmää, joiden keskinäisiä suhteita puntaroidaan ja joihin suhteessa itseä määritetään osaksi ryhmää. Nämä kolme ryhmää ovat karjalaiset, suomalaiset ja venäläiset tai neuvostoliittolaiset. En pyri tässä yhteydessä määrittelemään kirjoittajien etnisiä identiteettejä, vaan lähinnä pyrin tarkastelemaan, millä tavoilla näiden kolmen ryhmän keskinäinen dynamiikka ja suhteet näyttäytyvät yksilön, kirjoittajan näkökulmasta. Se, minkä ryhmän keskuudessa kulloinkin elää ja miten tuntee kuuluvansa ryhmään, vaikuttaa kodin kokemisen tunteeseen.

Monet kirjoittajista kertovat evakkomatkan konflikteista, joita tapahtui paikallisen väestön kanssa. Vuonna 1936 syntynyt Viipurin maalaiskuntalainen Impi kertoo koulukiusaamisestaan:

Koulukiusaamista olen kokenut paljon, mutta olen ylpeä siitä etten alistunut ottamaan rangaistusta syyttä – Oikeustajuni soti sitä vastaan. Yksinäistä pientä evakkotyttöä oli helppo kiusata, uskon oppilaiden vanhempien asenteilla olevan osuutta tähän.²⁹⁴

Impi esittää itsensä koulukiusauksen yhteydessä taistelijana, joka osaa puolustaa oikeuksiaan, huolimatta yksinäisyydestään, pienuudestaan ja muukalaisuudestaan. Hän myös pyrkii ymmärtämään kiusaajia, joiden arvelee olleen vanhempiensa karjalaisiin kohdistuneiden asenteiden vaikutusvallassa. Impi esittää itsensä marttyyrinä, joka tietää oikean ja väärän ja pyrkii myös ymmärtämään väärin tekijöitä. Impi ei aseta oman olemisensa oikeutusta kiusaajien keskuudessa kyseenalaiseksi, vaan tekee selväksi, että kiusaajat olivat väärässä arvostellessaan häntä evakkouden vuoksi. Impi tekee selväksi

²⁹⁴ LEM 171. 1936N: 1789.

kuuluvansa eri ryhmään kuin muut ympärillä olevat ihmiset: hän kuuluu oikeudentajuisten ryhmään ja muut ovat oikeudessa erehtyneitä.

Kaikki kirjoittajat eivät pelkästään pohdi kohtaamiaan epäoikeudenmukaisuuksia ja huonoa kohtelua, vaan jotkut pyrkivät tarkastelemaan asiaa myös toisesta näkökulmasta. Vuonna 1931 syntyneen Viipurin maalaiskuntalaisen Pirkon perhe kohtasi väliaikaisessa majoituspaikassa huonoa kohtelua. Kirjoituksessaan Pirkko pohtii evakuinteja kuitenkin myös kokonaisuuksina:

Nyt kypsään ikään ehtineenä olen alkanut ihmetellä **kuinka Virolainen, Vennamo ja muut pystyivät niin yksityiskohtaisesti suunnittelemaan 400 000 evakon sijoittamiset molemmilla evakkoreissuilla. Samoin ymmärrän sen, että vaikeaa se on ollut myös muun Suomen kannalta. Ei ole helppo avata omaa pihapiiriään ja kotiaan ventovierailla.**²⁹⁵

Iän ja vuosien myötä Pirkko sanoo alkaneensa pohtia evakuinteja myös vastaanottavan osapuolen ja järjestelijöiden kannalta ja toteaa, että kyseessä oli monelta osin vaikea ja monimutkainen prosessi. Hän ei koe, että evakuointien vaikeudet ja konfliktit johtuisivat suoranaisesti etnisten ryhmien kohtaamisen vaikeudesta vaan ylipäätään toisilleen vieraiden ihmisten kohtaamisen vaikeudesta ja evakuoitavien suuresta määrästä.

Jotkut aineistoni kertojat sanovat myös piilotelleensa karjalaisuuttaan konfliktien vuoksi. Vuonna 1938 syntynyt heinjokelainen Liisa kertoo sopeutumisestaan uusille asuinsijoille:

Sopeutuminen uusiin oloihin ja ristiriidat paikallisen väestön kanssa aiheuttivat haavoja, jotka ovat herkkiä avautumaan pienestäkin epäystävällisyydestä. Monen kymmenen vuoden salailu siitä, että on karjalainen, on jättänyt jälkensä. Tiedän olevani kauniista Karjalasta ja edustavani heimoa, joka on osoittautunut erittäin lahjakkaaksi monella alalla. Siitä huolimatta on välillä sanottava ääneen ja haikeana haaveiltava siitä, millaista elämä olisi ollut ilman tällaista varhaislapsuuden kokemusta – evakkomatkaa.²⁹⁶

Liisa ei koe kotiutuneensa uusille olosijoilleen kovinkaan kitkattomasti. Hän sanoo eläneensä kaksoiselämää: salailleensa karjalaisuuttaan ja toisaalta olleensa salassa ylpeä lahjakkaan karjalaisen heimon edustaja. Hän tekee selväksi, että karjalainen heimo poikkeaa muista suomalaisista. Tästä jaosta johtuen hän kokeekin olevansa yhä ikään kuin vierailija nykyisessä elämässään, joka ei varsinaisesti kuulu nykyisille asuinsijoille.

²⁹⁵ LEM 125. 1931N: 1238.

²⁹⁶ LEM 43. 1938N: 368.

Mielikuvituksessaan hän edelleen matkustaa kotiin ja kodin tilaan, eli utopiaan, jossa karjalaiset olisivat saaneet jäädä oman heimonsa asuinsijoille koti-Karjalaan ja jossa evakkomatkaa ei olisi koskaan tapahtunut.

Myös vuonna 1936 syntynyt pyhäjärveläinen Eeva kertoo salailleensa karjalaisuuttaan:

Sopeutumiseni uusiin oloihin Satakunnassa ei ollut helppoa. Koin lapsena ja myös nuorena aikuisena **voimakasta häpeän tunnetta.** Olin myös pelokas ja arka. Olin hyvin levoton lapsi. **Muistan välttäneeni karjalaisuuden esiintuomista koulussa ja muuallakin.** Olin ilmeisesti oppikoulussa jotenkin onnistunut siinä. Siitä seuraava esimerkki: Olin löytänyt kirjakaupasta karjalaisen keittokirja ja ostanut sen. Esittelin sitä innoissani erälle koulutoverille. Hän tokaisi minulle: Mitä sinä Satakuntalainen teet karjalaisella keittokirjalla? Muutimme vuonna 1973 mieheni ja lastemme kanssa Raumalle. **Kohtasin siellä voimakkaita ja palavasieluisia karjalaisia ja heidän kauttaan löysin karjalaisen identiteettini.**²⁹⁷

Myöskään Eevan sopeutuminen uuteen asuinpaikkaan ei ollut helppoa. Hän kuitenkin kertoo myöhemmin löytäneensä karjalaisen identiteettinsä. Eevalle oman karjalaisuutensa salailu johti sopeutumisvaikeuksiin, häpeään, pelkoihin ja levottomuuteen. Hänelle oman karjalaisuutensa löytäminen ja hyväksyminen on ollut tienä kohti sopeutumista ja myös kotiutumista. Oman erilaisuuden myöntäminen ja sen kunnioittaminen on auttanut kotiutumisessa.

Seuraavassa katkelmassa ilmenee hyvin Eevan elämänasenne, jossa yhdistyy monikulttuurisuuden kunnioitus ja usko erilaisten ihmisten keskinäiseen sopuun ja kotoutumiseen:

Solmin avioliiton vuonna 1958 turvallisen ja luotettavan satakuntalaisen miehen kanssa. Liitto on kestänyt jo 46 vuotta. **Eri kulttuureista lähteneet aviopuolisot voivat sopeutua ja hioutua toinen toistaan kunnioittaen ja hyväksyen toistensa erilaisuuden, joka on myös elämäni suuri rikkaus.**²⁹⁸

Karjalaisuus ei ole muodostunut Eevalle nykyisestä yhteisöstä erottavaksi tekijäksi, vaan päinvastoin. Tiedostamalla karjalaisuutensa Eeva on oppinut erilaisuuden kunnioituksen, josta on tullut hänen keskeisiä elämänarvojaan ja kotoisuutta edistäviä tekijöitä.

²⁹⁷ LEM 144: 1936N: 1520.

²⁹⁸ LEM 144: 1936N: 1520.

Vuonna 1929 syntynyt viipurilainen Pertti muutti perheineen talvisodan evakuintien jälkeen Helsinkiin. Hän kertoo ainoasta muistamastaan konfliktista paikallisten kanssa uudella asuinseudulla:

Siihen aikaan veneilijät korjailivat veneitään rannalla. Eräänä päivänä jäimme katselemaan korjaajan työtä ja keskustelemaan miehen kanssa. Mies kysyi mistä pojat ovat kotoisin, sillä murteemme poikkesi hesalaisesta. Vastasimme Viipurista. Tähän mies tokaisi: **”sittenhän te olette ryssiä”**. **Huomautus saattoi olla huumoriksi tarkoitettu**. Veljeni 8-vuotias nieli itkua ja jupisi, että tuo tarvitsisi turpiinsa. Sain hänet pois rannalta rauhoittumaan. **Se oli katkera paikka meille, mutta muistini mukaan ainoa niinä vuosina.**²⁹⁹

Pertti antaa ymmärtää, että pahin loukkaus, mitä karjalaispojalle oli mahdollista sanoa, oli kutsua tätä ryssäksi. Huomautuksen loukkaavuutta ei vähennä lainkaan se, että se oli saattanut olla myös vitsiksi tarkoitettu. Määrittelemällä pojat ja samalla yleisemminkin karjalaiset Venäläisiksi tai Neuvostoliittolaisiksi tehtiin selväksi, että heidän paikkansa ja kotinsa eivät ole Suomen puolella. Pertti on eri mieltä siitä, että karjalaiset eivät olisi suomalaisia ja tekee mielipiteensä selväksi korostamalla ryssäksi haukkumisen loukkaavuutta. Hän on epäilyistä ja huomautuksista huolimatta karjalainen ja suomalainen.

Sodan lopputulos merkitsi karjalaisille kodin ja kotiseudun menetystä, mutta monet evakkolapsista ovat kuitenkin tyytyväisiä siihen, että edes Suomen itsenäisyys säilyi. Vuonna 1936 syntynyt Viipurin maalaiskuntalainen Marjatta kertoo koti-ikävästään:

Aina välistä kaiheresi mieltä ikävä kotiin – mutta sinnehän ei ollut enää menemistä. **Lisäksi hiipi mieleen pelko siitä, että ryssät voittavat ja valloittavat koko maan** – miten meille silloin käy?³⁰⁰

Marjatta suree Karjalaan jäänyttä menetettyä kotia, mutta taustalla on vielä suurempi pelko – Suomen menettäminen Neuvostoliitolle. Koti-Karjalan menettäminen merkitsee jo kodittomuutta, mutta koko Suomen menettäminen merkitsisi totaalista kodittomuutta. Marjatta mieltää Karjalan kodikseen ja osaksi Suomea, joten myös Suomi on hänen kotinsa ja hän on karjalainen ja suomalainen. Vastakkain ei asetu suomalaiset ja karjalaiset vaan suomalaiset ja venäläiset.

Evakkolasten kertomuksissa oman karjalaisuuden suhde suomalaisuuteen näyttäytyy moninaisena. Se miten paljon suomalaisuus ja karjalaisuus nähdään saman kolikon eri

²⁹⁹ LEM 39. 1929M: 336.

³⁰⁰ LEM 55. 1936N: 479.

puolina vaikuttaa myös siihen, miten hyvin uusille asuinsijoille kertomusten mukaan kotiudutaan. Jossain tapauksissa karjalaisuus ja suomalaisuus nähdään hyvin erillisinä, jolloin myös sopeutuminen ja kotiutuminen uusille asuinsijoille kuvataan haastavaksi. Joskus taas oman karjalaisuuden hyväksyminen on auttanut kotiutumisen ja sopeutumisen prosessissa. Yhdenlaista karjalaisten evakkolasten keskuudessa vallitsevaa näkemystä karjalaisten ja suomalaisten suhteesta on mahdotonta määritellä. Mutta kertomuksissa on yhteneväistä se, että kirjoittajat mieltävät poikkeuksetta karjalaisten ja venäläisten ryhmän toisistaan erillisiksi, vaikkakaan suomalaisten ja karjalaisten ryhmien suhde ei olisi yksiselitteinen. Monessa evakkomatkakertomuksessa suomalaisten vihjailut karjalaisten venäläisyydestä koetaankin erityisen loukkaavina.

6.5. Karjala uhrina

Vuonna 1935 syntyneen muolaalaisen Laurin evakkomatkakertomuksen kansilehdellä on karjalaisen runoilijan Ilmari Pimiän runo:

Voi miten rakkaat,
voi miten armaat
oli ne Karjalan kultaiset kunnaat!
Voi miten raskaat,
voi miten harmaat
ovat ne Karjalan maksamat **lunnaat!**³⁰¹

Ajatus Karjalasta uhrina tai sen menetyksestä lunnaina toistuu lasten evakkomatkakertomuksissa. Tarkastelenkin tässä kappaleessa minkälaisia ilmenemismuotoja ajatus Karjalasta uhrina saa lasten evakkomatkakertomuksissa.

Karjalan ja kotikontujen menetys voidaan nähdä evakkomatkakertomuksissa itsenäisyyden säilymisestä maksettuna hintana tai sen vuoksi annettuna uhrina. Vuonna 1941 syntynyt uusikirkkolainen Marja näkee Karjalan menetyksen isänmaallisena uhrina:

Me sodan kokeneet lapset opimme vaikenemaan ja pysymään ikään kuin näkymättöminä. Siksi tuntuukin hyvältä, kun edes nyt 60 vuotta myöhemmin joku on kiinnostunut kuulemaan, mitä me olemme kokeneet, miltä meistä on tuntunut. **Mekin**

³⁰¹ LEM 138. 1935M: 1328.

annoimme oman uhrimme isänmaalle: menetimme kotimme ja läheiset turvalliset sukuyhteydet katkesivat.³⁰²

Karjalaisten sotien aikainen kohtalo oli yksi vaietuista historian aiheista YYA - sopimuksen aikaisessa suomessa. 60:n vuoden vaikeneminen on siirtänyt sodan jälkeisen trauman ja Karjalan menetyksen käsittelyn prosessia ja tämän vuoksi Marja kokee jääneensä epäoikeudenmukaisesti ulkopuoliseksi, oman uhrinsa isänmaan vuoksi luovuttaneeksi kärsijäksi. Hyvitykseksi luovuttamastaan uhrista hänelle riittäisi se, että myös kotinsa ja sukuyhteytensä menettäneiden lasten tarinoita kuunneltaisiin ja heidän kokemuksiaan ja tunteitaan huomioitaisiin. Marja on helpottunut vaikenemisen päättymisestä, vaikkakin se tapahtuu vuosikymmeniä myöhässä.

Joissain evakkomatkakertomuksissa karjalaisten Suomen itsenäisyyden puolesta luovuttama uhri esitetään konkreettisesti omaisuutena. Vuonna 1934 syntynyt Viipurin maalaiskuntalainen Alina kertoo jatkosodan evakkoon lähdöstä seuraavaa:

Onnemme jäi kovin lyhyeksi, sillä 18.6.1944 **jouduimme jättämään kodin, jonne jäi juuri kasvuun lähteneet rehevät kasvi-peruna- ja tupakkamaat.** Keväällä otetuilta **kananpojilta katkaistiin kaulat, lehmä vietiin yhteiskarjaan, Misse-kissan isä ampui.**³⁰³

Evakkomatkakertomuksissa toistuu etenkin jatkosodan evakkoon lähdön kohdalla katkeruus siitä, että jo kylvetyt pellot jouduttiin jättämään tulevine satoineen. Viljelysmaista ja karjasta luopumisen kuvailu korostaa karjalaisten turvattomuutta lähdön hetkellä. Toimeentulon lähteet, kuten pellot ja kotieläimet luovutetaan ja tapetaan. Luopumisen katkeruutta lisää se, että pellot ja maat ovat jo omin käsin kylvettyjä. Oma ruoka luovutetaan viholliselle.

Vuonna 1934 syntyneen jääskeläisen Ilonan kertomuksessa korostuu katkera sävy uhrin kuviteltua vastaanottajaa kohtaan:

Ensossa odotamme omaa vuoroamme kesällä 1944. Hermot ovat kireällä. **”Pannaan vielä perunat maahan”, sanoi isä hermoja rauhoittaakseen. Näin teemmekin! Koko perhe osallistui perunan kylvöön! (Ei ihme että olen eri tilanteissa kysynyt: ”Panetteko te meille perunat maahan kun luovutatte sen Karjalan takaisin?”** Se lienee herättänyt tyrmistystä kuulijoissani. Mutta minulla on ”menetetyn rakkauden kaipuu”!)³⁰⁴

³⁰² LEM 37. 1941N: 327.

³⁰³ LEM 66. 1934N: 550.

³⁰⁴ LEM 56. 1934N: 497.

Ilona kuvaa perunan kylvämistä rauhoittavana toimenpiteenä ja siihen sisältyykin toivo siitä, että maat saataisiin kuitenkin pitää. Ilona korostaa myös, että koko perhe eli kaikki oletetut syöjät kylvävät perunoita yhdessä. Ilona ei suoraan kuvaile, miltä tuntui jättää kylvetyt perunamaat viholliselle, mutta hän sanoo kysyneensä useaan otteeseen korvausta asiasta. Kommentin tyyli on hyvin tragikoominen, mikä korostaa tilanteen absurdiutta hetkellä, jossa perhe joutui luopumaan koko omaisuudestaan. He eivät ainoastaan luovuta viholliselle koko omaisuuttaan, vaan he kylvävät myös ruuan viholliselle. Ilona on kokenut ja kokee edelleen tapahtuman traumaattisena. Tapahtuman järkyttävyyttä korostaa runsas huutomerkkien käyttö, jolla hullunkurisen julmaa epäoikeudenmukaisuutta alleviivataan.

Sekä Alinan että Ilonan kuvauksissa korostuu enemmän se, kuka uhrista lopulta hyötyy kuin se, minkä vuoksi uhri tehtiin. Vihollisen eteen luovutettu uhri koetaan katkerana ja vaikeana, sillä talonpoikaisessa elämäntavassa maatala edustaa pysyvyyttä ja jatkumoa sukupolvien välillä, jota jokaisen sukupolven tulisi vaalia ja välittää elinkelpoisena seuraaville sukupolville. Talonpoikaisessa elämäntavassa koti ja ammatti sekä maa ja minuus kietoutuvat yhteen tehden luopumisen tapahtuman vaikeaksi.³⁰⁵ Maatilan, maan ja siihen kylvetyn ruuan kautta luovutaan koko toimeentulosta ja jopa minuudesta.

Joissain lasten evakkomatkakertomuksissa Karjalan menetys ja kodin menetys esitetään väkevän uskonnolliseen sävyyn. Vuonna 1931 syntyneen kivennapalaisen Saaran kertomus on kauttaaltaan intertekstuaalisessa suhteessa kristilliseen diskurssiin. Saara kertoo evakossa koetusta vuoden 1939 jouluaatosta:

Talon lapset riemuitsivat saamistaan joululahjoista. En saanut yhtään lahjaa. Hiljaa ja huomaamattomasti ryömin kuusen alle vihreään aarniometsään. Kasvoilleni putosi kyynel, joka ei koskaan kuivu. **Arka haava** oli jäänyt paikkaan, josta sitä oli vaikea parantaa. **Tunsin olevani yhtä koditon kuin Jeesus-lapsi**, jolle on syntymästään saakka ollut niin vähän tilaa tässä maailmassa. Jouluihin vaihtuessa yöksi nousimme pieneen vinttihuoneeseemme. Äiti lohdutti kertomalla Jeesus-lapsesta, joulun suurimmasta lahjasta, jonka jumala on lähettänyt meillekin. Lapsenmielisesti uskoen tajusin, että kukaan ei jää tänä jouluna ilman lahjaa. **Mekin saimme lahjoista parhaimman: ”Teille on tänä päivänä syntynyt Vapahtaja”**.³⁰⁶

Saara ei suoraan puhu kodin menetyksestä tai siitä, että hän kokee sen uskonnolliseen uhriin verrattavaksi asiaksi. Esimerkki on kuitenkin tulkittavissa viittauksena

³⁰⁵ Silvasti 2000: 231.

³⁰⁶ LEM 40. 1931N: 342.

uskonnollisen uhriin. Saaran kuvaama kohtaaminen tapahtuu jouluaattona, Jeesuksen syntymän päivänä. Saara rinnastaa itsensä Jeesus-lapseen kodittomuuden kautta. Hän kokee, että hänellä on kodin ja Karjalan menetyksestä johtuen yhtä vähän tilaa maailmassa kuin Jeesus-lapsella, jolle ei ollut syntymän hetkellä sijaa majatalossa ja joka joutui syntymään yhteisön ulkopuolella, eläinten parissa³⁰⁷. Saara saa kuitenkin turvaa uskonnosta lohduttomallakin hetkellä: hän ymmärtää, että vaikka Jeesus joutui syntymään yhteisön ulkopuolella, oli hän silti vapahtaja, joka antoi oman uhrinsa, eli maallisen elämänsä ihmisten syntien vuoksi.

Saaran esimerkissä hän itse ja Jeesus rinnastuvat kodittomuutensa vuoksi. Tätä kautta myös Saaran uhri ja Jeesuksen uhri rinnastuvat. Saara on antanut Karjalan suuremman hyvän vuoksi ja Jeesus elämänsä kristittyjen syntien vuoksi. Saara ei suoranaisesti määrittele suurempaa hyvää, jonka vuoksi Karjala uhrattiin, mutta uskoisin Saaran tarkoittavan sillä Suomen itsenäisyyden säilymistä. Tätä tulkintaa tukee kirjoituksessa vallitseva isänmaallinen sävy, jossa sota nähdään koko Suomen, eikä vaan Karjalan koettelemuksena. Hän puhuu myös suomalaisille rakkaasta karusta maan kamarasta puhuessaan sodan alkamisesta Karjalassa.

Saaran kirjoituksessa on kauttaaltaan voimakkaan uskonnollinen sävy. Uskonto auttaa Saaraa ymmärtämään puutteen tai ainakin alistumaan siihen. Saara sanoo, että jouluaattona hän kaiken puutteen, kodittomuuden ja kurjuuden keskellä ymmärsi olla kiitollinen tärkeimmästä lahjasta, eli vapahtajan syntymästä. Aiemmin kirjoituksessa Saara myös esittää äitinsä reaktion evakkoon lähdöstä:

Äiti alkoi laulaa Siionin kanteleen laulua:

**Ei paina mua murheeni täällä,
kun Jeesus on ystäväni.**
Hän kanssani joka säällä,
myös päivä kun synkkenevi.
Ja siksiä laulan mä **riemusta** vain,
ja lapsena laulan nyt **onnesta** ain,
kun mulla on Jeesus, oi Jeesus, oi Jeesus.
Sä autuaaks ostit mun.³⁰⁸

Saara esittää myös äitinsä turvautuneen uskontoon menetyksen hetkellä. Jeesuksen ja uskon vuoksi myös kodin menetyksen hetkellä kristitty ja karjalainen voi riemuita ja

³⁰⁷ Luuk. 2.

³⁰⁸ LEM 40. 1931N: 342.

iloita. Saaran kirjoituksessa karjalaiset esitetään henkisinä ihmisinä, joita eivät maalliset surut hetkauta, vaan he osaavat ylväästi kantaa menetyksensä ja jopa iloita siitä uskonnon avulla. Karjalaisten kärsimys esitetään uljaana ja jalona, samalla tavoin kuin Jeesuksen tai marttyyrien kärsimykset esitetään kristinuskon kertomuksissa. Laulussa mainitaan myös Jeesuksen uhri, jolla hän osti kristityt autuaiksi. Evakkoon lähdön yhteydessä mainittuna se tukee tulkintaa, jossa Karjalan menetys ja Jeesuksen ristiinnaulitseminen rinnastuvat samankaltaisina uhreina.

Myös vuonna 1930 syntyneen Viipurin maalaiskuntalaisen Kaisan kirjoituksessa on voimakkaan uskonnollinen sävy ja se on intertekstuaalisessa suhteessa kristinuskon diskurssin kanssa. Kaisa kertoo perheen talvisodan evakkoon lähdöstä seuraavaa:

Illalla ennen seitsemää isä valjasti hevosen jolla hän lähti viemään meitä Karhusuon pysäkille. Mutta ennen sitä hän tuli tupaan ja haki virsikirja ja äidin kanssa lauloivat virren **Vakaana Herran teitä vaella ainiaan ja huoles kaikki heitä Jumalan huomahan...**näin jälkeinpäin ajatellen **ei muuta turvaa ollut kuin Jumala.**

Kodin ovi painettiin kiinni, lähdettiin **pimeään yöhön kohti pimeää huomispäivää.**³⁰⁹

Kodista lähtemisen ja yleisen epävarmuuden hetkellä Kaisan vanhemmat turvaavat Jumalaan, joka on ainoa turva kun kotikin on menetetty. Esimerkissä koti ja pimeä yö asetetaan myös vastakkain. Kun kodista poistutaan, poistutaan myös valosta ja lämmöstä ja astutaan pimeään yöhön ja pimeään tulevaisuuteen. Myös uskontoa ja jumalaa kutsutaan usein valoksi pimeyden keskellä, joten Kaisan kertomuksessa Jumala ja uskonto ovat analogisia Karjalaan jääneelle kodille.

Kaisa kertoo jatkosodan evakkomatkalta myös seuraavan tapahtuman:

Äidillääni oli hyvä lauluääni, illalla hän istui pakarin keinutuoliin, siinä hän alkoi laulaa **”Kiitos sulle Jumalani armostasi kaikesta...”** ikkuna oli auki, kunnallisneuvos [nimi] oli puutarhassaan ja kuuli äitini laulun. Hän sanoi äidilleni jälkeinpäin, että **hän ajatteli miten tuo karjalaisäiti jaksaa vielä kiittää, kaiken sen jälkeen, mitä ovat kokeneet.**³¹⁰

Samaan tapaan kuin Saara myös Kaisa esittää äitinsä ja karjalaiset ylväiksi, henkistyneiksi kärsijöiksi. Arvovaltaisen henkilön kommentti äidin uljaasta kärsimyksestä toimii todistuksena, jonka arvovaltaa lisää kommentoijan arvonimen ja nimen mainitseminen. Huomiota kiinnittää myös se, että Kaisan kertomuksessa muut

³⁰⁹ LEM 86. 1930N: 712.

³¹⁰ LEM 86. 1930N: 717.

ihmiset kuin hän itse ovat toimijoina uskonnollista luottamusta, uhrautumista ja ylevää sekä asiantilat hyväksyvää kärsimystä kuvaavissa tilanteissa. Hän itse ei ehkä kykenekään samanlaiseen johdatukseen luottamiseen ja uskonnon tuomaan kiitollisuuteen, mihin karjalaiset hänen käsityksensä mukaan yleensä pystyvät.

Kaisa puhuu kirjoituksessaan ympyröistä puhuessaan evakkomatkoista. Hän toteaa, kun perhe pääsi jatkosodan aikana palaamaan Karjalaan, että ”se ympyrä umpeutui, mutta tämä toinen ei koskaan.”³¹¹. Kaisan mielestä asiat ovat kesken, koska he eivät ole vielä päässeet palaamaan Karjalaan. Hän ei hyväksy ajatusta Karjalasta uhrina. Hän ei ole edelleenkään tehnyt uhrausta, vaikka kuvaa muiden perheenjäsentensä hyväksyneen kodin menetyksen uskonnon avulla. Toisaalta myös muiden perheenjäsenten hyväksyntä asettuu kyseenalaiseksi seuraavan esimerkin pohjalta:

Hänet [isä] on haudattu Harjavaltaan. **Vaikka rauha oli solmittu neuvostoliiton kanssa karjala menetetty, kuitenkin karjalaisten mielessä oli toive päästä takaisin Karjalaan tätä vääryyttä ei ole vielääkään korjattu mutta vieläkin toivotaan.** usko huomiseen oli silloin siinäkin asiassa. **isäni haudattiin kahden arkun sisään.** Oli toivo kun lähdetään karjalaan isän ruumis viedään myös.³¹²

Kaisa antaa ymmärtää, että ylevästä uhrin luovuttamisesta ja luopumiseen suhtautumisesta huolimatta perheellä oli ja on kenties edelleenkin toive päästä Karjalaan takaisin. Heillä on toive myös siitä, että isä pääsisi kotimaan multiin. Kaisa kutsuu tässä yhteydessä Karjalan luovutusta Neuvostoliitolle vääryydeksi, joka odottaa korjaamistaan.

Saaran ja Kaisan kertomukset ovat kauttaaltaan intertekstuaalisessa yhteydessä uskonnollisen diskurssin kanssa. He käyttävät virsiä ja raamatun kertomuksia Jeesuksesta omaelämäkerrallisen kertomuksensa rakentamisessa. He arvioivat omia kokemuksiaan, tulkitsevat menetystään ja saavat lohtua uskonnollisten intertekstien kautta. Jeesuksen marttyyrikuolema ristillä kristittyjen vuoksi on kristinuskon suuri kertomus, jonka varaan uskonnon keskeisimmät elementit rakentuvat. Samalla tavoin Karjalan menetys on siirtokarjalaisten suuri kertomus, jonka varaan koko siirtokarjalaisuuden ja evakkouden kokemus ja kulttuuri perustuvat. Siirtokarjalaisten kulttuuri ja siirtokarjalaisuuden kokemus pohjautuvat enemmän kertomukselle Karjalan

³¹¹ LEM 86. 1930N: 714.

³¹² LEM 86. 1930N: 717.

menetyksestä kuin itse Karjalasta. Karjalasta toki kerrotaan, mutta evakkouden kokemuksen ja kulttuurin tekee merkittäväksi Karjalan menetys, samalla tavalla kuin kristinuskoo saa omaleimaisen merkityksensä Jeesuksen ja etenkin Jeesuksen ristikuoleman myötä. Vaikka Karjalan menettäminen onkin keskeisin siirtokarjalaisuutta määrittävistä kertomuksista ja vaikka karjalaiset esitetään ylevinä, nöyryinä ja asiantilan hyväksyvinä kärsijöinä sekä Saaran että Kaisan kertomuksissa tämä ei kuitenkaan merkitse välttämättä tyytymistä. Saara ei ota kertomuksessaan kantaa Karjalan takaisinsaamiseen, mutta Kaisalla on siitä selkeä mielipide. Samalla tavalla kun jotkut kristityt odottavat Jeesuksen uudelleen tulemistä maan päälle odottaa Kaisa oman uhrinsa, eli Karjalan palautusta.

Ylevän uhrin tematiikkaa on luultavasti käsitelty sodan jälkeisessä Suomessa runsaasti myös pappien ja seurakuntien toimesta. Kristillisten tarinoiden ja henkilökohtaisten evakkokokemusten intertekstuaalisen yhteyden merkitystä mahdollinen ulkopuolinen viitteistys ei kuitenkaan poista. Omien kokemusten ja kristinuskon tarinoiden välisen yhteyden ja keskustelun luominen ovat olleet tärkeitä myös yksityisessä ja oman yhteisön sisällä tapahtuvassa menetyksen käsittelyssä. Oma menetys saa kristinuskon tarinoiden kautta laajemman kontekstin ja helpottavan selityksen: Jeesus, kuten karjalaisetkaan eivät luovuttaneet uhrejaan turhaan.

6.6. Menetetty myyttinen paratiisi

Monessa aineistoni evakkomatkakertomuksissa lähtö Karjalasta näyttäytyy elämän taitekohtana. Lähtö jakaa elämän aikaan Karjalassa ja aikaan poissa Karjalassa. Väitän, että tämä teema on yksi keskeisistä evakkolasten elämänskulkua jäsentävistä tarinoista. Seuraavaksi analysoin kertomuksia, joissa edellä esitetty elämän ajan taittuminen aikaan Karjalassa ja aikaan Karjalasta poissa näkyy erittäin voimakkaana. Tarkastelen tässä yhteydessä kolmea sävyiltään erityyppisiä kertomuksia.

Vuonna 1931 syntynyt johannekselainen Raisa kuvailee kotipaikkaansa seuraavasti:

Kotini oli kannakselainen maalaistalo pienessä kylässä pitäjän laidalla noin 40 kilometriä Viipurista. [...] Kotikyläni oli pieni, noin 20 taloa käsittävä. Pääasiassa maanviljelyksellä ja karjanhoidolla elettiin. Maatonta väkeä ei kylässämme ollut. Tällaiset

olivat siis kertojan elämän puitteet, niin **tavalliset ja samanlaiset kuin tuhansilla ikäisilläni Kannaksella.**³¹³

Raisa kuvailee kotipaikkaansa neutraaliin sävyyn, paikantaen sen suhteessa kylään ja Viipuriin. Hän korostaa kylän olevan pieni mainiten sen pienuuden kaksi kertaa. Raisan kuvailemassa pienessä ja maatalousvaltaisessa yhteisössä se ettei omista maata merkitsisi jonkinasteista erottumista sekä sosiaalista ja yhteiskunnallista vähempiarvoisuutta, joten kotikylä kuvataan kertomuksessa sosiaalisesti ja yhteiskunnallisesti yhtenäiseksi. Kirjoittaja kertoo myös, että hänen oman elämänsä puitteet ovat hyvin tyypillisiä Kannaksella. Tällä maininnalla Raisa ulottaa kotikylänsä kuvauksen koskemaan laajemminkin Karjalan Kannasta. Kirjoittajan kuvailema Karjalan Kannas on sosiaalisesti ja yhteiskunnallisesti homogeeninen ja siitä johtuen myös suhteellisen staattinen ja ristiriidaton. Kannaksen ja kotikylän ensilukemalta neutraali kuvaus osoittautuu syvemmässä tarkastelussa näin ollen hyvinkin positiivissävyiseksi.

Raisan kertomuksessa vallitsee kauttaaltaan hyvin realistinen sävy. Myös kotipaikan kuvaus on pintapuolisesti hyvin realistinen, vaikka tarkemmalla analyysillä Karjalasta tuotettu kuva näyttäytyykin positiivisena. Kotipaikan ja lapsuuden kuvauksessa vallitsee kuitenkin rauha ja tyytyväisyys, joka puuttuu tyystin evakuoitien jälkeisen elämän kuvauksesta, jossa Raisa kertoo perheensä evakkoaikojen vaikeuksia, jatkosodan aikaisia Karjalan jälleenrakennuksen vaikeuksia sekä on pettynyt siihen, ettei hänellä ollut mahdollisuutta halustaan huolimatta kouluttautua. Kertomuksen lopussa Raisa arvioi evakkoutta ja kodin menetystä:

Lapsuudenystävien kanssa on viime vuosikymmeninä keskusteltu ja esitetty arvailuja, minkälaiseksi elämämme olisi muodostunut, jos olisimme saaneet varttua aikuisiksi syntymäseudullamme. Olisiko elämänlaatumme erilaista? Sitä emme tiedä, **mutta jälkensä tämä sodan särkemä lapsuus on meihin varmasti jättänyt. Selviytyjiä me olemme, vaikka totta kohdallamme ovat Eeva Kilven säkeet: ”Kun elämän evakkona yhä maailmalla kuljeksiin.**”³¹⁴

Kirjoittajan maailma jakautuu kahteen osaan, maailmaan ennen sotaa ja maailmaan sodan jälkeen. Ennen sotaa kertojan maailma sijoittui Karjalaan, kun taas sotien jälkeen hän on ollut eräällä tavalla koditon. Vaikka kertomuksessa esitetty kuvaus kotipaikasta ei superlatiiveja ja ylistyssanoja käytäkään, on kotipaikka kuvattu siinä kuitenkin

³¹³ LEM 32. 1931N: 250.

³¹⁴ LEM 32. 1931N: 283.

kodiksi, hyvin tavanomaiseksi kannakselaiseksi kodiksi. Sodan jälkeisen maailman kuvausta taas leimaa kodittomuus tai ”elämän evakkous”. Kirjoittaja jäsentää elettyä ja nykyistä elämäänsä evakkouden ja kodin menetyksen kautta, vaikka kotipaikkaa ei esitetäkään suoranaisten ihannoidussa valossa.

Seuraavaksi tarkastelen kertomusta, jossa kotipaikka Karjalassa on kuvattu hyvin ihannoivaan sävyyn. Tarkastelen miten lapsuudenkodin kuvaus suhteutuu osaksi kokonaista kertomusta evakkomatkasta ja elämästä. Vuonna 1930 syntynyt uusikirkkolainen Annika kuvailee lapsuudenkotiaan seuraavasti:

Syntymäpaikkaansahan ei voi kukaan valita. Minä **kuitenkin synnyin juuri siellä, missä olisin varmaan jo äidin kohdussa ollessani halunnut syntyä**. Minä synnyin siellä, missä vihreät metsiköt tuoksuivat männyn pihkalta, kuusen kirpeiltä neulasilta, koivujen mahlaisilta mesiltä, sametin pehmeiltä sammaleilta, hentoisilta metsän tähdiltä ja kaikelta paljolta, mikä lapsuuden muistoja kaunistaa. **Sain tosiaanikin syntyä maailman kauniimmassa kolkassa.**³¹⁵

Annika jatkaa kotipaikan kuvausta vielä niittyjen, kukkaketojen ja marjamaiden pitkällä kuvauksella:

Entäs sitten marjamaat. Ahojen mansikat punersivat hymyilevinä ojien pientareilla, viettellessään makeudestaan tunnettuina poimijoita luokseen kuiskutellen innoissaan: maistelkaa, maistuvatko? **Mustikat kutsuivat** metsän hiljaisiin varjoihin tummansinisellä värien viestityksellään; tänne päin, tänne päin, poimikaa, poimikaa. Poimikaa vasunne kukkuroilleen.

Puolukat ilosta nauravine punaisine poskineen vetivät joka syksyiseen juhlintaansa kaikki ne jotka ”kynnelle kykenivät”. **Tirskahdellen pihlajamarjatertut tanssahtelivat** puitten oksistoilla, ilkkuen marjamättäille ylimielisinä korkeuksistaan; meitä katsellaan, meidät nähdään, olemme lähellä taivasta.

Karpalot, niitäkään ei voi unohtaa. Ne **uinuivat** soitten pehmeissä sammalvuoteissaan vielä seuraavaan kevääseenkin. Niitten, ja suopursujen kirpeän tuoksun huumama soinen metsikkö, joka maistui suussa, joka leijui ilmassa, se jätti lapsuuden aikaan väkevän tietoisuuden siitä, mitä kaikkea kaunista maailmasta voi tuntea ja löytyä.³¹⁶

Annika kuvailee kotiseutuaan Karjalassa varsin ihanteelliseen sävyyn. Hän kertoo kuvauksessa kotikylänsä nimen, mutta kotipaikan kuvailu on enimmäkseen luonnon ja ympäristön tunteellisesti latautunutta kuvailua. Annika kuvailee myös jonkin verran kotitaloaan, mutta kotipaikan kuvaus keskittyy luonnon kuvaukseen. Kuvauksen tyyli on runsas ja aistivoimainen. Hän kertoo kesäisestä luonnosta, jossa on runsaasti tuoksuja, makuja ja värejä ja jossa marjat ja kasvit ovat elollisia ja elävät ihmisen

³¹⁵ LEM 51. 1930N: 400.

³¹⁶ LEM 51. 1930N: 400.

kanssa ristiriidattomassa luonnon tilassa. Luonnon kuvauksessa ei kuitenkaan ole oikeastaan mitään, mikä sitoisi sen juuri tietyn kylän tai talon lähiympäristöksi. Myöhemmin kertomuksessa Annika nimeää järviä ja sijoittaa maisemia maantieteellisesti, mutta pääasiallisesti luonnon kuvauksessa liikutaan hyvin yleisluontoisella harmonisen luonnon tasolla.

Luonnon kuvauksen kautta Annikan kotipaikasta muodostuu paratiisinomainen kuva, jossa ihmiset ja luonto sekä kotieläimet ja villieläimet elävät sovussa ja harmoniassa.

Muistan naapurin ankkaparven, joka tulla taapersi ylärinteenpuoleisesta kodistaan, jatkaen matkaansa meidän talomme ohi aivan seinän vierustalta talon takana olevaan soiseen metsikköön. Siellä oli suolammikoita, jossa ankat kävivät peseytymässä kesäaikaan luultavasti joka päivä. **Ei niitä Kurre kollikissammekaan lainkaan hätyytellyt**, vaikka mikään koira ei uskaltanut pihallemme tullakaan, sen verran kodin vartija kissa suuri kokoisena oli.³¹⁷

Annika kuvailee kotipaikkaansa voimakkaasti oman kokemuksen kautta. Hän kertoo kotipaikastaan asioita, joita lapsen voi kuvitella muistavan lapsuudestaan. Hän kuvailee ensinnäkin tuoksua ja makuja. Tuoksujen ja makujen on usein ajateltu ylläpitävän ja herättävän muistoja menneisyydestä. Tuoksujen ja makujen voisikin ajatella toimivan eräänlaisina muistikuvien ärsykeinä tai muistin tehostajina, joiden avulla muistikuvat tietyistä paikoista, tapahtumista tai ihmisistä on tuotettavissa uudelleen kerronnaksi. Toiseksi Annika kertoo paljon eläimistä. Eläimet ja luonto ovatkin varmasti kuuluneet olennaisena osana lapsen maailmaan ja usein lapset liittävätkin eläimiin inhimillisiä ominaisuuksia, kuten tunteita ja ajattelua. Annikan voisi siis ajatella tuottavan kertomustaan historiallisesta kokemuksesta käsin. Hän kertoo kotipaikastaan siten kuin muistaa sen lapsena kokeneensa.

Kertomuksessa kuvattu lapsuuden maailma on erittäin harmoninen. Siellä luonto kukoistaa ja on kesä. Annikan lapsuuden maailmassa myös ihmiset elävät sovussa sekä keskenään että luonnon ja eläinten kanssa. Annika esittääkin yleisarvion lapsuudestaan:

Mutta **lapsuus Halilassa oli niin kaunista, ja myös ihmeellistä aikaa**. Ehkä aika on luonut patinansa noihin muistojen vuosiin, mutta kyllä niissä oli tosi ihanuutensakin.³¹⁸

Annikan kuvailema lapsuuden maailma muistuttaa monella tavalla raamatullisen myytin mukaista paratiisia, joka ei vielä ole synnin tahraama. Raamatun tarinassa jumala luo

³¹⁷ LEM 51. 1930N: 401.

³¹⁸ LEM 51. 1930N: 404.

Eedenin puutarhan, jonne laittaa asukkaiksi eläimiä sekä miehen ja naisen. Jumala asettaa ehdon ihmiselle. Ihminen saa syödä kaikista muista puutarhan puista paitsi hyvän ja pahan tiedon puusta. Mikäli ihminen syö hyvän ja pahan tiedon puusta, on hän kuoleman oma. Ihminen kuitenkin sortuu ja syö kielletystä puusta, jolloin jumala karkottaa ihmisen paratiisista ja asettaa tälle muitakin rangaistuksia.³¹⁹ Kuten raamatun paratiisissa myös Karjalassa elämä on Annikan kuvauksen mukaan rauhallista ja huoletonta. Lapsuudenmuistotkin ovat pääasiassa kuvailtu ihaniksi. Annika kertoo kuitenkin myös negatiivisemmista muistoista, joista kertomus omenavarkaudesta rinnastaa kertomuksen yhä voimakkaammin raamatun myyttiin paratiisista.

Tuo kotimme takana oleva pienehkö suo, josta kaikki karpalomme noukimme, oli joka kesä täynnä karpaloita. En oikein tiedä kenelle metsikkö, jossa tuokin suo sijaitsi, oikein kuului, ei meille ainakaan. Siellä oli kuitenkin piikkilanka aita joka erotti naapurimme metsikön tästä meidän käyttämästämme metsä ja suo alueesta. Äiti kivikovaan varoitti ettei sinne naapurin puolelle ole sitten mitään asiaa mennä. [...] Emmehän aidan taakse koskaan menneetkään, vaikka siellä joskus karpalot kiehtovasti viekoittelivatkin. [...] Ja sitten **viekoitus iski minuun. Naapurillamme oli omenapuita piha täynnä, mutta kun meidän piha oli pelkästään ruohottunut pallokenttä, niin eipä siellä omenapuut rehotelleet. Minä menen kyllä nyt omena varkaisiin**, sanoin kaverilleni.³²⁰

Annikan menee kertomuksessaan omenavarkaisiin ja jää myös kiinni. Kiusauksen ja syntiinlankeemuksen teema on kertomuksessa väkevästi läsnä ja viittaa raamatun myytin syntiinlankeamiseen. Annikan kertomuksen ja raamatun syntiinlankeemus-myytin välillä on selkeä intertekstuaalinen yhteys ja Annikan kertomus jäsentää todellisuutta syntiinlankeemus-myyttiin verrattavalla tavalla. Annika kuvailee kotiseutunsa marjakylläisiä metsiä, mutta kuitenkin lankeaa ottamaan omenan ainoasta paikasta, mistä se on kiellettyä. Liiallista on tietenkin olettaa, että kirjoittaja ajatteli omenavarkautensa aiheuttaneen Karjalan menetyksen, mutta tietynlainen ajatustason yhteys kertomuksessa on syntiinlankeemus-myyttiin. Annikan kertomus keskustelee intertekstuaalisesti myytin kanssa ja tuottaa tulkintaa todellisuudesta vuorovaikutuksessa myyttiin. Annikan teksti on ns. uusmytologinen teksti³²¹ ja viittaus syntiinlankeemus-myyttiin toimii siinä koodina ilmaisten tekstin todellisen merkityksen. Annika ei kerro pelkästään tarinaa lapsuudenkodistaan, vaan sen menetyksen suuruus korostuu lapsuudenkodin vertautuessa raamatulliseen paratiisiin: elämä Karjalan

³¹⁹ 1.moos. 2-3.

³²⁰ LEM 51. 1930N: 405.

³²¹ Z. G. Mintzin käsite uusmytologinen teksti tarkoittaa sitä, että symbolistinen kirjallisuus jäsentää todellisuutta myyttisesti. Ks. tämä tutkimus s. 35-36

menetyksen jälkeen ei voi mitenkään olla yhtä ihanaa kuin elämä Karjalassa - paratiisissa.

Yhteys syntiinlankeemus-myyttiin korostuu kertomuksen jatkuessa. Annikahan kuvasi sotia edeltävän ajan Karjalassa varsin onnelliseksi ja ristiriidattomaksi, mutta välittömästi talvisodan syttymisen ja kotoa lähdön kuvauksen jälkeen kertomukseen alkaa ilmestyä ristiriitoja ja säröjä. Hän kuvailee evakossa olon alkuaikoja ja tunnelmia perheessä:

Mihin isä oli mahtanut kadota jossain raossa, hän ei nimittäin ensipäivinä ollut joukossamme. **Heillä ei ollut äidin kanssa mennyt enää pitkään aikaan oikein hyvin, oli ollut monia riitojakin jo kotona ollessamme. Olikohan isä jollain lailla yrittänyt katkaista välimme äitiin**, se nykyisin on tullut mieleeni.³²²

Isälle myös tuli sieltä lähtö jonnekin sotahommiin, ja **äiti sai pienenlaisen hermokohtauksen juosten syvään lumihankeen itkien ja huutaen**. Ei se ollut kovin pahanlaatuinen kohtaus, koska sisarpuoleni [nimi] sai hänet jallitettua takaisin sisälle toisten joukkoon.³²³

Välittömästi kun kertomuksen maailmassa on siirrytty pois paratiisiin vaikutuspiiristä, eli Karjalasta, ilmenee ongelmia. Perhesuhteet mutkistuvat ja idylli hajoaa.

Kertomuksessa annetaan ymmärtää, että äidin hermot pettivät epävarman tilanteen hetkellä, mutta kertomuksessa viitataan myös siihen, että ongelmat äidin ja isän välillä olisivat olleet olemassa jo pidemmän aikaan. Ratkaisevaa on kuitenkin se, että isän ja äidin ristiriitoja ei mainittu sanallakaan sotaa edeltävän Karjalan kuvauksessa. Karjala kuvataan idyllinä, vaikka ihmisten väliset ongelmat eivät pelkästään johtuneetkaan Karjalasta poistumisesta. Kirjoituksessa annetaan epäsuorasti ymmärtää, että paratiisimainen tila Karjalassa ei ainakaan kaikilta osin vastannut reaalityodellisuutta, mutta kertomuksen todellisuutta se vastaa. Annika tuottaa todellisuutta kulttuurisesti stilisoimalla muistoihin perustuvaa kerrontaa ja tehden siitä myyttiä lähenevän kertomuksen, jossa viittaukset reaalityodellisuuteen hämärtyvät ja muisteltu maailma muuttuu myytin maailmaksi.

Annikan kertomuksessa tuotettu paratiisi viittaa kuitenkin vain talvisotaa edeltävään Karjalaan. Perhe palaa jatkosodan aikana Karjalaan, mutta silloin paratiisi on jo

³²² LEM 51. 1930N: 408.

³²³ LEM 51. 1930N: 409.

tahriutunut ja menetetty. Annika pohtii kirjoituksessaan jatkosodan aikaista Karjalaan paluuta seuraavalla tavalla:

Isä joutui jälleenrakennustöihin Karjalaan, ja hän sai hommattua meidätkin sinne. **Helppoa ei kaikille ollut nimittäin takaisin pääsy, ja ehkä olisi ollut kai parempi, ettei mekään olisi päästy.** Mutta ”Tutkimattomia ovat Herran tiet” jne.[...] Kyllä minä olin jo sen verran **tottunut olemaan siellä Nurmijärven Raalassa, että hieman ikävöin sinne takaisin,** etenkin koulukavereitani, ja mukavaa opettajaani. Itse maisemia ja olosuhteita ei ikävä tullut. **Ja uskoa täytyi että nyt alkaa taas ne ”hyvät ajat”.**³²⁴

Annika toteaa, että kenties olisi ollut parempi, mikäli Karjalaan ei olisi lainkaan menty takaisin jatkosodan aikana, sillä kotiutuminen uuteen asuinpaikkaan oli jo alkanut. Kuitenkin mielessä oli ajatus talvisotaa edeltävästä Karjalassa, jossa vallitsi ”hyvät ajat”. Koti-Karjala oli kuitenkin muuttunut paljon. Rakennukset olivat tuhoutuneet, koulukaverit olivat kasvaneet ja muuttuneet koppaviksi ja jopa perheen ostama lehmä kuoli pian sairauteen. Annika mainitsee kuitenkin elämän olleen onnellista, mutta kuvauksesta puuttuu täysin talvisotaa edeltävän koti-Karjalan kuvauksen ihanuus ja runsaus. Taika on haihtunut ja paratiisi on tuhoutunut talvisodassa.

Annika käsittelee kertomuksessaan lapsuuttaan nykyhetken tilanteesta käsin ja esittää arvioita lapsuudestaan osana koko elettyä elämää.

Nuoruus! Se kai tavallisesti seuraa lapsuutta. Olin joutunut lapsuudessani niin paljon muuttamaan paikkaa, mutta **paras lapsuusaika oli edelleenkin se aika siellä kauniissa Karjalassa, Halilan pienessä kylässä.** En enää erikoisemmin ole kaipaillut sinne, enkä millään enää takaisin lähtisikään, mutta kun oikeasti ajattelen, niin **siellä minä olisin halunnut asua ja varttua aikuiseksikin.** Kohdalleni ei ole osunut elämäni aikana niin kaunista seutua ja niin tuttua, niin rakasta. Ja lisäksi **sain olla niin huoleton kuin olla voi, kun isä ja äiti olivat aina lähistöllä.** Eihän sitä tiedä minkälaiseksi elämäni olisi siellä muovautunut, mutta kaikesta huolimatta olisin siellä halunnut elää.³²⁵

Ei noille lapsuuden muistoille mikään vertoja vedä. Vaikka yrittäisin miten muistella tätä ”uudempaa” aikaa, en vain löydä sitä ihanuuden tunnetta joka sisältyi noitten lapsuudenaikain jokaiseen muistorikkaaseen päivään. Miten vain parhaimmin muistuu mieleen ja niitä kaipailee **ovat nuo rakkaat lapsuuden maisemat kukkapeltoineen, ja järven hopeaa hohtavine selkineen. Vieläpä pakolaisreissulla oleva ”ensirakkauskin” tuntuu paljon mielenkiintoisemmalta kuin nuo jo vähän aikuisemmaksi tultuani kokemani poikasuhteet, nykyisestä avioliitostani puhumattakaan.** [...] Olisiko sitä tyytyväinen menneeseen, jos olisi toiminut toisella tavoin, sitä on vaikea sanoa, mutta jotenkin uskon että **jos sotaa ei aikanaan olisi tullut, minun aikuisaikainen elämäni olisi tullut aivan erilaiseksi.**³²⁶

³²⁴ LEM 51. 1930N: 411.

³²⁵ LEM 51. 1930N: 417.

³²⁶ LEM 51. 1930N: 419.

Annika on käsitellyt läpi kirjoituksen lapsuuttaan Karjalassa varsin nostalgisella strategialla. Lapsuuden aika on esitetty onnellisena idyllinä, jossa ei esiinny ristiriitoja. Lapsuuteen ja perheeseen on toki liittynyt ristiriitoja, mutta niitä ei ole kertomuksessa sijoitettu lapsuuden Karjalan kuvauksen yhteyteen. Idyllinen kertomus joutuu kertomuksen lopussa kuitenkin ristiriitaiseen valoon. Kirjoittaja vertaa kulunutta elämäänsä ja nykyistä elämäänsä kertomuksessa luomaansa lapsuuden idylliin, jolloin nykyinen elämä näyttäytyy tietenkin hyvin epätäydellisenä. Kun realistisen ajattelun kontekstissa tuotettu kuva nykyelämästä vertautuu nostalgis-romanttis-myyttisessä kontekstissa tuotettuun kuvaan lapsuudesta, on vastakohta niiden välillä huikea. Se myös luo kertomuksen kokonaisuudesta ja muisteli-kertojan todellisuudesta hyvin ristiriitaisesti virittyneen kuvan, jossa muisto sekä fyysisesti että henkisesti saavuttamattomasta lapsuudesta häilyy kokoajan nykyisen kokemuksen taustalla. Nykyinen kokemus koostuu, vertautuu ja tulee arvioiduksi suhteessa menneestä luotuun muistoon ja kertomukseen.

Annika haluaa myös pitää kiinni lapsuudenmuistoistaan, jossa Karjala on paratiisi. Hän sanoo jopa, ettei ole kaipaillut takaisin Karjalaan. Tämän tulkitsen kuitenkin lähinnä siksi, että hän ei ole halunnut vierailla Karjalassa tuhrimassa muistojensa maailmaa, jossa vallitsee edelleen lapsuudenmuistojen pohjalta muotoutunut harmoninen ihanuus. Annika palaa nykyisyydessä Karjalaan ainoastaan muistojen ja utopioiden kautta. Hän kuvittelee maailman, jossa ei olisi koskaan ollutkaan sotaa eikä koti-Karjalan menetystä. Tässä maailmassa Annika olisi halunnut elää. Mennyt paratiisi on olemassa enää vain muistoissa ja utopioissa eikä fyysisessä maailmassa.

Vuonna 1936 syntyneen äyräpääläisen Mirjamin kertomus muistuttaa monilta osin Annikan kertomusta. Mirjamin kertomus alkaa saatesanoilla, joissa kirjoittaja kertoo kirjoittamisen motiiveistaan:

Tämä on kertomus evakkona olosta lapsuudessani. **Seesteinen varhaislapsuuteni Kannaksella, Äyräpään Kaukilassa, [talon nimi] talossa on muodostunut minulle tärkeimmäksi jaksoksi elämässäni.** Olen kirjoittanut nämä muistot ensimmäisellä oppimallani kielellä, **Äyräpään murteella**, joka olkoon kunnianosoitus menetylle kotiseudulleni, kodilleni ja esivanhemmilleni.³²⁷

³²⁷ LEM 155. 1936N: 1588.

Saatesanoissa kirjoittaja kerii kokoon kirjoituksensa maiseman sekä ajallisesti että tilallisesti. Hän paikallistaa oman historiansa sekä suhteessa paikkaan, eli lapsuudenkotiin Karjalassa ja sen menetykseen että aikaan, eli kotipaikkaan kietoutuvaan suvun historiaan. Tätä tilan ja historian jatkumoa kirjoituksessa ilmennetään ja todistetaan Karjalan murteella.

Mirjami on jaotellut kertomuksensa väliotsikoin. Ensimmäinen otsikko *Luopuminen alkaa. (kesä 1939)*³²⁸ viittaa jo tuleviin tapahtumiin. Hän kirjoittaa lapsuudestaan tulevaisuuden tapahtumien tiedostamisen näkökulmasta. Hän aloittaa kertomuksensa seuraavalla tavalla:

Miun turvalline, valosa, hyvvviin ihmisiin ympäröimä varhaislapsuutein loppu miun rakkaan [nimi] mummiin kuolemaa elokuus 1939.³²⁹

Mirjami yhdistää mummonsa kuoleman ja lapsuutensa päättymisen. Koko ensimmäinen otsikoitu kirjoituksen luku käsittelee mummon kuolemaa ja hautajaisia. Kappaleen lopussa Mirjami kertoo omista tuntemuksistaan koskien mummonsa kuolemaa:

[nimi] mummiain mie en unehuta millokaa! **Hää ol miu paras ystävään** varhaislapsuuvessain ja mie olin häne ”oma hyvä laps kultaase”, ja oon vielä kii, ja näitä asjoi ei muuta mikkää, - vaik aikaa kulus mite paljo tahhaa. **Tää kaik ol vast kuitekii alkusoitto sil luopumise tuskal, mikä ol vast alkamas kaikil muilkii Karjala lapsil. Myö jouvuttii koht luopumaa kotiseuvustaa ja koistaa ja kaikest mikä meil ol tuttuu ja rakasta,** ja lähtemää evakkotiel, kohti vierasta ja tuntematonta tulevaisuutta.³³⁰

Mirjamin kertomuksessa yhdistyy mummon kuolema ja kodin menetys sekä omat kärsimykset ja kaikkien Karjalaisten kärsimykset. Hänen mielellään mummon kuolemalla on selvä enteellinen yhteys oman kodin menetykseen ja karjalaisten kokemaan kollektiiviseen luopumisen tuskaan.

Mirjami kuvaa kodin menetystä ja evakkoon lähtöä voimakkaasti lapsen näkökulmasta:

Mie hain pienet matkalaukkuin ja täpin ne täytee leluloi ja niitä miul ol vaik mite paljo – mie ko olin suvu ensimmäine lapselaps ja oikee paapottu. Mie valitsin mieleisimmät ja uusimmat. Sit vein ne kaik äitiin nähtäväks ja olin yhtä hymmy, minnuu sanottiikii pienen [lempinimi] aurinkoiseks. Mie hämmästyin kovast ko äiti itki mättäissää tavaroi matkalaukkuloihe. Mie näytin hänel yläpiän mitä mitä mie olin saant aikaa. Hän pyyhki silmijää ja sano, et ”**Voi hyvä laps, et sie voi näi paljoo ottaa tavaraa mukaheis. Valitse**

³²⁸ LEM 155. 1936N: 1590.

³²⁹ LEM 155. 1936N: 1590.

³³⁰ LEM 155. 1936N: 1591.

yks niist, mikä on siul kaikkei tärkein.” Sillo minnuukin alko jo surettaa, mut mie termistäyvvyyin ja aloin miettiin mist mie en nyt kertakaikkijaa ois voint luopuu. Se olkii helppoo. **Mie valitsin kaikist mieleisimmäks tavaraksein mummi vainaalt saamain kohviserviisin,** mikä ol vaaleesinine ja kuvioitu hopiaisil ja tummil koristeil. Siin ol tarjottimel kaik kohvivehkeet, kupit ja tassit ja sokurastia ja kermanekka ja sit viel kohvikannu. Se ol miul oikee mieleine kapistus. Se ol nii kaunis ja viimeine mummiltain saatu lahja. Mie kiikutin sen äitiin ettee hyvin toiveis. Hää katso sitä vähä aikaa ja sano sit tiukast, **”Tätä sie et voi ottaa. Sen pittää olla sellane, minkä voit itse kulettaa kainalossais, niiko nukke tai nalle. Valitse niist.”** Sillo alko miukii itkuin ja luopumise tuskain. Miul tul nii suur murhe pääl, etten ees muista minkä mie otin mukahein. **Sillo mie vast ymmärsin, et koti jääp tänne tavaroinee päivinee, ja myö jouvutaa lähtemää tyhjiltää karkuu jotakii pahhaa, mitä mie en ees käsittänt.**³³¹

Vaikka Mirjamin kirjoituksen koko ensimmäistä lukua oli värittänyt tieto tulevista tapahtumista ja kerrotut tapahtumat ilmaistiin tulevaisuuden näkökulmasta, on lähdön kuvauksen näkökulma voimakkaasti lapsen kokemusmaailmassa kiinni. Siinä kuvaillaan Mirjamin vaiheittaista kodin menetyksen tiedostamista. Kerronta etenee Mirjamin tavaroiden pakkauksen ja äidin repliikkien vuorotteluna. Mirjami kuvaa, kuinka hän pikkuhiljaa ymmärtää kodin menetyksen rakkaiden tavaroidensa menettämisen kautta. Kerronta tapahtuu yleisesti menneessä aikamuodossa, mutta äidin repliikit vievät kerronnan aina hetkellisesti preesensiin. Repliikkien ja preesensin kautta tapahtuman tulevat myös lähelle lukijaa ja lapsen kokemuksen näkökulma, tai historiallisen kokemuksen elementti korostuu.

Mirjami jatkaa evakkomatkan kuvausta lapsen näkökulmassa. Kirjoittaja kertoo tunnelmistaan evakkopaikassa:

Mie muistan vielkii eläväst, mite mie katsoin siel kammari ikkunast ulos, pieniks tyngiks katkottui pelakuihe varsii välist valkosta, tyhjää hankee, ja miun mielein ol yhtä silvottu ja autio. Ei olt ennää muita jällel ko äiti ja pien sisko – isäst ei olt mittää tietoo, hää olt rintamall ”siel jossakii”, ja kaikki tutut ja rakkaat ihmiset olliit hävinneet ties mihi. Kannaksen koti ol jäänt vihollise valtaa iha kaikkinee.³³²

Mirjami tuo lapsuudentunnelmansa lukijan silmien eteen voimakkaalla kuvalla. Lukija pystyy kuvittelemaan ja näkemään Mirjamin mielenmaiseman, joka vertautuu katkottujen pelargonioitten välistä suodattuvaan talvimaisemaan. Mirjami kuvaa mielensä olleen silvotun. Kuva on aistivoimainen ja tuo lukijan erittäin lähelle kirjoituksen lapsen näkökulmaa, lukija suorastaan saa hetken ajaksi mahdollisuuden tarkastella maailmaa lapsen silmien kautta. Mirjamille silvottu mieli ja maisema

³³¹ LEM 155. 1936N: 1592.

³³² LEM 155. 1936N: 1593.

tarkoittaa kodin menetystä ja sodan vuoksi hajonnutta perhettä. Katkotut pelargoniat viittaavat myös ns. evakkopelakuihin. Karjalaiset katkoivat evakkoon lähtiessään mukaansa pistokkaita pelargonioistaan. Näiden evakkopistokkaiden jälkeläisiä on edelleenkin olemassa muistuttamassa menetettyä kodista. Myös Mirjamin kertomuksen katkotut pelargoniat voidaan tulkita menetetyn kodin symboleiksi.

Luvun lopussa kirjoituksen näkökulma vaihtuu taas samanlaiseksi, mitä se oli alussakin. Kodin menetystä ja evakkoaikaa tarkastellaan nykyisyyden näkökulmasta tiedostaen tulevaisuuden tapahtumat ja sodan lopputulos:

Tähä loppu kerral miun onnelline varhaislapsuutein. Miu kohallein ol tult luopumine, mummiin lisäksi, kaikest tutust ja rakkaast jo kolme ja puol vuotisen – [lempinimi] minnuu ei enää sanont kukkaa tään kaike jälkee. Koko elämä ol muuttunt iha vieraaks ja turvattomaks. **Uus elämän vaihe olt alkant perusteellisel tuhol. Näi paha loppu ol vanhal, ilosel 30-luvul!**³³³

Mirjami yhdistää omat elämänvaiheensa eli mummon kuoleman, kodin menetyksen ja perheen hajoamisen laajemmalti historian tapahtumiin ja aikakausiin. Hän tulkitsee oman lapsuutensa kuten myös iloisen 30-luvun päättyneen sotaan, jota hän kutsuu perusteelliseksi tuhoksi. Mirjamille uusi aika merkitsee luopumista.

Mirjami jatkaa elämänvaiheen päättymisen analysointia mielenkiintoisella tavalla:

Toine maailmansota ol alkant. Miul jäi koko elämän pitune ikävä Kannakse kottii ja niihi pienen [lempinimi] varhaislapsuuve onne päivii. **Se on vällee sitä mitä hyö sannoot taivasikäväks. Myö kaivataa takasii siihe paratiisii mist meijät on aikanaa ajettu pois jokahine. Se on se ihmise perusikävä ja tieto siit, et myö ollaa kotosii jostakii paljo paremmast –”ihanasta maasta, ” niiko vanhas virres sanotaa.**³³⁴

Mirjami vertaa ikäväänsä lapsuutensa aikoihin ja Kannaksen kotiin ihmisen ikävään syntiinlankeemusta edeltävään paratiisiin. Mirjami sanoo kirjoituksessaan suoraan sen, mihin Annikan ja jollain tavalla myös Raisan kirjoitukset viittaavat. He vertaavat lapsuuden Karjalaa raamatun myytin paratiisiin ja rakentavat tekstejään intertekstuaalisessa yhteydessä myyttiin.

³³³ LEM 155. 1936N: 1593.

³³⁴ LEM 155. 1936N: 1593.

Mirjami lähtee vielä käymään Kannaksella äitinsä kanssa ennen talvisodan syttymistä. Mirjamin kotona asuu jo sotilaita ja muutenkin sodan tuntu on läsnä. Kotona vietetty aika kuvataan kuitenkin onnelliseksi:

Ko tultii peril ni sielkii ol jo syksy, muttei viel lunta niiko Pohjosis. **Muutamii omenii ol viel yläöksis lehattömis puis. Se jäi nii miu mielehein, et vielkii nään ne silmissään iha eläväst.**[...] ko isäkii tul kottii ja **meil ol vähä aikaa melkee niiko enne vanhaa.** Mie sain istuu issään syles nii tiukast niiko **kääpä koivu kyles. En ois tahtont olla missää muual ko siin.**³³⁵

Kotona Karjalassa on onnellista, koska siellä on tuttu koti ja isän myötä kadoksissa ollut perheyhteys. Tämä perheyhteys esitetään orgaanisen genealogian kautta.

Mielenkiintoista on myös se, että samoin kuin Annikan kertomuksessa myös Mirjamin kertomuksessa esiintyy omena. Mirjami sanoo muistavansa jo lehdettömissä omenapuissa olevat omenat hyvin elävästi. Talven kynnyksellä puissa vielä olevat omenat muistuttavat ja symboloivat kotipaikan merkitystä menetettynä paratiisina. Raamatun myytissä syntiin lankeaminen, eli kielletyn hedelmän syöminen on keskeinen osa kertomusta paratiisin menetyksestä. Kielletty hedelmä on paratiisia ja sen menetystä merkitsevä symboli. Myös Mirjamin ja Annikan evakkomatkakertomuksissa omena merkitsee paratiisiin verrattavissa olevaa kotia ja sen menetystä.

Evakkomatkakertomuksissa omena ja kodin menetys ei yhdisty syy-seuraussuhteen kautta kuten Raamatun myytin kielletyn hedelmän nauttiminen ja paratiisista karkotus, vaan evakkomatkakertomuksissa kahden elementin suhde on metonyminen - osan suhde kokonaisuuteen. Raamatun myytin ja kirjoittajien evakkomatkakertomuksissaan esittämän kodin menetyksen kertomuksen välinen suhteen tulkinta intertekstuaaliseksi vahvistuu.

Mirjami palaa äiteineen takaisin pohjoiseen evakkoon isovanhempien luokse. Mirjami kertoo evakkotalvesta:

Myö pysähyttiin ja Ukki tarjos mius punasii Pectus-pastilliloi punasest pahviaskist. **Valkose hange keskel ne olliit nii ouvo ja räikiän värisii,** ja paksul lapskääel nii vaikiat ottaa. **Pois olliit ne kesäset, heinähajuset onnenpäivät, ko Ukki anto miu kätehei omenan tai mansikanheinän – heinäsirkan sirittäis ja päivän paistais.**³³⁶

Kuvauksessa vertautuvat nykyinen elämä ja menetetty paratiisi. Nykyistä elämää edustavat talvi ja räikeät ja keinotekoiset herkut eli Pectus-pastillit, kun taas menetettyä

³³⁵ LEM 155. 1936N: 1594.

³³⁶ LEM 155. 1936N: 1596.

paratiisia eli koti-Karjalaa edustavat kesä ja luonnonantimet, kuten hedelmät ja marjat. Mirjami tulkitsee kirjoituksessaan maailman muuttuneen keinotekoiseksi ja kylmäksi. Nykyinen vertautuu suhteessa entiseen. Mirjami kuitenkin mainitsee, että tuttujen ihmisten ja sukulaisten seura hieman helpotti koti-ikävä. Sukulaiset muistuttavat ja edustavat menetettyä kotia myös nykyisessä elämässä. Menetetty koti ei ole vain paikka vaan myös yhteisö ja juuret.

Mirjami kertoo perheen evakkoaikaisista sattumuksista ja elämästä. Hän kuvailee myös perheen yhdistymistä, jossa isä löytää perheensä luokse yllättäen ja odottamatta. Hän tulkitsee tapahtuman uskonnollisesta kontekstista käsin:

Mie ymmärsin kyl heti mielessäin jot tää ol sitä ”Taivaa isä johdatusta”, mist meil ol haastettu paljo. Sota-aika ko näät ol, ni lapsii koitettii pittää turvallisel mielel talviisiikii. Isä osu oikial kavul, ja äit ikkunaa samal kertaa ja näk hänet. Eik tää nyt olt justii sitä siunkii mielestäis? Tää tapahtuma lisäs miu luottamustain tähä johdatuksee. **Muutekii mie aattelin, et evakkopoikaha se ol olt Jeesuskii pienen lapsen, ko joutu mänemää vihollista pakkoo Ekyptii. Sen takkee hää ymmärtää hyväst tään meikii kotont Karjalasta pois joutumise murheen.** Se lohtutti minnuu ja anto toivoo paremmast.³³⁷

Mirjami tulkitsee perheen yhdistymisen jumalan johdatukseksi. Sitten hän vertaa evakkoja Jeesukseen, joka joutui lapsena perheineen pakenemaan Egyptiin, koska kuningas Herodes suunnitteli hänen surmaamistaan.³³⁸ Samaistuminen Jeesuksen elämään lohduttaa Mirjamia. Jeesuksen ja Mirjamin rinnastuminen tuo mieleen auttamatta myös Jeesuksen uhrin ja karjalaisten uhrin rinnastumisen³³⁹. Mirjami tulkitsee ja analysoi oman elämänsä suurta tarinaa, eli kodin menetystä ja evakkoutta intertekstuaalisessa suhteessa kristillisen kulttuurin suureen tarinaan, eli raamattuun. Mirjamin kertomus ja tarina laajenee raamatun myytin kaltaiseksi kertomukseksi ihmisen kodittomuudesta maailmassa. Raamatun tarinat kietoutuvat yhteen Mirjamin omaelämäkerrallisen tarinan ja elämäntulkinnan kanssa muodostaen kokonaisvaltaisen tulkinnan kodittomuudesta, kodista ja Karjalasta. Tätä voisi kutsua myös historiallisen kokemuksen ja historiallisen tietoisuuden vuorovaikutukseksi. Tapahtumat saavat merkityksiä suhteessa kulttuurissa olemassa oleviin myytteihin ja myös myyttejä tulkitaan uudelleen. Karjalaisten koti-ikävä ja kaipaus muuttuvat ymmärrettäväksi luomiskertomuksessa kuvatun paratiisin menetyksen ja sinne ikävöinnin kautta ja myös

³³⁷ LEM 155. 1936N: 1599.

³³⁸ Matt. 2: 13-15.

³³⁹ Ks. luku 6.5.

Jeesuksen elämää tulkitaan evakkouden kokemuksen näkökulmasta. Intertekstuaalinen maailma vaikuttaa tarinoiden muodostumiseen ja tulkintaan, ja myös myyttejä ja kulttuurin suuria kertomuksia tulkitaan oman elämäkokemuksen näkökulmasta uudelleen. Tarinoiden välillä on intertekstuaalinen vuorovaikutus.

Edellä analysoiduissa evakkomatkakertomuksissa esitetty maailma on myös verrattavissa Mihail Bahtinin määrittelemään idylliseen kronotooppiin. Bahtin on määritellyt yhdeksi keskeiseksi romaanikirjallisuuden kronotoopiksi³⁴⁰ idyllisen kronotoopin. Bahtinin mukaan kirjallisuudessa on esiintynyt monia erilaisia idyllityyppejä, joissa on havaittavissa eroavaisuuksia sekä toistensa välillä että saman tyyppin sisällä eri lajien välillä. Vaikka idyllityypit ja lajit ovat keskenään hyvin heterogeeninen joukko, on Bahtin määritellyt idyllille kolme yhteistä piirrettä.³⁴¹

Bahtinin mukaan ensimmäinen idyllin erityispiirre on idyllin ajan ja paikan erityinen kiinnikasvanut yhteys. Idyllissä tapahtumat ovat kiinnittyneet paikkaan ja paikallisuuteen ja idyllistä elämää ei ole mahdollista erottaa paikasta, johon sukupolvien vuosisatainen ketju on kasvanut kiinni. Paikan yhtenäisyys tekee ajan kulumisen näkymättömäksi ja hälventää eri yksilöiden elämiä ja saman yksilön elämänvaiheita erottelevat aikarajat: syntymä ja kuolema sekä lapsuus ja vanhuus sulautuvat toisiinsa paikan yhtenäisyyden vuoksi. Idyllin toinen erityispiirre on sen fokusoituminen elämän ydinasioihin ja perusrealiteetteihin, kuten syntymään, kuolemaan, rakkauteen, avioliittoon, työhön, juomiseen ja syömiseen. Idyllissä nämä perusrealiteetit kuitenkin esitetään varsin sublimoidussa valossa ja ilman suuria keskinäisiä kontrasteja. Idylli ei tunne arkielämää, vaan idyllissä toistuvat ja näennäisen arkipäiväiset asiat ovat olennaisinta ja erityisintä elämässä. Idyllin kolmas erityispiirre on ihmiselämän ja luonnon elämän kietoutuminen yhteen. Idyllissä ihmiselämällä ja luonnonilmiöillä on sama yhteinen usein metaforiseksi muuttunut kieli ja rytmi. Idyllin kolmas erityispiirre liittyy kiinteästi myös ensimmäiseen.³⁴²

³⁴⁰ Kronotoopilla Bahtin tarkoittaa ajallisten ja paikallisten suhteiden keskinäistä yhteyttä kirjallisuudessa. Ks. tämä tutkimus s. 55.

³⁴¹ Bahtin 1981: 224-226.

³⁴² Bahtin 1981: 224-226.

Mielestäni edellä kuvatuista lapsuuden Karjalan kuvauksista on löydettävissä kaikki kolme Bahtinin määrittelemän idyllin erityispiirrettä. Niissä kaikissa vallitsee ajan ja paikan staattinen yhteys. Ne edustavat Karjalan aikaa, jossa kaikki asiat olivat pääasiassa hyvin. Karjalan ajan tapahtumien välillä ei ole suuria kontrasteja, vaan ne edustavat ihanuudessaan paratiisia. Kuvatut tapahtumat Karjalan idyllissä ovat myös hyvin arkisia: kuljeskellaan luonnossa, syödään marjoja, asutaan ja vanhemmat huolehtivat lapsistaan. Jos joitain erityisiä tapahtumia nostetaan esille, nekin ovat sublimoidusti esitettyjä arkisia leikin tai työn kuvauksia. Karjalan idyllissä vallitsee myös luonnon ja ihmisen erottamaton yhteys: siellä marjat juttelevat ihmisille ja kissa ei hyökkää ankkaparven kimppuun. Karjalan idyllissä vallitsee pysähtynyt rauha.

Lähtö Karjalasta jakaa kirjoittajien elämää. Raisan kertomuksessa lähtö erottaa ajan, jolloin kirjoittajalla oli oikea koti kodittomuuden ajasta. Annikan kertomuksessa lähtö Karjalasta erottaa lapsuuden Karjalaan kuvatun perheyhtenäisyyden ja onnellisen idyllin ajan myöhemmästä erimielisyyksien, pettymysten ja katkeruudenkin kyllästämästä ajasta. Mirjamin kertomuksessa lähtö Karjalasta erottaa neitseellisen ja luonnollisen paratiisi-idyllin ajan arkisesta normaalista elämästä. Tarinoissa koko elämää arvioidaan Karjalasta lähdön ja kodin menetyksen teemasta käsin. Lähtö jäsentää kertomuksissa elämää ajallisesti jakaen elämän aikaan Karjalassa ja aikaan Karjalasta lähdön jälkeen. Elämä Karjalassa ja sen menetys toimivat myös myöhempien kokemusten tulkinnan lähtökohtana ja vertailukohtana. Oma kodittomuuden kokemusta jäsennetään suhteessa raamatun myyttiin paratiisin menetyksestä sekä Jeesuksen elämästä ja uhrikuolemasta. Oma menetystä tulkitaan ja tehdään ymmärrettäväksi suurten kertomusten kautta.

Lapsuudenkodin kuvaaminen ihanteelliseksi on tavallista yleisemminkin elämäkerrallisessa muistelussa. Usein lapsuudenkoti kuvataan idyllinä, vaikka todellisuus olisikin realistisempi.³⁴³ Olen tulkinnut evakkomatkakertomuksissa esiintyvää lapsuudenkodin ihannoivaa kuvausta raamatun paratiisi- ja syntiinlankeemus-myyttien kautta osoittaen niiden välisen intertekstuaalisen yhteyden. Olen myös verrannut koti-Karjalan kuvauksia bahtinilaiseen idyllin kronotooppiin. Nämä molemmat ovat myös tulkittavissa nostalgisen kerrontastrategian ilmentyminä. Mihail Bahtin on kutsunut kirjallisuudessa ilmenevää menneisyyden ihannointia historialliseksi

³⁴³ Piela 1993: 248.

inversioksi. Siinä mytologinen (ja myös kaunokirjallinen) ajattelu paikantaa ihanteet, sopusoinnun ja paratiisimyytit menneisyyteen. Menneisyyteen paikallistetaan myös päämäärät. Bahtinin mukaan historiallisessa inversiossa menneisyyteen ja jo tapahtuneiksi asioiksi paikallistetaan kaikki sellainen, jonka on mahdollista tapahtua ja joka myös toivotaan tapahtuvaksi vasta tulevaisuudessa. Menneisyyteen paikallistetut ihannoidut asiat ovat siis toisin sanoen tavoitteita ja mielikuvia täyttymyksestä, jotka eivät ole suinkaan tapahtunutta historiaa.³⁴⁴ Historiallisen inversion kautta evakkomatkakertomuksissakin esiintyviä ihanteellisen lapsuuden maailman kuvauksia voidaan pitää täydellisyyden representaatioina, utopioina tai tulevaisuuden haaveina. Se, että lapsuudenkuvauksilla ei olisikaan sataprosenttista vastetta todellisuudessa, ei tee niistä kuitenkaan yhtään vähemmän merkittäviä kertojilleen. Tulkittu menneisyys on kertojien todellista menneisyyttä. Mielestäni tämä kertoo muistelun, kerronnan ja miksei myös historiankirjoituksen perimmäisestä luonteesta todellisuutta uudentavina ja tulevaisuutta muokkaavina prosesseina. Intertekstuaalisten yhteyksien kautta kertomukset myös luovat itselleen juuret laajempaan kontekstiin ja menneisyyteen.

6.7. Yhteenvedo

Kertomuksissa käsitellään kodin menetyksen teemaa yksinkertaistetusti sanottuna kahdesta näkökulmasta: 1) sopeutumisen ja ryhmään kuulumisen problematiikan näkökulmasta sekä 2) laajemmalla tavalla kertomusta, kertomuksen maailmaa ja kertojien todellisuudentulkintaa jäsentävän periaatteen näkökulmasta. Näkökulmat eivät ole toisistaan erillisiä vaan vain hieman poikkeavia tarkastelunäkymiä samaan asiaan, eli kodin menetykseen ja sen vaikutuksiin. Sopeutumiseen ja ryhmään kuulumisen problematiikka näkyy evakkomatkakertomuksissa esimerkiksi perheen merkityksen arvioinnin, juurettomuuden ja uudelleen juurtumisen sekä kansallisten tai etnisten ryhmien suhteiden käsittelyn kautta. Kodin menetyksen teema kertomusta ja kertojien todellisuudentulkintaa jäsentävänä periaatteena näkyy evakkomatkakertomuksissa ensinnäkin siinä, että elämää ja kertomusta jäsennetään kahtiajaon aika Karjalassa – aika Karjalan menetyksen jälkeen kautta. Tämä jäsenitys esiintyy toisissa evakkomatkakertomuksissa suppeammin esimerkiksi sodan alun kuvauksissa ja toisissa

³⁴⁴ Bahtin 1981: 147.

se on koko kertomuksen kokonaisuutta jäsentävä periaate. Toiseksi kodin menetyksen teema elämäntulkintaa jäsentävänä periaatteena näkyy kirjoittajien omissa tulkinnoissa kodin menetyksestä.

Perhettä, sen merkitystä ja tärkeyttä käsitellään evakkomatkakertomuksissa yleisesti kodin menetyksen yhteydessä. Kirjoittajat arvioivat kertomuksessaan perheen merkityksen pohdinnan kautta myös sitä, mistä asioista koti itse asiassa koostuu. Perheen, suvun ja lähiyhteisön merkitykset kietoutuvat kiinteästi yhteen kodin merkitysten kanssa, jolloin kodin fyysisen paikan ikävä kietoutuu ja tulee prosessoiduksi suhteessa perheyhteisöön. Joillekin kirjoittajille kodin fyysisten ominaisuuksien ikävöinti liittyy kiinteästi myös jonkun poissaolevan läheisen ikävöintiin. Koti fyysisenä paikkana symboloi tällöin läheistä ja toisinpäin. Läheisten ja perheen olemassaolo nähdään fyysisiä paikkoja tärkeämpinä ”koteina” ja tämä hyvin itsestään selvältäkin vaikuttava oivallus muuttui läpinäkyväksi ja tärkeämmäksi kuin koskaan kodin fyysisen paikan menetyksen myötä. Oma paikka ja yhteenkuuluvaisuus tulivat uudelleenarvioituksi menetyksen hetkellä. Paikallisuus tai tilallinen läheisyys entisenkaltaisina ei enää kelpaa oman ryhmän ja kodin määrittäväksi tekijäksi. Tämä lienee myös ollut yksi tärkeä selviytymiskeino vieraassa ympäristössä.

Evakkomatkakertomuksissa pohditaan runsaasti juurettomuuden ja uudelleen juurtumisen kysymyksiä. Kodin menetyksestä aiheutunut juurettomuus ja irrallisuus esitetään lasten evakkomatkakertomuksissa usein koulunkäynnin hajanaisuuden kautta. Kirjoittajat suhtautuvat kuitenkin erilaisilla tavoilla lapsuutensa ja koulunkäyntinsä hajanaisuuteen. Toiset arvioivat omaa asemaansa hyvin realistissävyyisesti suhteessa laajempaan yhteiskunnalliseen tilanteeseen: kurjassa tilanteessa kaikilla ja myös lapsilla oli kurjempaa. Toiset taas arvioivat omaa asemaansa suhteessa yleisesti esitettyyn ihanteeseen lapsuudesta ja kokevat jääneensä paitsi heidän mielestään olennaisesti lapsuuteen kuuluvasta turvallisuudesta ja pysyvästä koulu- ja ystäväyhteisöstä.

Koulunkäynti tarkoittaa monissa aineistoni kirjoituksissa myös uudelle paikkakunnalle juurtumista ja elämän langan päästä uudelleen kiinni saamista kodin menetyksen jälkeen. Näissä tarinoissa koulun käynti on elämää yhteen punova ja voimistava tekijä, joka yhdistetään myös perheen uudennaisiin elämänarvoihin. Juurtuminen ei evakkojen keskuudessa tarkoita pelkästään uusille paikkakunnille juurtumista vaan myös

uudenlaisen karjalaisuuden omaksumista. Erilaisten Karjala-yhdistysten kautta siirtokarjalaiset ovat muodostaneet aivan uudenlaisen karjalaisuuden, joka ei ole riippuvainen välittömästä fyysisestä yhteydestä Karjalassa sijainneisiin kotipaikkoihin. Uudenlainen karjalaisuus on olemassa yhdistysten, kotiseutumatkojen, perinteen ja muistelun kautta, joiden kautta myös omaa muistelua tuotetaan. Juurettomuuden tunteet saattavat johtua myös siitä, että evakot eivät koe itselleen mitään yksiselitteistä kotipaikkaa. Aikuisiällä tehty konkreettinen paluu Karjalassa sijainneelle kotipaikalle voi myös helpottaa juurettomuuden tunteita.

Ajatus elämänmittaisesta evakkoudesta on siirtynyt evakkomatkakertomuksiin suhteellisen kiteytyneenä ja toistuvana ajatuksena luultavasti myös kirjallisuuden kautta omaksuttuna³⁴⁵. Evakkomatkakertomuksissa ilmaistut kokemukset ovat intertekstuaalisessa yhteydessä sotien jälkeen tuotetun evakkokirjallisuuden ja evakkodiskurssin kanssa. Omat kokemukset vertautuvat ja peilautuvat kirjallisuuteen, joka taas heijastaa yleisemminkin tulkintaa evakkouden kokemuksesta ja siirtokarjalaisesta yhteisöllisyydestä.

Evakkomatkakertomuksissa pohditaan myös omaa ryhmään kuulumista ja oman ryhmän suhdetta kansallisuuksiin ja etnisiin ryhmiin. Kirjoittajat kokevat itsensä yleensä karjalaisiksi ja kaksi muuta kertomuksissa esiintyvää kansallista tai etnistä ryhmää ovat suomalaiset ja venäläiset. Karjalaisten suhde venäläisiin esitetään kirjoituksissa oletetustikin yksiselitteisempänä kuin karjalaisten suhde suomalaisiin. Kirjoittajat haluavat tehdä selvän eron venäläisiin ja eivät koe itseään missään määrin venäläisiksi, vaikka kotiseudut nykyään sijaitsevatkin Venäjän alueella. Tätä eroa korostetaan monissa kirjoituksissa luultavasti siksi, että sodan jälkeen monet nykyisen Suomen alueella asuvat suomalaiset eivät olleet yhtä vakuuttuneita karjalaisten ja venäläisten ryhmien erillisyydestä kuin karjalaiset itse. Mahdollisesti tästä suomalaisten ja karjalaisten välisestä jännitteestä johtuen myöskään suomalaisuuden ja karjalaisuuden suhde ei esiinny kirjoituksissa yksiselitteisinä. Se miten paljon kirjoittajat kokevat itsensä karjalaisuuden ohella suomalaisiksi vaihtelee runsaasti. Asian runsas käsittely kirjoituksissa kertoo aiheen tärkeydestä. Itsen ja oman ryhmän suhde suomalaisuuteen ei ole vielääkään itsestään selvä, neutraali tai vakiintunut. Aiheen käsittely voi viitata

³⁴⁵ Esim. Eeva Kilven vuonna 1983 ilmestyneen siirtokarjalaisuutta kuvaavan romaanin nimi on *Elämän evakkona*. Ka. myös LEM 32. 1931N:283.

myös ajatukseen Karjalan palautuksesta: omien maiden menetys koetaan vääryytenä, joka tulisi korjata.

Kirjoittajat esittävät kertomuksissaan myös omia tulkintojaan Karjalan menetyksestä ja sen merkityksestä. Yksi yleinen tulkinta on se, että Karjalan menetys on isänmaan hyväksi annettu uhri. Joissain kertomuksista korostetaan uhrin fyysistä olemusta, eli peltoja, maita ja Karjalaan jäänyttä omaisuutta ja joissain taas uhri määritetään intertekstuaalisessa suhteessa kristinuskon kertomuksiin ja diskurssiin. Karjalan menetys vertautuu Jeesuksen uhrikuolemaan: menetyksen, eli uhrin antamisen kautta saavutettiin jokin suurempi hyvä. Karjalaiset esitetään kertomuksissa myös kristinuskon ihanteen mukaisina ylevinä kärsijämarttyyreinä, jotka ymmärtävät olla kiitollisia myös vastoinkäymisistä. Ylevän kärsijä- hahmon pinnan alla kuitenkin kiehuu ja menetystä ei hyväksytty. Tyytymättömyys asioiden nykyiseen tilaan ja kodin menetyksen epäoikeudenmukaisuus saattavat myös esiintyä kertomuksissa rinta rinnan hyväksyvän marttyyriasetteen kanssa. Tämä on myös tulkittavissa intertekstuaaliseksi keskusteluksi ja vuorovaikutukseksi. Eri traditioista ja kerrontayhteisöistä omaksutut intertekstit eivät määrittele kerrontaa yksiselitteisesti vaan tekstien välinen suhde on keskustelevala.

Jotkut kirjoittajat kokevat myös 60 vuoden mittaisen Karjalan menetykseen liittyvän julkisen vaikenemisen siirtäneen asian käsittelyn ja arvioinnin prosessin nykypäivään. Karjalan menetys koetaan ajankohtaiseksi ja julkista käsittelyä kaipaavaksi aiheeksi ja myös evakkolasten uhrin suuruus kaipaa näissä näkökulmissa tunnustamista.

Kodin ja Karjalan menetys on useissa evakkomatkakertomuksissa koko kertomusta ja myös kertojien elämäntulkintaa jäsentävä periaate. Aika ja elämä nähdään kahtiajaon kautta aikana Karjalassa ja aikana Karjalasta poissa. Tyypillistä tässä jaossa on se, että aika Karjalassa esitetään erittäin onnellisena, raamatun paratiisiaikaan vertautuvana idyllinä, jossa ei ole modernin nykymaailman, tai mitään muitakaan ongelmia. Olen käsitellyt tätä kertomuksissa esiintyvää ilmiötä vertaillen sitä intertekstuaalisesti raamatussa esitettyyn myyttiin paratiisista ja syntiinlankeamisesta, sekä osoittanut kertomusten idyllien yhteydet Mihail Bahtinin määrittämään idyllin kronotooppiin. Olen myös pohtinut kertomuksia historiallisen inversion kautta. Mikä merkitys tällä kaikella sitten on omaelämäkerrallisen muistelukerronnan kannalta? Nämä tarinat osoittavat mielestäni oivallisesti ihmisen merkitysten muodostamisen prosessin

vuorovaikutuksellisuuden ja virtuoosimaisuuden. Omaan muistoon ja omaan historiaan sisältyy vuorovaikutteinen suhde laajemman, ajassa eteen- ja taaksepäin ulottuvan yhteisön kanssa. Oma historia saa merkityksensä suhteessa aiempiin tarinoihin ja jäsennyksiin, jotka myös tulevat tässä prosessissa uudelleen tulkituiksi ja arvioituiksi. Historiankirjoitus ja muistelu ulottavat lonkeronsa myös tulevaisuuteen tämän saman vuorovaikutuksen kautta. Historiana esitetyt seikat voivat myös olla tavoitteita, pyrkimyksiä ja ihanteita, jotka saavat arvovaltaa menneisyyteen paikannuksen kautta. Koko siirtokarjalainen kulttuuri on nähtävissä intertekstuaalisen kulttuurin muodostuksen prosessin ilmentymänä: se on jotain aivan uutta, joka on muodostunut entistä koskevien käsitysten, muistojen ja tarinoiden kanssa vuorovaikutuksessa.

7. PYHIINVAELLUKSET KOTISEUDULLE

Suomalaisten muutettua sodan seurauksena pois karjalaisilta kotiseuduiltaan siirtokarjalaiset eivät halunneet kuitenkaan unohtaa vanhoja kotiseutujaan vaan Karjalaa koskevaa diskurssia alettiin tuottaa uusista puitteista käsin. Menetetystä Karjalasta kirjoitettiinkin runsaasti pitäjäkirjoja, historiikkeja, kyläkirjoja, karttoja, muistelmia sekä muita perinnejulkaisuja. Vuonna 1940 perustettiin valtakunnallinen Karjalan Liitto ja sodan jälkeen perustettiin lukuisia kotiseutu- ja pitäjähdistyksiä. Karjalaa muisteltiin ja muistellaan yhä monilla kesä- ja pitäjäjuhlilla. Myös kansallispuvut, perinneruuat, kartat, viirit ja vaakunat korostivat sotia edeltävän Karjalan ja sen rajojen muistamista. Siirtokarjalaisten käsitykset Karjalasta nostalgisoituivat ja pysähtyivät Karjalasta lähdön hetkeen. Pysähtynyttä ja nostalgista käsitystä tilasta ja ajasta³⁴⁶ on vaalinut myös se, että luovutetun Karjalan alueelle ei päässyt vierailemaan moneen kymmeneen vuoteen.³⁴⁷

Entinen Suomen Karjala kuitenkin asutettiin Neuvostoliiton toimesta pian sodan päättymisen jälkeen ja myös maisema koki, tai oli jo sodassa kokenut, paikoin suuriakin muutoksia. Suomen puolella asuvien evakkojen käsitykset rajantakaisesta Karjalasta poikkesivatkin usein todellisuudesta. Kun matkat Karjalaan mahdollistuivat 1990-luvun vaihteessa, myös evakot matkustivat Karjalaan katsomaan entisiä kotiseutujaan. Tässä luvussa tarkastelenkin Lasten evakkomatkakertomuksissa olevia kotiseutumatkojen kuvauksia. Vaikka kotiseutumatkojen kuvausten määrä on suhteellisen vähäinen johtuen keruun aiheen keskittymisestä itse evakkomatkkaan, on muutamienkin kotiseutumatkojen kuvausten perusteella todettavissa se, että evakkojen suhtautuminen Karjalassa sijaitsevien kotipaikkojen nykyisyyteen vaihtelee.

7.1. Katkeruus ja pettymys

Sodan vuoksi Karjalan menetys koettiin usein erityisen katkerana. Monissa tapauksissa sukupolvien aikaiset kodit ja kotipaikat menivät viholliselle. Vuonna 1929 syntynyt viipurilainen Pertti pohtii sotaa ja nykyisiä kotiseutuja kirjoituksessaan seuraavalla tavalla:

³⁴⁶ Ks. tämä tutkimus luku 6.6.

³⁴⁷ Raivo 2007: 65-66; Raninen 1995: 323; Fingerroos 2007: 21-23; Katajala 1990: 90.

Mainitsin tarinani alussa, etten tuntenut pelkoja, vihaa, ehkä uteliaisuutta kaikkea tapahtuvaa kohtaan. Iloitsin saksalaisten voittoisasta sodankäynnistä ja omien joukkojemme saavutuksista. Näin sotavankeja työssään. Annoin tupakkaa hiilisäkkejä kantavalle suikkapäiselle vangille, kun kävin hakemassa varikolta autoomme hiiltä. **Ainoa inhoni kohdistuu neljään kirjaimeen, jopa niin paljon, että jätän sen nyt naputtelematta. Lukija arvatkoon. En ole käynyt itäisissä valtioissa, enkä mene, sillä minulla ei ole tehtäviä, eikä asioita niissä.** Poikkeuksen tekevät nyt pari itsenäistynyttä valtiota, joissa minulla on tuttavita.³⁴⁸

Pertti sanoo, ettei kokenut ihmisiin ja yksilöihin kohdistuvaa vihaa sodan aikana. Hän viittaakin kodin menetyksestä aiheutuneen suuttumuksen kohdistuneen Neuvostoliittoon. Hänelle entiset kotiseudut ovat nykyään ennen kaikkea Neuvostoliitolle kuuluvia seutuja. Pertti ei myöskään puhu kodista tai entisistä kotiseuduista vaan toteaa vain, ettei mene Neuvostoliiton alueelle. Näin mutkan kautta hän tekee selväksi, ettei koe entisiä vieraan valtion alueella sijaitsevia kotiseutujaan enää kodiksi. Ne on menetetty.

Vuonna 1936 syntynyt Viipurin maalaiskuntalainen Marjatta kertoo kotiseutumatkastaan seuraavaa:

Yhden ainoan kerran olen käynyt katsomassa vanhaa kotiani siellä Viipurin maalaiskunnassa. Se tapahtui 1990-luvulla, kun ne matkat olivat tulleet luvallisiksi. Oli tilattu auto ja kuljettaja, joka vei meidät ihan perille saakka: Äidin liikkuminen oli jo aika huonoa. Meitä oli vain kaksi, Äiti ja minä. Äiti halusi vielä kerran nähdä entiset maisemat ja kerrata muistojaan onnelliselta ajalta ennen sotia.

Eipä ollut paljoa näkemistä. Talo ja navetta, kaikki rakennukset oli pommitettu hajalle. Ei ollut jäljellä kivijalkaakaan! Koko seutu oli metsittymässä umpeen. Vain kanavauomasta, sulkuporteista ja muutamista vanhoista puista saatoimme tunnistaa sen paikan. Myös 1800-luvulla pystytetty iso muistokivi teksteineen oli paikallaan. Otimme valokuvan muistoksi se kivi taustana.

Ei ollut mitään naapuritaloja, ei edes koko entistä kylää. **Siellä oli kaikki ihan autiona.**

En tiedä, teemmekö sinne enää toista retkeä. On parempi säilyttää kauniit muistot, muistaa koti sellaisena kuin se oli siellä ennen.³⁴⁹

Syyksi kotiseudulla vierailuun Marjatta mainitsee vanhojen muistojen kertaamisen. Matkasta ei kuitenkaan muodostunut hänelle muistojen tukijaa ja vahvistajaa, vaan päinvastoin. Marjatta koki muuttuneen maiseman pikemminkin muistojensa uhkana kuin vahvistajana. Hänen Karjalaan kohdistuvat intressinsä olivat selkeästi muistelullisia, ja muuttunut seutu sinänsä ei ole hänelle merkittävä. Marjatta haluaa

³⁴⁸ LEM 39. 1929M: 339-340.

³⁴⁹ LEM 55. 1936N: 484.

mieluummin säilyttää muiston maisemasta samanlaisena kuin se oli lapsuudessa, kuin tutustua uudestaan muuttuneeseen maisemaan lapsuusmuistojen kustannuksella.

7.2. Epätodellinen pysähtynyt maailma

Kotiseutumatkat saatetaan kokea traumaattisina tai järkyttävinä, vaikka kokemus maisemasta olisikin myönteinen. Vuonna 1932 syntynyt Viipurin maalaiskuntalainen Terttu kertoo kotiseutumatkastaan seuraavaa:

Ensimmäinen käyntini oli tosi traumaattinen. **Se kaikki olikin olemassa ja entistä kauniimpana**, joki, koski, rannat rehevät, humala kasvaa rannan lepissä samoin kuin se valkoinen kellokukkaköynnös. En muista nimeä. Navetta on melkein kylän komein talo sininen valkoiset ikkupielet. Perhe joka asuu on tietenkin muuttanut jostain Venäjältä. Sisareni keskusteli heidän kanssaan (hän opettaa venäjää) paikka tai mäki ei ole yhtään rehevöitynyt ihme ettei sillä mäellä ole koskaan kasvanut puita mitä nyt joku koivu tai pihakuusi mäellä on hatara mökki jossa Pietarissa asuva perhe viettää kesää. **Ihania ihmisiä.**³⁵⁰

Tertun ensimmäinen kotiseutumatka oli järkyttävä, koska ihanat muistot kotipaikasta osoittautuivat todeksi. Hän antaa ymmärtää, ettei uskonut kohtaavansa lapsuudenmuistojen maisemaa uudelleen. Yllättävää oli, että kaikki olikin samanlaista kuin muistoissa. Luonto oli ennallaan, rakennukset olivat ennallaan ja jopa kotipaikan uudet asukkaat olivat ”ihania ihmisiä”. Terttu kokee kuitenkin positiivisen kokemuksen traumaattisena. Jos paikka olisi epämiellyttävä, olisi siitä helpompi päästää irti ja muistelu ja ikävöinti olisivat lopullisesti menetetyn ikävöintiä. Silloin kodin ikävöinti olisi menneisyyden ja lapsuuden ikävöintiä eikä niinkään konkreettisen olemassa olevan paikan ikävöintiä. Ikävöinnin suuntautuessa konkreettiseen paikkaan tulee siitä todellisempaa. Kaihoon ei enää välttämättä auta lapsuuden muistelu, vaan se vaatii fyysisen kosketuksen paikkaan.

Terttu kertoo myös miten hän pääsee hoitamaan koti-ikävänsä:

Ostin tai teetin Utsjoelle pienen mökin missä aikaisemmin vietimme aikoja joko perheen tai ystävien kanssa. Viime vuodet olen ollut 2-3 kk aivan yksin. **Se on minun toinen Karjala vaikka aivan erilainen. Rakastan sitä paikkaa, koska en pääse Säiniölle.**³⁵¹

³⁵⁰ LEM 10. 1932N: 100.

³⁵¹ LEM 10. 1932N: 101.

Terttu toteaa, että miehen kuoleman jälkeen matkustaminen Karjalaan on muuttunut vaikeaksi. Hän on kuitenkin luonut itselleen toisen Karjalan ikään kuin korvikkeeksi oikealle, jonne pääsy on hankalaa. Terttu ei suoranaisesti määrittele mitä Karjala hänelle merkitsee, mutta kuvauksen perusteella se on hänelle enemmänkin paluuta luonnonmukaiseen rauhaan ja modernisaatiota edeltäneeseen idylliin³⁵², kuin vain paikka. Tämän idyllin säilyminen Karjalassa toi Tertun mieleen spekulatiivista elämästä tämän idyllin keskellä: jos sotaa ei olisi tullut, olisi Terttu mahdollisesti saanut viettää koko elämänsä luonnonrauhassa. Tässä piileekin juuri kotiseutumatkan traumaattisuuden ydin: koko elämän mittainen idylli olisi ollut mahdollinen ilman sotaa. Nyt hänen täytyy kuitenkin vain tyytyä parin kuukauden mittaisiin vierailuihin ”toisessa Karjalassa”.

Karjalaan tehtiin myös epävirallisia ja luvattomia vierailuja jo ennen 1990 luvun vaihdetta.³⁵³ Vuonna 1935 syntynyt Lauri kertoo vierailustaan kotipaikalleen vuonna 1969:

Kurkistamme **paratiisiin**

Pidämme taukoa Pamppalan Kankaalla. Piilotan kaiken kartta-aineistoni sammaleen alle. Ilmassa on ankara kysymys: ”Mennäkö Moiniemeen?” Toiset ovat varmoja, toiset emipivät, jotkut ovat peloissaan, kaikki haluaisivat. Isä ei sano mitään, äiti tärisee pelosta eikä lähtisi. Koetan punnita asioita. ”jos jäämme kiinni ja kuulustelut kestävät kauan, miten äiti kestäisi?.....toisaalta tätä varten tälle reissulle lähdettiin eikä ketään ole tähän mennessä ammuttu.....uutta mahdollisuutta ei vanhemmille tule!”

[nimi] kärkeen ja Kyyrölästä käännytään ilman vilkkuja oikealle ja heti vasemmalle, mennään Paakelin kautta Kuusaaseen. Paakelin puro ylitetään miesvoimin autoja auttaen ja kohta on edessä Kuusaan hovin tuttu torni. Mälkölän tiellä tulee miliisi vastaan Popedalla. Seuraan miesten silmiä, ei minkäänlaista kiinnostusta meihin. Oikealle Moiniemeen. [nimi] talon kohdalta ei pääse edemmään, mut`ei tarvitsekaan. Autot jätetään siihen ja **suurten lehtipuiden muodostaman hovin läpi kuljettuna aukeaa kotikylä vihreänä, sinervänä, kuumana, kiehtovana – kuin linnun maito. Kylässä ei näy yhtään rakennusta.**

Istumme kodin kivijalalla, **käki kukkuu** Muurhaismäellä, **kiuru livertää** Saaren suunnassa, **ilma on pehmeää ja lämmintä. Leppeä tuuli hyväilee meitä ikään kuin tahtoisi sanoa: ”Kiva kun tulitte takaisin”.**³⁵⁴

Laurin kotiseutumatkalla vallitsee jännittynyt tunnelma johtuen matkan luvattomuudesta. Jännitys kuitenkin laukeaa seurueen saapuessa kotipaikalla. Kotipaikalle saapuminen kuvataan kertojan näkökulmasta. Kerronta seuraa Laurin

³⁵² Ks. tämä tutkimus luku 6.6.

³⁵³ Ks. Esim. Raninen-Siiskonen 199: 253; Lehto & Timonen 1993: 88.

³⁵⁴ LEM 138. 1935M: 1395.

katsetta. Kotikylään saavutaan lehtiportin läpi, jonka jälkeen kodin maisema aukeaa katselijalle. Lauri kuvailee kotikylää runsain ja aistikkain adjektiivein. Lauri mainitsee myös usein kotiseutumatkakertomuksissa esiintyvän ja voimakkaan stereotyyppisen Karjalan merkin, eli käen³⁵⁵. Koti on mielletty suomalaisessa kotiseutu- ja kansalliskirjallisuudessa hyvin usein maiseman, eli kodin symbolin ja metaforan kautta.³⁵⁶ Käki on myös yleisesti tunnettu klisettä lähenevä Karjalan metafora. Liisa Lehto ja Senni Timonen ovat kiinnittäneet huomiota karjalaisten kotiseutumattojen kuvausten samankaltaisuuteen ja stereotyyppisyyteen ja todenneet, että kuvausten kaavamaisuus ei vähennä niiden henkilökohtaista merkitystä kertojilleen. Henkilökohtainen kokemus on myös yhteinen ja saa ilmiänsä yleisesti tunnettujen symbolien ja vertauskuvien kautta.³⁵⁷

Laurin kertomuksessa on myös muita kotiseutumattakuvauksissa varsin usein esiintyviä piirteitä. Kun Lauri seurueineen saapuu kodin kivijalalle, kuvataan hetkeä luonnon ja ihmisen yhteyden kautta. Luonto on hetkessä mukana elollisena kokijana ja toimijana: tuuli hyväilee tulijoita ja toivottaa heidät tervetulleiksi.³⁵⁸ Maisema ja luonto edustavatkin usein pysyvyyttä kaiken muutoksen keskellä³⁵⁹, jolloin maisema ja luonto myös tavallaan oikeuttavat luvattoman kotiseutumatkan ja toimivat ihmisten ja paikan yhteyden korkeimpina tuomareina. Tila, jossa luonto ja ihminen saavuttavat harmoniallisen yhteyden, kommunikoinnin, rajattomuuden ja jossa vallitsee pyhyiden tunne, muistuttaa pyhiinvaellusriitin liminaalitilaa, jota ei kontrolloi aika, paikka tai normaali järjestys³⁶⁰. Tämä tila muistuttaa myös raamatussa kuvattua paratiisia. Kotipaikka Karjalassa edustaa Laurille paratiisia ja hän myös itse nimeää kotiseutumattansa kurkistukseksi paratiisiin. Kotipaikka on karjalaisille paratiisi, josta he ovat lähtöisin, johon he kuuluvat ja johon he ikuisesti kaipaavat.

Vuonna 1933 syntyneen vahvialalaisen Mairenen neljän liuskan mittaisesta evakkomattakertomuksesta noin puolet käsittelee vuonna 1998 tehtyä kotiseutumattkaa. Mattkan kuvaus alkaa seuraavalla tavalla:

³⁵⁵ Ks. Esim. Lehto & Timonen 1993: 92, 103.

³⁵⁶ Lehto & Timonen 1993: 96.

³⁵⁷ Lehto & Timonen 1993: 92; Vrt. myös esim. tämä tutkimus luvut 6.5. ja 6.6.

³⁵⁸ Vrt. Jaatinen 1992: 5-7; Lehto & Timonen 1993: 96; ks. myös tämä tutkimus luku 6.6.

³⁵⁹ Lehto & Timonen 1993: 96; Nuolijärvi 1986: 55-61

³⁶⁰ Lehto & Timonen 1993: 100-101; ks. myös tämä tutkimus luku 6.6.

Rajan ylitettyämme suunnistimme Säkkijärven kirkolle, sieltä kohti Vahvialan pitäjää, **kaikki oli jotenkin niin ränsistynyttä**. Siitä huolimatta erotti vanhat suomalaiset talot, ne erottuivat, vaikka hoitamattominakin – **tulimme hautausmaalle: ei ollut jälkeäkään isomammani Eva Fredrikintyttären hautapaikasta, sama tilanne oli äitini haudan kanssa. Kirkon paikalla kasvoi synkkä metsä, samoin oli pappilan laita.**³⁶¹

Mairen ensitunnelmat kirkonkylästä ovat karuja: ihmisten rakennelmat olivat tuhoutumassa tai jo tuhoutuneet ja synkkä metsä oli tullut tilalle. Maire vertailee kuvauksessaan sotaa edeltävän ajan Karjalaa ja nykyistä. Sotaa edeltävää Karjalaa edustaa hyväkuntoiset rakennukset, hoidetut haudat sekä kirkko ja pappila, kun taas nykyistä edustaa rappio, hautojen hävitys ja metsän valtaama kirkon paikka. Maire vertailee samalla myös rauhaa, järjestystä ja kristinuskoa rappioon, tuhoon ja villiiden tilaan – hän vertaa ihmisen kädenjälkeä ja luonnon tilaa.

Maire seurueineen jatkaa matkaa kohti kotipaikkaa ja alkaa tunnistaa seutua. Samalla kun hän tunnistaa paikkoja hän kertoo niihin liittyviä sotaa edeltäviä muistoja. Paikat herättävät vanhat muistot eloon ja Mairen tunnelma alkaa myös kohota alun pettymyksestä:

Oliko täällä todella näin kaunista, vai oliko osansa kesän kauneimmalla päivällä: Poutapilvet leijailivat taivaalla, aurinko heloitti, järvi siinsi sinisenä, ehkäpä linnutkin lauloivat. –Pellot aaltoilivat vienossa tuulessa sinisinä ja valkoisina suurina mattoina. Pitkää vihreää heinää kasvoi kissankellojen ja päivänkakkaroitten lomissa. **Oli jotenkin epätodellinen olo, eli kuin kaikki olisi ollut ”unta mun omassa unessain”. Sillä kaikki oli tuttua, vain rehevämpää.**³⁶²

Maire on ihmeissään ja epäilee maisemaa ja kokemustaan. Hän sanoo tunnelmaa unenomaiseksi, koska kaikki oli tuttua. Matkan alettua pettymyksellä Maire ei voi myöskään uskoa, että luonnontilassa oleva kotipaikka olisi niin kaunis. Villeyden ja luonnon kokemus muuttuu Mairen kertomuksessa negatiivisesta positiiviseksi. Kertomus jatkuu paikan herättämän hajumuistolla terästetyn lapsuusmuiston kuvauksella.

Mairen kertomus jatkuu unenomaisen epätodellisessa, epäuskoisessa ja ihmettelevässä tunnelmassa:

³⁶¹ LEM 165. 1933N: 1710.

³⁶² LEM 165. 1933N: 1710.

Tuntui kun ei 56 vuoteen kukaan olisi astunut jalallaankaan pihapiiriin. Kaikki oli kasvanut umpeen – puutarhan olivat peittäneet kolkot kuuset, oli mahdotonta siinä sankassa aluskasvillisuuden seasta löytää edes kivijalkaa. Ainoa minkä löysin oli viinimarjan oksa, joka oli täynnä punaisia viinimarjoja, pensasta ei voinut kaivaa, kun ei ollut mitään välineitä millä raivata maata, risuja ja heiniä. Niin oli, **kuin ei olisi koskaan ollutkaan mitään pihapiiriä okrankeltaisine taloineen ja aittoineen,** joka oli pitkä rakennus kolmine tiloineen. Eikä myöskään neliön muotoista karjapihaa.³⁶³

Mairesta alkaa epäillä muistojensa todenperäisyyttä, sillä kaikki tunnistettavat merkit ovat kadonneet lukuun ottamatta viinimarjapensasta, jota ei saatu edes kaivettua mukaan. Maire jatkaa aution ja epärealistisen tunnelman ihmettelyä:

Ketään emme tavanneet koko kylässä. Missään ei näkynyt liikettä. Olimme vain me kahdeksan.³⁶⁴

Kotipaikalla aika ja liike ovat pysähtyneet³⁶⁵. Paikassa vallitsee villi luonnontila, jossa ei näy merkkejä nykyisistä eikä entisistä ihmisistä. Maire kutsuu kotipaikkaansa kauniiksi, vaikka hän ei ole täysin varma paikan todellisuudesta ja paikkaan liittyy outoudesta johtuvaa pelkoa. Paikka on ikään kuin luopunut kiinnityksistään todelliseen ihmisten maailmaan ja aikaan. Se on siirtynyt villeyden ja pysähtyneisyyden tilaan. Paikka ei ole enää ihmisten, vaan se edustaa tuntematonta luontoa. Maire ei ole vielä kirjoitushetkelläkään aivan varma kokemuksestaan:

Katson joskus päivänkakkaraa, jonka kuivasin. Siitä tiedän: SEN MATKAN TOSIAAN TEIN!!³⁶⁶

7.3. Aikamatkailua koti-Karjalassa

Vuonna 1930 syntyneen johannekselaisen Juhanin evakkomatkakertomus alkaa saatekirjeellä, jossa hän kertoo kertomuksen tuottamisesta sekä sisällöstä:

Jo ikääntynyt evakkopoika alkoi muistella menneitä aikoja, palauttaa mieleen lapsuuden kultaisia vuosia kaukana kotona Kannaksella; [...]

Evakkopoika kertoo myös paluustaan nurmettuneelle kotipihalle lähes viidenkymmenen vuoden poissaolon jälkeen, ja niistä tunnelmista, joita kotiinpaluu hänessä silloin herätti. Kolmenatoista peräkkäisenä kevätkesänä hän matkasi Kannakselle vain saadakseen olla kotisaaressa ja sen maisemissa muutaman tunnin ajan. **Miksi? Siksi, että kerrottuaan tarinansa loppuun, hän huomasi olevansa sisimmältään edelleen se**

³⁶³ LEM 165. 1933N: 1711.

³⁶⁴ LEM 165. 1933N: 1711.

³⁶⁵ Ks. myös tämä tutkimus luku 6.6.

³⁶⁶ LEM 165. 1933N: 1711.

evakkopoika, joka viimeksi 60 vuotta sitten lähti kotipihalta kohti tuntematonta tulevaisuutta.³⁶⁷

Juhanin kertoo saatekirjeessään tiivistetysti kertomuksensa sisällön sekä kertoo syyn kotiseutumatkoihinsa. Juhani määrittelee toistuvien kotiseutumattojen syyksi eräänlaisen evakkoajoien tunnelmiin kiinnittymisen. Juhani ei suoraan sano tuntevansa kodittomuuden tunteita, mutta vihjaa siihen suuntaan kutsumalla itseään edelleen samaksi evakkopojaksi. Tätä näkemystä vasten Juhanin kotiseutumattokat on tulkittavissa kotiinpaluiksi eikä niinkään huvi- tai turistimattoiksi.

Juhani kertoo saatekirjeessään myös kirjoittamisensa motiiveista:

Kun luet evakkopojan tarinaa, niin muista, että evakkopoika on kirjoittanut sen **lähinnä itselleen purkaakseen niitä muistikuvia**, joita on kertynyt hänen mieleensä vajaan kymmenen vuoden pituiselta elämänjaksolta ja suurimmaksi osaksi **ajalta, jolloin sekä maamme itsenäisyys että kansamme säilyminen olivat erittäin suuressa vaarassa**. Niiden aikojen **tapahtumat piirtyivät silloin tavallista terävimpinä nuorten evakkopojien ja -tyttöjen mieliin**. Suokoon Luoja, etteivät sellaiset ajat enää koskaan palaa!³⁶⁸

Juhani määrittelee kaksi motiivia kirjoittamiselleen. Toisaalta hän sanoo kirjoittavansa itselleen muistojen purkamisen vuoksi ja toisaalta hän kirjoittaa kansallisen historian todistajana. Hän kokee henkilökohtaiset lapsuusmuistonsa merkittävänä kansallisen historian aineistona, ja kokee velvollisuutta toisaalta itseään ja toisaalta myös Suomea kohtaan kirjoittaa niistä. Samalla Juhani tekee selväksi, ettei koe sodan seurauksia pelkästään henkilökohtaisella tasolla vaan myös Suomen kansan jäsenenä. Juhani puhuu saatekirjeessä itsestään 3. persoonassa, joka on myös tulkittavissa pyrkimyksenä tehdä kuvauksesta mahdollisimman todistusvoimainen ja yleistettävä. Kerronta tapahtuu ikään kuin ulkopuolisen todistajan eikä henkilökohtaisen kokemuksen näkökulmasta.

Juhani aloittaa varsinaisen kertomuksensa Karjalassa sijaitsevan kotipaikkansa kuvauksella (kursivoinnit Juhanin tekemiä):

Kotipitäjäni Johannes sijaitsi Viipurinlahden itärannalla naapureinaan Viipurin kaupunki ja maalaiskunta, Kuolemajärvi, Koiviston maalaiskunta sekä Viipurin lahdella rajanaapurina Säkijärvi. [...] ***Kotisaareni Revonsaari*** on Viipurinlahden suurin saari. Se on noin 10 km pitkä, luode-kaakko-suuntainen saari, levein kohta on saaren pohjoisosassa (n. 3 km) ja kapeimmillaan se on vain ½ km:n levyinen Pyökärin kylän kohdalla. [...] ***Kotikyläni Hankala*** sijaitsi aivan saaren eteläpäässä. Vuonna 1837 päättyneessä isojaossa muodostettiin noin 61 ha:n suuruinen Hankalan kantatalo, joka talvisotaan mennessä oli jaettu virallisesti yhdeksään

³⁶⁷ LEM 2. 1930M: 9.

³⁶⁸ LEM 2. 1930M: 9.

tilaan. [...] *Meidän perheessämme* oli äidin äiti ja isä eli Hankalan mummo ja äijä sekä minun isäni, äitini ja minä perheen ainoana lapsena.³⁶⁹

Juhani luo erittäin tarkan kuvauksen kotitalonsa ympäristöstä ja sijainnista tarkentamalla kuvauksen mittasuhteita asteittain pitäjältä saareen, saaresta kylään, kylästä taloon, talosta perheeseen ja perheestä itseen. Kodin paikallistaminen tapahtuu suhteessa kertojaan. Kertoja on katseen keskipisteessä ja kuvaa tarkennetaan häntä kohti asteittain.

Juhanin kotipaikan kuvaus on erittäin yksityiskohtainen ja kertoo kirjoittajan perehtymisestä asiaan muutenkin kuin vain pelkän muistelun keinoin. Kuvaus ei pohjautu pelkästään lapsuudenmuistoille, vaan sitä on tarkennettu luultavasti esimerkiksi kotiseutu- ja maantieteellisestä kirjallisuudesta omaksutuilla tiedoilla kotipaikan maantieteellisestä sijainnista. Tiedot kotipaikan maantieteestä on kuitenkin sijoitettu osaksi muistoja ja kertomusta. Juhani paikallistaakin itsensä osaksi kertomusta kahdella tavalla: paikallistamalla itsensä ja lapsuuden kotikylänsä osaksi suurempaa maantieteellistä kokonaisuutta ja paikantamalla ne myös osaksi dokumenttien ja tiedon kokonaisuutta. Juhani kirjoittaa itsensä osaksi historiaa tekemällä oman sijaintinsa kertomuksen maailmassa historiallisesti ja maantieteellisesti paikannettavaksi.

Tarkan maantieteellisen määrittelyn avulla lukijan on mahdollista paikantaa kirjoittajan kuvailema kotikylä maantieteellisesti, mutta määrittelyt eivät luo lukijalle visuaalista mielikuvaa kirjoittajan kuvailemasta kotipaikasta.³⁷⁰ Kotikylän sijainnin määrittely ei myöskään suoranaisesti kerro kirjoittajan suhteesta kotipaikkaansa tai siihen kohdistuvista tunteista, vaan kotipaikan kuvaus on neutraalia. Lukija voikin kokea houkutusta tulkita Juhanin kuvauksen faktapainotteisuus johtuvaksi muistikuvien vähäisyydestä tai jopa niiden puuttumisesta eli siitä, että muistikuvien vähäisyyden vuoksi kotikylän kuvaus on koostettava muista lähteistä käsin. Kuitenkin näkisin, että Juhanin tapa kuvailla kotikylää ei niinkään kerro hänen muistojensa laadusta tai määrästä vaan enemminkin Juhanin tavasta muistella. Historiallisen tietoisuuden piirissä tuotettu erilaisiin lähteisiin perustuva tieto sulautuu yhteen muistikuvien representaatioiden kanssa muodostaen Juhanin muistelustrategian. Historiallinen

³⁶⁹ LEM 2. 1930M: 10.

³⁷⁰ Ks. myös tämä tutkimus s. 48.

tietoisuus muuntuu näin loogiseksi osaksi kertomusta lapsuuden muistoista ja lapsuudenmuistot osaksi laajempaa historiankirjoitusta.

Juhani on käynyt useita kertoja kotikylässään vuoden 1990 jälkeen. Hän kertoo ensimmäisestä kotiseutumatkastaan (kursivoinnit Juhanin tekemiä):

- *Vihdoinkin taas kotipihalla*

Kun sateenharmaa ilta alkoi jo hämärtyä ja meidän piti ehtiä vielä kirkonkylän Lokki-Hotelliin majoittumaan ja ruokailemaan, saimme vain yhden tunnin ajan ”olla kotona”. Muodostui heti pikku ryhmiä, jotka suuntasivat kiireesti kohti omia kotipihojaan.

Meitä ol matkas kolme naapurusta ja lapsuuden leikki toverii – Aino, Sakari ja mie – ko lähettii kiireest omal suunnal. Myö mäntii Naapuri piha läpi ja paja vierest Hankala kylätielle. Vähä vällii joku sano: ”Muistattaks, ko... ja sit haasteltii mitä siin kohas ol tapahtunt tai mihi se polku vei tai mitä muuta muisti toi mielee. Ja juttuu piisas, yks ko lopetti ni toine jatko muistelemist ja vanhoi tapahtummii oikee pulppus mielee.

Mitä lähemmäks kottii tultii sitä kovemmaks tul mei vauhti. Mäntii ohi suon ja ”ristipetäjän” ja sit oltiikii jo meije enstisel leikkikentäl Aino ja miun kottii vieres. Sakari kottii ol viel vähä matkaa. Loppumatkan jo jokkainen juoks kotipihallee ja ko pihat olliit lähekkäi toisiaa, ni huuveltii sit ommii havaintoi toisille.

Hankala kylä kaik rakennukset ol purettu iha perustuksiaa myöte. Kivijalkoi lisäks ol jälel ennää vaa kiviläävii ja –kellarii kiviset osat. Perustuksi sisäpuolel kasvo jo issoi puita. Pihat ol viel avonaiset. Vaa muutama kuusetaimi kasvo meije pihal. Koivui ja leppii ol alkant kasvaa rantapellon oijii, mut pihalt näky merelähel melkee yht hyväst ko ennekii.

Ko aikaa ol nyt vaa vähä ja piti keritä näkemää mahdollisimma paljo, ni jätettii kotipihhoi tarkemp tutkimine seuraavaks päiväks ja myö mäntii Aino kans Sakari kottii. [...] Aika alkokkii olla jo lopussa ja piti kiirehtii Salminiemel.

Äkkiää ol tunti mänt, mut sen aikanna ol nähty paljo ja viel enemmä ol tuntunt iha syväme pohjas ast. Tulla kotipihal mone kymmene vuuve peräst on kyl semmone hetki, et se jääp kirkkaanna muistii koko loppuelämä ajaks. Se ol hetki mikä sai silmät kostumaa ja mielen herkäks!

Vahvistamaton tieto kertoo, että saksalaiset sotavangit ovat purkaneet Revonsaaren rakennukset välittömästi sodan jälkeen. Mitään tietoa siitä, mihin rakennukset on siirretty, ei ole löytynyt.³⁷¹

Juhanin ensimmäisen kotiseutumatkan kuvaus etenee kahden eri tyylin varassa.

Kerronnassa vaihtelevat hänelle tyypillinen dokumentoiva kuvailu, jossa käytetään oman muistin ulkopuolisia tietolähteitä sekä voimakkaasti kokemukseen pohjautuva kuvailu. Juhani merkitsee tyylinvaihdosta vaihtamalla yleiskielestä murteelliseen kieleen. Karjalanmurteella kerrotussa osuudessa Juhani siirtyy kokemukseen pohjaavaan kerrontaan ja myös eräällä tavalla lapsuuteensa ja muistojen aikaan. Juhani sanoo, kuinka muistot pulppusivat mieleen ja kotipaikan näkeminen aktivoi ja käynnisti

³⁷¹ LEM 2. 1930M: 25.

paikkaan kiinnittyneet lapsuudenmuistot. Juhani myös löytää nykyisestä muuttuneesta kodin maisemasta yhtymäkohtia lapsuudenmaiseman kanssa. Hän päättää murteellisen kuvauksensa kotipaikan näkemisen aiheuttamien tunteiden kuvaukseen, jonka jälkeen hän siirtyy välittömästi kokemuksellisesta diskurssista dokumentoivaan diskurssiin ja kertoo kotikylän rakennusten kohtaloon liittyvistä tiedoistaan.

Juhanin ensimmäisen kotiseutumatkan kuvauksessa näkyy erittäin selkeästi Juhanille tyypillinen tapa muistella. Dokumentoivia ja yleiskielisiä kuvauksia voidaan pitää historiallisen tietoisuuden piirissä tuotetuksi muisteluksi kun taas kokemukselliset ja murteelliset kuvaukset ovat historiallisen kokemuksen piirissä tuotettua muistelua. Juhanin kertomuksessa nämä kaksi diskurssia lomittuvat, vuorottelevat ja keskustelelevat. Dokumentteihin perustuvat tiedot ryydittävät kokemusten muistoja ja kokemusten kautta historiallinen tieto muuttuu eläväksi ja Juhanin näkökulmasta relevantiksi.

Juhani palaa seuraavana päivänä uudestaan kotipihalleen:

Eiliset sadepilvet olivat häipyneet ja nyt paistoi aurinko, vain kevyet poutapilvet vaeltelivat sinisellä taivaalla. **Tuntui kuin luontokin olisi varustautunut ottamaan meidät lämmöllä vastaan vuosikymmenien poissaolon jälkeen. [...] Istuuduin auringon paisteeseen kodin kivijalalle, suljin silmäni ja nostin ajatuksissani rakennukset pystyyn: Vuosikymmenet katosivat ja olin taas samanlaisella kotipihalla kuin ennen vanhaan!**³⁷²

Juhani kuvaa kotipihansa kesäiseksi idylliksi, jossa luonto saa elollisen olennon piirteitä³⁷³. Luonnon myötämielisyydellä Juhani haluaa korostaa kuulumistaan juuri tälle kyseiselle paikalle. Kertomuksessa tapahtuu myös mielenkiintoinen aikasiirtymä. Kotitalon rauniot siirtävät Juhanin ajassa takaisin lapsuuden aikaan, jossa rakennukset ovat edelleen olemassa. Konkreettinen paikka aktivoi lapsuuden muistikuvat niin voimakkaiksi, että entinen maisema kohoo Juhanin mielessä ja Juhani siirtyy ajassa takaisin lapsuudenaikaiselle kotipihalle. Kertomus jatkuu murteellisella kuvauksella:

*Sit kokoonnuttii taas yhtee. Ko oltii siin mei entise leikkipaika lähel, ni mie sanoin, et **männääs katsomaa meije korkeushyppypaikkaa. Ens mäntii yhe mäntypari luo, mut ei se olt oikia, ei löyvetty mittää. Mäntii seuraavii petäjii luo ja jopa tärppäs. Mie en kerint ko vähä silitellä männyn kaarnaa ko löysin yhen ruostuneen naulan. Siinhä se meije entine korkeushyppyteline olkii! Nyt se ruostunt ja vääntynt naula on miiu palkintokaapis parraal***

³⁷² LEM 2. 1930M: 26.

³⁷³ Ks. tämä tutkimus luku 6.6.

*paikal! [...] Kyl tuo ihmise muisti on ihmeelline. Ko melkee viijenkymmenä vuuve päästä vaelsin siel lapsuuve maisemis, ni niitä vanhan ajan muistikuvvii tul mielee vaik kui paljo!*³⁷⁴

Juhani osoittaa murteellisella kerronnalla olevansa sisällä lapsuuden ajassa. Karjalan murre edustaa hänelle lapsuuden aikaa Karjalassa ja se merkitsee kertomuksessakin aikasiirtymää. Juhani löytämän lapsuudenaikaisen korkeushyppypaikan merkki eli ruostunut naula aktivoi kertomuksessa vielä kolmannen aikatason, eli kerrontahetken ajan. Juhani liikkuu kertomuksessa samanaikaisesti kolmella aikatasolla, joista ensimmäinen on lapsuuden aika kotisaaressa, jossa on vielä rakennukset ja korkeushyppypaikat pystyssä, toinen aika on kotiseutumatkan aika kotisaaressa, jolloin hän löytää korkeushyppypaikkaa merkitsevän ruostuneen rautanaulan ja kolmas aika on kirjoitushetken aika kotona, jonka palkintokaapissa rautanaula kirjoitushetkellä sijaitsee.

Juhanin kotiseutumatakertomus jatkuu kotiinpaluun kuvauksella:

*Jo samana päivänä palattiin Viipurin ja Nuijamaan kautta takaisin Suomeen. Ajatuksissani liikuin kauan aikaa matkan jälkeen Revonsaaressa ja sieluni silmissä katselin saaren maisemia. Kun matkalla ottamani valokuvat sitten valmistuivat, kuljin niiden avulla moneen kertaan kotisaaressa vaeltamani reitit.*³⁷⁵

Kotiseutumatka mahdollisti Juhanin matkailun kotiseudulla myös ajatuksissa. Fyysisen kotipaikan näkeminen mahdollisti matkailun kotipaikalla ajassa, niin nyt myös paikasta riippumaton matkailu on Juhanille mahdollista. Hän katselee kodin maisemia sielunsa silmin ja kulkee niissä valokuvien avulla. Juhani on luonut metonymisen matkustelun tavan, jossa rautanaulan kautta pääsee lapsuuden korkeushyppypaikoille ja valokuvien avulla kulkemaan lapsuuden maisemiin. Hän on kehittänyt ajasta ja paikasta riippumattoman tavan olla läsnä lapsuutensa ajassa ja paikassa.

Konkreettisesta paikankokemuksesta huolimatta lapsuuden kotipaikka edustaa Juhanille kuitenkin vain menneeseen sijoittuvaa muistojen ja lapsuuden aikaa:

On mielestäni hyvä, että saaremmme rakennukset on purettu eikä siellä olke asutusta. Jos koti olisi ränsistyneine rakennuksineen paikoillaan kuten mantereella ja kodissani asuisivat vieraat ihmiset, olisin käynyt siellä ehkä kerran. Mutta nyt on tilanne täysin toisenlainen. Nyt voi olla kotipihalla vapaasti kenenkään häiritsemättä, voi vaeltaa tutuissa maisemissa tuttuja teitä ja polkuja pitkin, voi antaa muistojen tulla aina näkymien myötä. Kylätietä kulkiessaan voi piipahtaa talojen pihoille, sulkea silmät ja ajatuksissaan kohottaa rakennukset ennalleen

³⁷⁴ LEM 2. 1930M: 26.

³⁷⁵ LEM 2. 1930M: 26.

ja muistella talon entisiä asukkaita. Voi vaikka kuvitella millaista siellä olisi, jos sotia ei olisi ollut.³⁷⁶

Juhani tekee selväksi, että kotipaikka Karjalassa on hänelle muistojen paikka, jossa vallitsee menneisyyden muistojen aikaan pysähtynyt aika. Juhani tiedostaa ajan kulun ja evakuointien jälkeiset tapahtumat, mutta hän ei halua sisällyttää niitä kotiseutumatkoihinsa. Hänelle kotiseutumatkat ja kotipaikan näkeminen ovat matkoja ennen kaikkea menneisyyteen. Juhanilla ei esimerkiksi ole toiveita kotipaikkaan muuttamisesta vaan se edustaa hänelle ennen kaikkea menneisyyttä ja lapsuuteen pysähtynyttä aikaa ja olotilaa. Se on pysähtynyt idylli, jossa aika ei ole jatkanut kulumistaan Juhanin sieltä lähdettyä. Juhani itsekin tiedostaa matkojen luonteen menneisyyden muistoihin suuntautuvina ja toteaakin:

Olen todennut sekä itsestäni että myös muista kotimatkalaisista, että viha ja katkeruus vanhaa vainolaista kohtaan eivät ole matkoilla mukana. Olemme tajunneet, etteivät nykyiset Kannaksen asukkaat ole syypäitä meidän evakkouteemme. **Kotiseutumatka on itselleni ollut eräänlainen pyhiinvaellusmatka, maisemien muistamisen vahvennusmatka ja lapsuusmuistojen mieleenpalauttamisen matka.** Matkan tärkein osa alkaa siitä, kun Revonsaari ensi kerran vilahtaa näkyviin linja-auton ikkunasta ja päättyy siihen, kun saari viimeisen kerran häipyy paluumatkalla metsän taa.

Edellä kerrotun perusteella on varsin todennäköistä, että vielä kerran, **jos Luoja elonpäiviä suo, olen jälleen evakosta palanneena poikana kotipihalla Revonsaaressa.**³⁷⁷

Juhani antaa kertomuksen viimeisessä lauseessa vinkin myös neljänneestä aikatasosta – utopian ja fantasian ajasta. Hän viittaa sodan toisenlaiseen lopputulokseen, eli siihen jos Karjalaa ei olisikaan luovutettu ja evakot olisivat päässeet palaamaan sinne takaisin. Juhaniille kotiseutumatkat ovat myös kuviteltuja kotiinpaluita lapsuuden ajassa.

7.4. Yhteenveto

Jotkut lasten evakkomatkakertomusten kirjoittajat ovat kutsuneet kotiseutumatkojaan pyhiinvaelluksiksi ja myös muut siirtokarjalaisten perinteen ja tutkijat ovat havainneet yhteyden karjalaisten kotiseutumatkojen ja uskonnollisen pyhiinvaelluksen välillä³⁷⁸.

³⁷⁶ LEM 2. 1930M: 27.

³⁷⁷ LEM 2. 1930M: 27.

³⁷⁸ Ks. Esim. Lehto & Timonen 1993: 100-103; Armstrong 2004: 88

Pyhiinvaellus on kolmivaiheinen matkariitti tavallisesti kaukana sijaitsevaan pyhään paikkaan. Riitin vaiheet ovat irtautuminen ja lähtö, matka ja saapuminen paikalle sekä takaisin paluu. Riitin toista vaihetta, eli matkaa ja paikalle saapumista leimaa liminaalisuuden kokemus, jossa tila, aika ja rajat menettävät totutut merkityksensä ja jossa saavutetaan eheyden ja vapauden tunne.³⁷⁹ Liisa Lehto ja Senni Timonen ovat havainneet, että siirtokarjalaisten kotiseutumatkoille ja uskonnollisille pyhiinvaelluksille yhteistä ovat esimerkiksi niiden kolmivaiheinen rakenne ja toisen vaiheen liminaaliset kokemukset, kuten matkaaminen kauas maailman äärirajoille, voimakkaat tunteet, pyhyiden kokemus, fyysinen kosketus, muistoesineiden kuljetus ja mielentilan muutos matkan johdosta³⁸⁰.

Myös edellä analysoimissani evakkomatkakertomuksissa osa näistä pyhiinvaelluksen tuntomerkeistä täyttyy, vaikkakaan riitin kolmiosainen rakenne ei tule kaikissa kotiseutumatkaa sivuavissa kertomuksissa esiin johtuen varmasti ensisijaisesti keruun keskittymisestä itse evakkomatkan kokemuksiin. Merkittävää kuitenkin on, että niinkin monet kirjoittajat ovat kirjoittaneet pyynnöstä huolimatta kotiseutumatkasta. Kotiseutumatka koetaan osaksi evakkomatkaa ja evakkouden kokemuksen kuvaus vaatii myös kotiseutumatkan kuvauksen³⁸¹. Analysoimani kertomukset kotiseutumatkasta keskittyvät yleisimmin kotipaikan, eli pyhiinvaelluksen kohteen kuvaukseen. Koti sijaitsee tuntemattomassa ja kaukaisessa maassa, eli Venäjällä. Kotipaikalla koetaan voimakkaita tunteita, kuten pettymystä, iloa, riemua ja täyttymystä ja kotipaikan kohtaaminen aiheuttaa muutoksen vastaajan oman elämän, taustan, juurten ja kotikävän ymmärryksessä. Evakkomatkakertomuksissa kuvataan myös pyhyiden ja ihmeen kokemusta lähinnä luonnon tilanteeseen eläytymisen kautta ja kotipaikalta otetaan mukaan muistoksi esineitä ja kukkia, jotka mahdollistavat myöhemmät mielikuvitusmatkat ja todistavat joskus jopa kokijalleen epätodelliselta tuntuvaa kokemusta. Kotiseutumatkojen kuvauksissa korostuu myös tilan ja hetken liminaalisuus, jossa aikatasot sekoittuvat ja ruokkivat toisistaan muistoja ulos ja jossa vallitsee yhteys sukupolvien, kansallisuuksien sekä luonnon ja ihmisen välillä.

³⁷⁹ Lehto & Timonen 1993: 101-102; Turner & Turner 1978: 1-39.

³⁸⁰ Lehto & Timonen 1993: 102.

³⁸¹ Tämän periaatteen pohjalle rakentuu myös tämän tutkimuksen rakenne

Kotiseutumatkojen mahdollistuttua karjalaisten lehdet ja julkaisut ovat olleet pullollaan enemmän tai vähemmän positiivissävyyisiä kertomuksia kotiseutumatoista³⁸². On kuitenkin myös muistettava, että kaikille karjalaisille matka entisille kotiseuduille ei ollut positiivinen kokemus. Jotkut eivät edes halua palata vanhoille kotisijoille, sillä he kokevat kodin olevan jo lopullisesti menetetyn. He kokevat, että aika ja valtioiden väliset rajansiirrot ovat syöneet entisellä paikalla sijainneen kodin. Kotia ei voi saavuttaa ja sinne ei voi palata palaamalla entiselle paikalle. Koti on jotain muuta kuin paikka ja se saatetaan kokea myös valtioksi ja kansaksi ympärillä. Kaikille kertojille kotiseutumatka ei myöskään edusta pyhiinvaellusta vaan lähinnä pettymystä. Kotimatkalla haluttiin kenties saavuttaa pyhiinvaelluksen tunteita, mutta muuttunut ympäristö koettiin lähinnä epämiellyttävänä, hyviä muistoja uhkaavana vieraana paikkana. Pyhiinvaellus lapsuuteen ei aina vaadi fyysistä paikan kokemusta, vaan muistellun kokemuksen. Lapsuuteen ja kotiin on mahdollista palata monilla eri keinoilla, kuten myös kotiseutumatkat koetaan monilla erilaisilla tavoilla.

³⁸² Ks. Esim. Loipponen 2007: 186; Lehto & Timonen 1993: 89; Jaatinen 1992: 1

8. KERTOMUSTEN JA TUTKIMUKSEN VUOROVAIKUTUKSELLISUUS

Olen tässä tutkimuksessa analysoinut Karjalasta evakuoitujen lasten kertomuksia heidän omasta evakkomatkastaan. Olen tarkastellut kertomuksia kodin näkökulmasta. Rakensin tutkimukseni evakkomatkakertomuksissa esiintyvän kertomusskeeman koti-menetys-paluu pohjalta. Ensimmäisessä analyysikappaleessa käsittelin evakkomatkakertomuksissa esitettyjä kodin kuvauksia. Tarkastelin kodin nimeämistä, maantieteellistä paikantamista, maiseman ja fyysisen kodin tilan kuvaamista sekä kodin omistusoikeuden kuvausta. Analysoin myös kahta kertomusta, joissa Karjalassa sijaitsevan lapsuudenkodin kuvaus oli erityisen runsasta sekä kodin kuvauksen teemojen että kerronnallisten keinojen näkökulmasta. Toisessa analyysikappaleessa käsittelin kodin menetystä ja luopumista. Pohdin kodin menetyksestä johtuvia sopeutumiseen ja ryhmään kuulumiseen liittyviä teemoja, kuten perheen merkitystä, juurettomuutta ja uudelleen juurtumista sekä kirjoittajien näkemyksiä kansallisten ja etnisten ryhmien suhteista. Tässä luvussa analysoin myös kodin menetystä kertomuksia ja kertojien elämää jäsentävänä periaatteena. Kolmannessa eli viimeisessä analyysiluvussa tarkastelin kotiin paluuta, eli kertomuksia kotiseutumatkoihin. Pohdin kertomuksissa esiintyviä erilaisia suhtautumistapoja kotiseutumatkoihin ja Karjalassa sijaitsevan menetetyn kodin näkemiseen vuosikymmenien jälkeen.

Analyysiprosessin alussa määrittelin viisi näkökulmaa kotiin tai kodin teemaa, joiden muodostaman analyysirungon avulla pystyisin systemaattisesti nostamaan aineistostani esille kodin kuvaukset ja teemat. Nämä viisi teemaa olivat kodin nimeäminen, fyysinen koti, sosiaalinen koti, henkilökohtainen koti sekä emotionaalinen koti. Luin kertomuksissa olevia kodin teemoja ja kuvauksia huomioiden niissä olevat kielelliset ja kerronnalliset keinot ja ominaispiirteet. Pyrin suhteuttamaan kodin kuvaukset myös kertomusten kokonaisuuteen, jotta niiden pohjalta muotoutuva analyysi ei olisi ristiriidassa kertomuksessa esitetyn kokonaisuuden kanssa ja jotta kodin kuvausten tehtävä ja asema hahmottuisi myös kertomuskokonaisuuden kannalta. Pyrin myös kontekstualisoimaan kodin kuvaukset ja kertomukset ylipäättään kulttuurisesti, eli luin niitä eri diskurssien ja kertomusperinteiden kanssa intertekstuaalisessa vuorovaikutussuhteessa olevina teksteinä, joihin vaikuttaa menneisyys, nykyisyys sekä myös tulevaisuus. Tutkimukseni lukutapa rakentui siis toisaalta itse laatimani

analyysimallin pohjalle ja toisaalta myös aineistoni kertojien tekemän analyysin kotimenetyksen pohjalle.

Mikä on keskeistä evakkomatkakertomusten kodin kuvauksissa ja niiden intertekstuaalisessa ympäristössä? Analyysini pohjalta on havaittavissa kolme ydindiskurssia, joiden kanssa kertomukset keskustelevat intertekstuaalisesti. Nämä kolme määrittelemääni maailmaa ovat raamatullinen tai kristillinen diskurssi, karjalaisten yhteisön diskurssi sekä poliittinen tai ideologinen diskurssi. Nämä kaikki kolme diskurssia ovat toisiinsa lomittuneita, osittain päällekkäisiä ja niiden erottaminen toisistaan on keinotekoisia, mutta analyyttisellä tasolla ehkä myös selventävää. Kristillinen diskurssi näyttäytyy evakkomatkakertomuksissa monipuolisesti. Ne keskustelevat raamatun paratiisi- ja syntiinlankeemusmyyttien kanssa ja rakentavat kertomusta kodin menetyksestä suhteessa niihin. Menetetty koti-Karjala esitetään paratiisimaisena paikkana, johon karjalaisilla on aina ”taivasikävä”. Myös Jeesuksen elämänvaiheita verrataan karjalaisten vaiheisiin monissa kertomuksissa. Esimerkiksi Jeesuksen uhrikuolema kristittyjen syntien vuoksi vertautuu Karjalan menetykseen Suomen itsenäisyyden vuoksi. Myös Jeesuksen syntyminen yhteisön ulkopuolella eläinten keskuudessa sekä lapsuudenaikainen pako Egyptiin toimivat vertauskohtana omille evakkoajan kokemuksille. Myös virret esitetään tärkeinä lohduttajina ja selventäjinä vaikeina hetkinä. Kristillisestä perinteestä on myös omaksuttu suhtautumistapa kodin menetykseen: kodin menetys kärsitään ylväästi ja jumalaa kiittäen. Kristillinen diskurssi ei kuitenkaan kahlitse kirjoittajien asenteita ja käsityksiä, vaan myös tyytymättömyyttä ja halua kotiin paluuseen ilmaistaan myös. Kristillinen diskurssi ei määrää ja sanele vaan sen kanssa keskustellaan.

Myös karjalaisten yhteisön tuottama diskurssi on intertekstuaalisessa suhteessa kertomusten kanssa. Pitäjäkirjat, sukututkimukset, matkakertomukset, pitäjäjuhlat, perinneharrastukset, muistelukerronta, kaunokirjallisuus ja kaikenlainen siirtokarjalaiseen kulttuuriin olennaisesti kuuluva Karjalaan liittyvä muisteleva ja säilyttävä toiminta on taustana evakkomatkakertomusten tuottamiselle. Omaa kertomusta tuotetaan suhteessa kuultuihin kertomuksiin, nähtyihin valokuviin sekä luettuihin pitäjäkirjoihin. Myös Karjalan kuvailussa käytetyt symbolit ja ilmaisut ovat toistuvia ja stereotyyppisiä. Siirtokarjalainen kulttuuri on kuitenkin jotain aivan muuta kuin se kulttuuri tai ne kulttuurit, jotka vallitsivat ennen sotaa Karjalassa.

Siirtokarjalainen kulttuuri on rakentunut Karjalan menetyksen pohjalta. Nykyisen kaltaista karjalaista kulttuuria ei olisi, mikäli Karjalaa ei olisi luovutettu Neuvostoliitolle. Tämä on tärkeä näkökulma tarkasteltaessa todellisuuden tuottamista kulttuurin näkökulmasta. Siirtokarjalainen kulttuuri ei ole museoitunut Karjala tai rappeutunut karjala vaan jotain aivan uutta. Myös monet evakkoperinteen olennaiset ominaispiirteet, kuten esimerkiksi genealogioiden, maantieteellisen paikantamisen tärkeys sekä voimakas intertekstuaalinen yhteys kristinuskon kärsimys- ja menetystarinoiden ja evakkomatkakertomusten välillä on nimenomaan siirtokarjalaista perinnettä. Ne saavat elinvoimansa siirtokarjalaisen kulttuurin tarpeista ja ovat henkilökohtaisesti merkittäviä kokijoilleen ja kertojilleen. Evakkojen ei ainoastaan tarvinnut sopeutua elämään vierailu mailla vaan myös sopeutua uudenaikaiseen karjalaisuuteen ja karjalaiseen kulttuuriin.

Karjalan menetys oli pitkään YYA- Suomessa tabu ja keskustelua on leimannut pitkään hyssyttely ja vaikeneminen. Tyytymättömyydestä ja epäoikeudenmukaisuuden kokemuksesta vaiettiin julkisesti kauan, mutta keskustelua on eittämättä käyty pinnan alla ja välillä julkisemminkin karjalaisten yhteisöissä. Sekä kristillisen että karjalaisten yhteisön diskurssin voi myös tulkita ideologisen keskustelun yksinä ilmentymänä. Pitäjäkirjat ja genealogiat ovat eräänlaisia vaateita ja todistuksia omistusoikeudesta maahan ja intertekstuaalinen suhde niihin myös luo evakkomatkakertomuksien ja poliittisen keskustelun välille intertekstuaalisen vuorovaikutuksen. Myös intertekstuaaliset viittaukset paratiisi- ja syntiinlankeemusmyytteihin sekä kristilliseen marttyyri- traditioon voidaan tulkita kannanottoina Karjalan palautus -keskusteluun. Kristillisessä traditiossa odotetaan paluuta paratiisiin ja myös karjalaiset odottavat Karjalan palautusta joko konkreettisella tai sitten keskustelullisella tasolla. En ole tämän tutkimuksen puitteissa tarkemmin analysoinut kertomusten suhdetta ideologiseen ja poliittiseen Karjala-keskusteluun, jääköön se mahdolliseen jatkotutkimukseen, mutta suhde niiden välillä on kuitenkin havaittavissa jo pintapuolisella tarkastelullakin.

Mielenkiintoinen siirtokarjalaisuuden uusi käänne tapahtui 1990-luvun vaihteessa, jolloin vierailut luovutetun Karjalan alueelle tulivat mahdollisiksi vuosikymmenien jälkeen. Evakuoidut karjalaiset ovatkin hyödyntäneet tätä mahdollisuutta runsaasti. Entisillä kotiseuduilla vierailujen mahdollisuus on myös muokannut kertomusta evakkomatkasta. Moniin evakkomatkakertomuksiin kuuluu nykyään olennaisena osana

myös kertomus kotiinpaluusta. Kotiseutumatkat ovat olleet aineistoni valossa eri ihmisille erilaisia kokemuksia. Toiset kokevat kotiseutumatkan pyhiinvaelluksina ja täyttymyksinä, toiset matkana lapsuuteen ja muistoihin mutta jotkut kokevat matkan myös ahdistavana. Entiseltä kotipaikalta ei löydetäkään lapsuutta ja muistojen vahvistusta vaan se koetaan pikemminkin onnellisten muistojen uhkaksi. Toiset palaavat kotiseuduilleen aina uudelleen, toiset järkyttyvät ensimmäisestä matkasta eivätkä halua sitä uusia ja toiset eivät tee ensimmäistäkään matkaa. Toiset pystyvät palaamaan lapsuuden idyllin maailmaan kun taas toisten idylli on lopullisesti menetetty. Suhtautumistavat vaihtelevat, mutta eivät juuri koskaan ole tunnelataukseltaan neutraaleja.

Lasten evakkomatkat -keruussa ei varsinaisesti pyydetty kertomaan kotiseutumatkoista, mutta silti moni kirjoittaja kertoi tai ainakin mainitsi nämä matkat. Tämä kertookin nähdäkseni siitä, että paluu kotiin käsitetään olennaisena osana itse evakkomatkaa. Evakkomatka käsitetään ympyränä, jossa lopulta palataan alkupisteeseen. Mielenkiintoinen jatkotutkimuksen aihe olisikin analysoida laajemmin kotiseutumatkojen kuvauksia myös muista aineistoista kuin lasten evakkomatkat -aineistosta käsin. Niiden analyysin kautta olisi myös mahdollista avata poliittisen ja ideologisen keskustelun ilmentymistä siirtokarjalaisten muistelukerronnassa. Kaiken kaikkiaan uskon, että kotiseutumatkojen kuvausten tarkempi analyysi voisi myös avartaa monipuolisesti koko evakkouden suurta kertomusta ja sen merkitystä kertojilleen ja karjalaisuudelle.

Olen analysoinut kertomuksia myös Antoon Van den Braembusschen historiallisen kokemuksen ja historiallisen tietoisuuden käsitteiden näkökulmasta. Historiallinen kokemus on se muistin osa, joka liittyy henkilökohtaisiin muistoihin ja tunteisiin sekä sijoittuu menneisyyteen, kun taas historiallinen tietoisuus liittyy kollektiivisiin muistoihin ja ideologioihin ja tarkastelee menneisyyttä nykyisyyden lähtökohdasta. Se, että evakkomatkakertomukset ja kertojien käsitys historiastaan rakentuu intertekstuaalisten suhteiden kautta, voitaisiin tulkita historiallisen tietoisuuden ilmentymiksi. Asia ei kuitenkaan mielestäni ole näin yksinkertainen, sillä vaikka evakkomatkakertomukset ilmentävät intertekstejensä, ilmentävät ne kuitenkin ensisijaisesti kertojiensa henkilökohtaista kokemusta maailmasta ja omasta

historiastaan. Intertekstuaalisten suhteiden kautta esitetyt ajatukset ovat kertojilleen todellisia, eivät vain lainattuja kerronnan malleja.

Evakkomatkakertomuksissa esiintyy ilmiö, jossa kertoja ikään kuin astuu kertomukseensa ja lapsuutensa maailmaan sisään ja alkaa kertoa tarinaa lapsuudenkodistaan katseensa ja lapsen kokemusmaailman kautta. He kuvailevat katseensa kautta maisemia ja maisemassa käyskenteleviä ihmisiä. Kertojat käyttävät erilaisia kielellisiä keinoja kertomuksen aikahypyn ja fokalisaation muutoksen indikaattoreina. Tällaisia siirtymän osoittimia olen havainnut analysoimistani kertomuksista neljä ja ne ovat murteellinen kieli, kerronnan aikamuodon vaihtuminen imperfektistä preesensiksi, kerronnan hidastuminen sekä suora esitys. Näiden keinojen kautta kirjoittajat tuovat kokemuksensa mahdollisimman lähelle lukijaa ja pyrkivät luomaan lukijalle olosuhteet omalle kokemukselle. Aikasiirtymän laukaisee usein joku konkreettinen lapsuudesta jollain tavoin säilynyt esine tai yksityiskohtaisen kokemuksellisesti muistettu tapahtuma. Konkreettiset esineet näyttävätkin säilövän muistoja lapsuudesta ja paikoista ja ylläpitävän myös tavallaan historiallista kokemusta. Nämä aikasiirtymät ja fokalisaation muutokset voitaisiin mielestäni myös nähdä historiallisen kokemuksen ilmentyminä.

Historiallinen kokemus ja historiallinen tietoisuus näyttäytyvät aineistoni valossa erittäin kompleksisina. Historiallinen kokemus on analyysini valossa helpommin nähtävissä historiallisesta tietoisuudesta erillisenä, kun taas historiallinen tietoisuus näyttäytyy kietoutuneen tiiviisti historialliseen kokemukseen. Mutta toisaalta, onko olemassa vaikutteista ja kollektiivisesta erillään umpiossa syntyvää tai varsinkaan niistä erillään tulkittua kokemusta? Ovathan kokemuksen tavatkin riippuvaisia kulttuurista. Käsitteiden erottaminen aineistoni valossa osoittautuukin erittäin keinotekoiseksi. Ne voivat toisaalta olla toimivia analyysivälineitä, mutta kieltämättä muistin ja muistelun ominaisuuksia yksinkertaistavia. Niiden liian suoraviivainen käyttö voikin mielestäni johtaa monimuotoisen merkityksen muodostumisen prosessin analyysin yksinkertaistumiseen ja tulosten köyhtymiseen. Muistin eri aspektit toimivat saumattomasti yhdessä ja muodostavat synteysin muistelun prosessissa. Samalla tavalla kulttuuri ja kulttuurissa vallitseva tekstuaalinen maailma on vuorovaikutuksessa kaikkeen tuotettuun diskurssiin. Tutkimukseni valossa kokemusta ja kertomusta siitä

rakennetaan intertekstuaalisten suhteiden kautta. Niiden kautta myös yksilön henkilökohtaiset kokemukset ja näkemykset sekä kollektiivinen saavat merkityksensä.

Tutkimuksen rakenteen muotoutuminen kirjoittajien itse määrittämän kertomusskeeman tai jäsenyyksen pohjalta kuvaa myös tämän tutkimuksen ja muistitietotutkimuksen periaatteita yleisemminkin: kertojien omat tulkinnat heidän omasta historiastaan ovat jo yksi historiankirjoitus. Niiden todenmukaisuutta, värittyneisyyttä tai objektiivisuutta ei tarvitse arvioida perinteisellä tavalla, sillä niiden oletetaan jo lähtökohtaisesti olevan tietyssä hetkessä tehtyjä tulkintoja menneisyyden tapahtumista ja niiden vaikutuksesta tulevaisuuteen. Tämän periaatteen pitäisi myös mielestäni olla yksi tutkimuksen tärkeimmistä lähtökohdista: myöntämällä tutkimuksen konstruktivistinen ja kulttuuriin ja sen ihanteisiin kiinnittynyt luonne ja kontekstualisoimalla tietyt kulttuurin tuotteet ja myös tutkimus aikaan ja paikkaan luodaan myös päättelyn ja analyysin läpinäkyvyydelle parhaat lähtökohdat. Tällöin on myös mahdollista saada tietoa kulttuurituotteiden ja yksittäisten kulttuurin ilmiöiden taustalla olevista yleisemmistä kulttuurin muodostumista ohjaavista periaatteista. Paradoksaalista kyllä myöntämällä jokaisen tutkimuksen ja tutkittavan ilmiön yksilöllisyys ainutlaatuisena hetkien tuotteena voidaan parhaassa tapauksessa saavuttaa tietoa myös jostain yleisemmästä.

LÄHDELUETTELO

Arkistoaineisto

Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Kansanrunousarkisto. Lasten evakkomatkat -aineisto.

Koodin merkitykset: Lasten evakkomatkat, kirjoituksen aakkosellinen järjestysnumero, arkistoaineiston sivunumero, kirjoittajan syntymävuosi ja sukupuoli (N= nainen, M= mies), lähtöhetken asuinpitäjä.

LEM 2. 7-27. 1930 M. Johannes
LEM 4. 36-46. 1931 N. Vuoksenranta
LEM 5. 47-58. 1928 N. Terijoki
LEM 10. 91-103. 1932 N. Viipurin maalaiskunta
LEM 26. 217-225. 1936 M. Vuoksela
LEM 31. 246-249. 1942 N. Pyhäjärvi Vpl.
LEM 32. 250-283. 1931 N. Johannes
LEM 37. 324-327. 1941 N. Uusikirkko
LEM 39. 334-340. 1929 M. Viipuri
LEM 40. 341-343. 1931 N. Kivennapa
LEM 43. 364-368. 1938 N. Heinjoki
LEM 51. 400-419. 1931 N. Uusikirkko
LEM 55. 469-484. 1936 N. Viipurin maalaiskunta
LEM 56. 485-499. 1934 N. Jääski
LEM 62. 524-531. 1933 M. Viipuri
LEM 66. 547-552. 1934 N. Viipurin maalaiskunta
LEM 70. 615-619. 1934 N. Sakkola
LEM 86. 712-718. 1930 N. Viipurin maalaiskunta
LEM 90. 735-738. 1931 M. Muolaa
LEM 103. 851-853. 1937 N. Valkjärvi
LEM 125. 1232-1239. 1931 N. Viipurin maalaiskunta
LEM 130. 1266-1289. 1934 N. Jääski
LEM 138. 1388-1403. 1935 M. Muolaa

LEM 144. 1519-1520. 1936 N. Pyhäjärvi Vpl.
LEM 147. 1529-1532. 1933 N. Äyräpää
LEM 155. 1588-1615. 1936 N. Äyräpää.
LEM 162. 1693-1695. 1937 N. Säkkijärvi
LEM 165. 1708-1711. 1933 N. Vahviala
LEM 166. 1712-1718. 1934 M. Metsäpirtti
LEM 171. 1786-1790. 1936 N. Viipurin maalaiskunta

Kirjallisuus

Anttila, T. & Väisänen, P.O. 1984: Asutustoiminta ja rakentaminen. Teoksessa Naskila, Marja (toim.): Rakentamisen aika. Asutus ja maanhankinta. Maanhankintalain 40-vuotisjuhlajulkaisu. Helsinki: Kirjayhtymä.

Anttonen, Pertti 2000: Menneisyyden politiikka. Teoksessa Kettunen & Kultanen & Soikkanen (toim.): Jäljillä. Kirjoituksia historian ongelmista. Osa 2. Turku: Turun yliopisto. 11-21.

Armstrong, Karen 2004: Remembering Karelia. A Family's Story of Displacement during and after the Finnish Wars. New York, Oxford: Berghahn Books.

Bahtin, M. M/ Medvedev, P. N. 1978: The Formal Method in Literary Scholarship. A Critical Introduction to Sociological Poetics. Harvard University Press.

Bahtin, Mihail 1981: Dialogic imagination. Four Essays. Austin: University of Texas Press.

Bahtin, Mihail 1997: Speech genres and other late essays. Austin: University of Texas Press.

Bourdieu, Pierre 1977: Outline of a Theory of Practice. Cambridge: Cambridge University Press.

Braembussche, Antoon Van den 1999: The Politics of Time: Reflections on Time, Memory and History. In Ollila, Anne (ed.): Historical Perspectives on Memory. Studia Historica 61. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura. 171-193.

Braembussche, Antoon Van den 2000: History and memory. Some comments on recent developments. Teoksessa Kettunen & Kultanen & Soikkanen (toim.): Jäljillä. Kirjoituksia historian ongelmista. Osa 1. Turku: Turun yliopisto. 73-90.

Chafe, Wallace 1994: Discourse, consciousness, and time. The flow and displacement of conscious experience in speaking and writing. Chicago & London: The University of Chicago Press.

Csikszentmihalyi, Mihaly & Rochberg-Halton, Eugene 1981: The Meaning of Things. Domestic Symbols and the Self. Cambridge: Cambridge University Press.

Dorst, John D. 1983: Neck-riddle as a Dialogue on Genres Applying Bakhtin's Genre Theory. The Journal of American Folklore. Vol 96, No. 382. American Folklore Society. 413-433.

Douglas, Mary 1991: The Idea of a Home: a Kind of Place. Social Research vol 58: 1. 287-307.

Dovey, Kimberly 1985: Home and Homelessness. In Altman & Werner (eds.): Home Environments. New York & London.

Fingerroos, Outi 2004: Haudatut muistot. Rituaalisen kuoleman merkitykset Kannaksen muistitiedossa. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 985. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Fingerroos, Outi & Haanpää, Riina 2006: Muistitietotutkimuksen ydinkysymyksiä. Teoksessa Fingerroos & Haanpää & Heimo & Peltonen (toim.): Muistitietotutkimus. Metodologisia kysymyksiä. Tietolipas 214. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 25-48.

Fingerroos, Outi & Peltonen, Ulla-Maija 2006: Muistitieto ja tutkimus. Teoksessa Fingerroos & Haanpää & Heimo & Peltonen (toim.): Muistitietotutkimus. Metodologisia kysymyksiä. Tietolipas 214. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 7-24.

Fingerroos, Outi 2007: Uuskareliaanit nyky-Karjalassa. Teoksessa Fingerroos & Loipponen (toim.): Nykytulkintojen Karjala. Nykykulttuurin tutkimuskeskuksen julkaisuja 91. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto. 16-32.

Foley, John Miles 1991: *Immanent Art. From Structure to Meaning in Traditional Oral Epic*. Bloomington & Indianapolis: Indiana University Press.

Fox, James J. 1997a: *Place and Landscape in Comparative Austronesian Perspective*. In Fox, J.J (eds.): *The Poetic Power of Place. Comparative Perspectives on Austronesian Ideas of Locality*. Canberra: Research School of Pacific and Asian Studies. 1-21.

Fox, James J 1997b: *Genealogy and Topogeny: Toward an Ethnography of Rotinese Ritual Place Names*. In Fox, J.J (eds.): *The Poetic Power of Place. Comparative Perspectives on Austronesian Ideas of Locality*. Canberra: Research School of Pacific and Asian Studies. 89-100.

Granfelt, Riitta 1998: *Kertomuksia naisten kodittomuudesta*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Heikkinen, Kaija 1984: *Etnisten käsitteiden problematiikasta. Käsiteanalyysi suomalaisten Karjalaa koskevista matkakuvauksista autonomian ajalta. Karjalan tutkimuslaitoksen julkaisuja 58*. Joensuu: Joensuun yliopisto.

Heikkinen, Kaija 1989: *Karjalaisuus ja etninen itsetajunta. Salmin siirtokarjalaisia koskeva tutkimus. Joensuun yliopiston humanistisia julkaisuja N:o 9*. Joensuu: Joensuun yliopisto.

Helsti, Hilka 2000: *Kotisynnytysten aikaan. Etnologinen tutkimus äitiyden ja äitiysvalistuksen konflikteista. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 785*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Huttunen, Laura 2002: *Kotona, maanpaossa, matkalla. Kodin merkitykset maahanmuuttajien omaelämäkertoissa. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 861*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Hämynen, Tapio 1994: Mikä Karjala? Teoksessa Hämynen, Tapio (toim.): Kahden Karjalan välillä. Kahden Riikin rintamalla. *Studia Carelica Humanistica* 5. Joensuu: Joensuun yliopiston humanistinen tiedekunta. 17-27.

Ilonen, Anneli 2003: Elämänkoulu. Kouluikäisenä sodan kokeneiden siirtokarjalaisten oppimisen vaihtoehdot. Hauho: Anneli Ilonen.

Jaatinen, Carina 1992: Matka menetetylle kotiseudulle – Siirtokarjalaisten kotiseutumatkailu luovutetun Karjalan alueelle vuonna 1990. Julkaisematon proseminaari-esitelmä. Helsingin yliopisto, Kulttuurien tutkimuksen laitos/ suomalais-ugrilainen kansatiede.

Kalela, Jorma 1984: Muistitietotutkimus ja historialiike. *Kotiseutu* 1/1984.

Kalela, Jorma 1999: The Challenge of Oral History – The Need to Rethink Source Criticism. In Ollila, Anne (ed.): *Historical Perspectives on Memory*. *Studia Historica* 61. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura. 139-154.

Kalela, Jorma 2000: *Historiantutkimus ja historia*. Helsinki: Gaudeamus.

Kalela, Jorma 2006: Muistitiedon näkökulma historiaan. Teoksessa Fingerroos & Haanpää & Heimo & Peltonen (toim.): *Muistitietotutkimus. Metodologisia kysymyksiä*. *Tietolipas* 214. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 67-92.

Karjalainen, Pauli 1986: Paikka ja maisema elettyinä ja esitettynä. *Kotiseutu* 3/1986. 113-117.

Karjalainen, Pauli Tapani 1988: Lähtökohtia siirtokarjalaisten paikkakokemusten tutkimiseksi. Teoksessa Jokipii, Mauno (toim): *Suomen historian julkaisuja*; 13. Jyväskylä: Jyväskylän yliopiston historian laitos. 96-103.

Katajala, Kimmo 1990: Kyläkirjat – menneisyyden kuvausta historian arkikäyttöä varten. *Kotiseutu* 81: 2, 89-92.

Keinänen, Marja-Liisa 2003: Creating bodies: childbirth practices in pre-modern Carelia. Stockholm: Stockholm University.

Kemppinen, Iivar 1977: Kadonnut Karjala. Karjalaisen talonpoikauskulttuurin pääpiirteet. Joensuu.

Kenyon, Liz 1999: A Home from Home. Students' Transitional Experience of Home. In Chapman & Hockey (eds.) *Ideal Homes? Social Change and domestic life* London: Routledge. 84-95.

Kilpi, Eeva 1983: Elämän evakkona. Helsinki: WSOY.

Kirkinen, Heikki 1993: Karjalan kansan synty ja hajoaminen. *Terra* 105:4/1993. Helsinki: Suomen Maantieteellinen Seura. 271-279.

Knuuttila, Seppo 1998: Paikan synty suomalaisena ilmiönä. Teoksessa Alasuutari & Ruuska (toim.): *Elävänä Euroopassa. Muuttuva suomalainen identiteetti*. Tampere: Vastapaino. 191-214.

Knuuttila, Seppo 2006: Paikan moneus. Teoksessa Knuuttila & Laaksonen & Piela (toim.): *Paikka. Eletty, kuviteltu, kerrottu*. Kalevalaseuran vuosikirja 85. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 7-11.

Korkiakangas, Pirjo 1996: Muistoista rakentuva lapsuus. Agraarinen perintö lapsuuden työnteon ja leikkien muistelussa. *Kansatieteellinen arkisto* 42. Helsinki: Suomen Muinaismuistoyhdistys.

Korkiakangas, Pirjo 1998: Individual, collective, time and history in reminiscence. *Ethnologia Fennica. Journal of Finnish and Finno-Ugric Studies in Ethnology* 1997. Vol. 25. Helsinki: Suomen kansatieteilijöiden yhdistys Ethnos r.y. 5-16.

Korkiakangas, Pirjo 2005: Muistoista tulkintaan –Muisti ja muisteluaineistot etnologian tutkimuksessa. Teoksessa Korkiakangas & Olsson & Ruotsala (toim.): *Polkuja etnologian menetelmiin*. Ethnos-toimite 11. Helsinki: Ethnos r.y. 129-147.

- Korkiakangas, Pirjo 2006: Etnologisia näkökulmia muistiin ja muisteluun. Teoksessa Fingerroos & Haanpää & Heimo & Peltonen (toim.): Muistitietotutkimus. Metodologisia kysymyksiä. Tietolipas 214. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 120-144.
- Kotka ja tuhat joutsenta 2003. Huttunen & Paakkinen (toim.). Helsinki: Otava
- Kristeva, Julia 1967: Bakhtine, le mot, le dialogue et le roman. *Critique* 239: 438-465.
- Kupiainen, Tarja 2004: Kertovan kansanrunouden nuori nainen ja mies. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 996. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Kurki, Tuulikki 2002: Heikki Meriläinen ja keskusteluja kansanperinteestä. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksi 880. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Laatokan Karjalan nousun vuosikymmenet. Laatokan Karjalan henkisen ja taloudellisen kehityksen vaiheita 1880-1940, 1952. Mäkinen, Yrjö-Pekka (toim.). Pieksämäki: Laatokan Karjalan Kulttuurityön toimikunta.
- Laitinen, Lea 1998: Dramaattinen preesens poeettisena tekona. Teoksessa Laitinen & Rojola (toim.): Sanan voima. Keskusteluja performatiivisuudesta. Tietolipas 160. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 81-136.
- Latvala, Pauliina 2005: Katse menneisyyteen. Folkloristinen tutkimus suvun muistitiedosta. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1024. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Lehto, Liisa & Timonen, Senni 1993: Kertomus matkasta kotiin. Karjalaiset vieraina omilla maillaan. Teoksessa Laaksonen & Mettomäki (toim.): Kauas on pitkä matka. Kalevalaseuran vuosikirja 72. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 88-105.

Loipponen, Jaana 2007: Karjala-orientalismistani, sotaeskistä, menetyksistä, tarinoista. Teoksessa Fingerroos & Loipponen (toim.): Nykytulkintojen Karjala. Nykykulttuurin tutkimuskeskuksen julkaisuja 91. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto. 184-201.

Lukkarinen, Juho 1918: Vienan Karjalassa. Hämeenlinna: Karisto.

Merikallio, Einari 1929: Äyräpäänjärvi Suomen linturikkain järvi. Helsinki: Otava.

Munn, Nancy 1995: Essay on the Symbolic Construction of Memory in the Kaluli Gisalo. In de Coppet and Iteanu (eds.): Cosmos and Society in Oceania. Oxford: Berg. 83-104.

Määttänen, Kirsti 1996: Muisti ja muistamisen tunnot. Teoksessa Määttänen & Nevanlinna (toim.): Muistikirja. Jälkien jäljillä. Helsinki: Tutkijaliiton julkaisusarja 80. 10-25.

Nuolijärvi, Pirkko 1986: Kieliyhteisön vaihto ja muuttajan identiteetti. Tietolipas 100. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Ollila, Anne 1999: Introduction: History as Memory and Memory as History. In Ollila, Anne (ed.): Historical Perspectives on Memory. Studia Historica 61. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura. 7-18.

Paasi, Anssi 1986: The institutionalization of regions: a theoretical framework for understanding the emergence of regions and the constitution of regional identity. Fennia 164. 105-146.

Paasi, Anssi 1991: Deconstructing regions: notes on the scales of spatial life. Environment and Planning A 23. 239-256.

Paasi, Anssi 1993: Rajojen muuttuva maantiede: Esimerkkinä Suomen-Venäjän raja. Terra 105:4/1993. Helsinki: Suomen Maantieteellinen Seura. 253-263.

Parry, Christoph 1998: ”Nimi Osip tulee sinua vastaan”. Paul Celanin Niemandsrose tekstien ja runoilijoiden kohtaupaikkana. Teoksessa Hakkarainen & Saariluoma (toim.): Interteksti ja konteksti. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden Seura. 82-104.

Passerini, Luisa 1998: Fascism in Popular Memory. The Cultural experience of the Turin Working Class. Cambridge: Cambridge University Press.

Paukkunen, Leo 1989: Siirtokarjalaiset nyky-Suomessa. Jyväskylän yliopiston yhteiskuntapolitiikan laitoksen tutkimuksia. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Peltonen, Ulla-Maija 1996: Punakapinan muistot. Tutkimus työväen muistelukerronnan muotoutumisesta vuoden 1918 jälkeen. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 657. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Peltonen, Ulla-Maija 2003: Muistin Paikat. Vuoden 1918 sisällissodan muistamisesta ja unohtamisesta. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 894. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Peltonen, Ulla-Maija 2006: Muistitieto folkloristiikassa. Teoksessa Fingerroos & Haanpää & Heimo & Peltonen (toim.): Muistitietotutkimus. Metodologisia kysymyksiä. Tietolipas 214. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 93-119.

Pesonen, Pekka 1991: Dialogi ja tekstit. Bahtinin, Lotmanin ja Mintsin virikkeitä intertekstuaalisuuden tutkimiseen. Teoksessa Viikari, Auli (toim.): Intertekstuaalisuus. Suuntia ja sovelluksia. Tietolipas 121. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 31-58.

Piela, Ulla 1993: Arjen unelmat. Teoksessa Piela, Ulla (toim.): Aikanaisia. Kirjoituksia naisten omaelämäkertoista. Tietolipas 127. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Polin, Anatoli K. 1993: Karjalan rajojen piirtyminen maailmankartalle. Terra 105:4/1993. Helsinki: Suomen Maantieteellinen Seura. 264-269.

Portelli, Alessandro 2001: What makes oral history different. In Perks & Thomson (eds.): The Oral History Reader. London, New York: Routledge. 63-74.

Pyhä Raamattu.

Raivo, Petri 2007: Unohdettu ja muistettu suomalainen Karjala. Teoksessa Fingerroos & Loipponen (toim.): Nykytulkintojen Karjala. Nykykulttuurin tutkimuskeskuksen julkaisuja 91. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto. 55-74.

Rajanti, Taina 1996: Kaupunki on ihmisen koti. Tiede ja Edistys 21 (4). 333-334.

Raninen, Tarja 1995: Siirtolaisuus muuttuvassa yhteiskunnassa. Teoksessa Laitinen, Erkki (toim.): Rintamalta raivioille. Sodanjälkeinen asutustoiminta 50 vuotta. Jyväskylä: Atena. 303-322.

Raninen-Siiskonen, Tarja 1999: Vieraana omalla maalla. Tutkimus karjalaisen siirtoväen muistelukerronnasta. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 766. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Rapo, Seppo 2002: Luovutetun Karjalan kartta. <http://www.luovutettukarjala.fi/> (13.8.2007).

Saarenheimo, Marja 1997: Jos etsit kadonnutta aikaa. Vanhuus ja oman elämän muisteleminen. Tampere: Vastapaino.

Saariluoma, Liisa 1998: Saatteenksi. Teoksessa Hakkarainen & Saariluoma (toim.): Interteksti ja konteksti. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden Seura. 7- 12.

Sallinen, Susanna 2004: Koti-ikävä ja nostalgia arjen kokemuksena. Teoksessa Granö & Suominen & Tuomi-Nikula (toim.) Koti. Kaiho, paikka, muutos. Kulttuurituotannon ja maisematutkimuksen laitoksen julkaisuja IV. Pori: Turun yliopisto.

Sallinen-Gimpl, Pirkko 1994: Siirtokarjalainen identiteetti ja kulttuurien kohtaaminen. Kansatieteellinen arkisto 40. Helsinki: Suomen Muinaismuistoyhdistys.

Sihvo, Hannes 1994: Karjala: historia, aate, identiteetti. Teoksessa Hämynen, Tapio (toim.): Kahden Karjalan välillä. Kahden Riikin rintamalla. Studia Carelica Humanistica 5. Joensuu: Joensuun yliopiston humanistinen tiedekunta. 47- 62.

Siikala, Anna-Leena 1984: Tarina ja tulkinta. Tutkimus kansankertojista. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 404. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Siikala, Anna-Leena & Siikala, Jukka 2005: Return to Culture: Oral Tradition and Society in the Southern Cook Islands. FF Communications no.287. Helsinki: Suomalainen tiedeakatemia.

Silvasti, Tiina 2000: Kotitalo, kotitila ja luopuminen. Janus vol. 8: 2. 231-248.

Suojanen, Päivikki 1996: Home as Verbal and Visual Discourse Report on Stories Told by Finnis-Americans. ARV. Nordic Yearbook of Folklore. Vol 52. Turku, Uppsala: The Royal Adolphus Academy Uppsala, Sweden. 107-120.

Suomen ympäristökeskus 2006: Uhanalainen Kangasvuokko etsintäkuulutetaan.
<http://www.ymparisto.fi/default.asp?contentid=184173&lan=fi> (13.8.2007).

Tarkka, Lotte 2005: Rajarahvaan laulu. Tutkimus Vuokkiniemen kalevalamittaisesta runokulttuurista 1821-1921. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1033. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Teräs, Kari 2000: Muistelmateokset, omaelämäkerrat ja suullinen historia. Teoksessa Kettunen & Kultanen & Soikkanen (toim.): Jäljillä. Kirjoituksia Historian ongelmista. Osa 2. Turku: Turun Yliopisto. 357-373.

Tikka, B & Balasov, J & Stepakov, V 2002: Karjalan Kannas sotien jälkeen v. 1940-1941, 1944-1950. Pietari: Karelija-historian ja kotiseudun tutkimusyhdistys, Turussel.

Tonkin, Elizabeth 1992: Narrating Our Pasts. The Social Constuction of Oral History. Cambridge: Cambridge University Press.

Tuan, Yi-Fu 1974: *Topophilia. A Study of Environmental Perception, Attitudes and Values*. New Jersey: Englewood Cliffs.

Tuan, Yi-Fu 2006: Paikan taju: aika, paikka ja minuus. Teoksessa Knuuttila & Laaksonen & Piela (toim.): *Paikka. Eletty, kuviteltu, kerrottu*. Kalevalaseuran vuosikirja 85. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 15-30.

Turner, Edith & Turner, Victor 1978: *Image and Pilgrimage in Christian Culture. Anthropological Perspectives*. Oxford: Basil Blackwell.

Uino, Pirjo 2007: Arkeologia ja paikkoihin sidottu karjalaisuus – esihistoriantutkimuskentillä entisessä Suomen Karjalassa. Teoksessa Fingerroos & Loipponen (toim.): *Nykytulkintojen Karjala. Nykykulttuurin tutkimuskeskuksen julkaisuja 91*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto. 35-54.

Ukkonen, Taina 2000: Menneisyyden tulkinta kertomalla. Muistelupuhe oman historian ja kokemuskertomusten tuottamisprosessina. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 797. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Ukkonen, Taina 2002: Mietteitä muistitietohistorian eettisistä ja lähdekriittisistä ongelmista. *Elore* 2/2000. Joensuu: Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura ry.
http://cc.joensuu.fi/~loristi/2_02/ukk202.html (13.8.2007).

Waris, Heikki & Jyrkilä, Vieno & Raitasuo, Kyllikki & Siipi, Jouko 1952: *Siirtoväen sopeutuminen. Tutkimus Suomen karjalaisen siirtoväen sosiaalisesta sopeutumisesta*. Helsinki: Otava.

Vilkko, Anni 1997: Omaelämäkerta kohtaupaikkana. Naisen elämän kerronta ja luenta. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 663. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Vilkko, Anni 1998: Kodiksi kutsuttu paikka. Tapausanalyysi naisen ja miehen omaelämäkerroista. Teoksessa Hyvärinen & Peltonen & Vilkko (toim.): Liikkuvat erot. Sukupuoli elämäkertatutkimuksessa. Tampere: Vastapaino. 27-72.

Vilkko, Anni 2000: Riittävästi koti. Janus vol.8: 2. 213-230.

Virta, Ilkka 2001: Siirtoväen kansakoulukysymys sotavuosien Suomessa. Turun yliopiston julkaisuja. Sarja – Ser. C Osa - Tom. 169. Turku: Turun yliopisto

LIITE I: Keruuilmoitus

Miten lapset kokivat evakkomatkan?

Lasten evakkomatkan
muistot talteen!

Karjalan Liitto kokoaa muistoja lasten evakkomatkoista. Omat kokemukset, muistot ja tarinat evakkomatkan varrelta tai koko evakkomatkan voi kirjoittaa pidemmäksi tai lyhyemmäksi kertomukseksi tai ehkäpä se on jo pöytälaatikossa valmiina. Keruu on osa lasten ja nuorten Karjala -teemavuotta ja myös 60 vuotta toisesta evakkoon lähdöstä –muistovuotta.

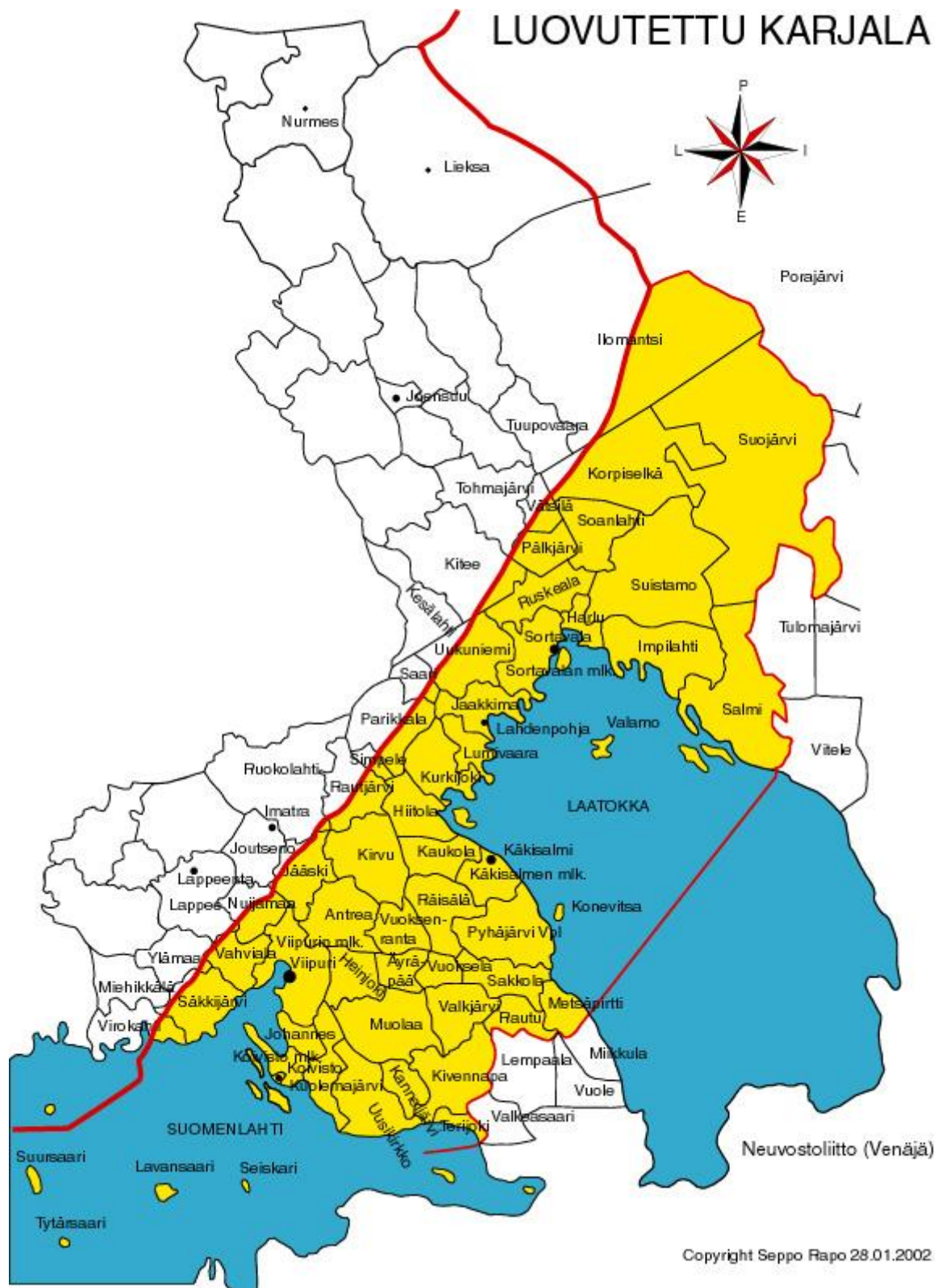
Tekstit voi kirjoittaa koneella tai käsin A4-arkille ja vain toiselle puolelle paperia. Vasempaan reunaan jätetään leveää (n. 4 cm) marginaali. Tekstiin liitetään kirjoittajan tiedot; nimi, syntymäaika ja -paikka, osoite ja puhelin, ammatti sekä evakkomatkan reitti ja aika.

Lähetettyjä kirjoituksia tullaan mahdollisesti myöhemmin julkaisemaan ja antamaan tutkijoiden käyttöön.

Tekstejä voi lähettää Karjalan Liittoon 30.11.2004 saakka sähköpostitse: mervi.piipponen@karjalanliitto.fi tai postitse:
Karjalan Liitto/Evakkomatmakeruu
Käpylänselä 1
00610 Helsinki

Lisätietoja Karjalan Liitosta, puh. 09 – 7288 170

LIITE II: Luovutetun Karjalan kartta

Rapo 2002: <http://www.luovutettukarjala.fi/> (13.8.2007)